

जैमिनिसूत्रस्य सहपद्यामृतस्य भूमिकादिक्—

भगवतो जैमिनिमुनेः पूर्वमीमांसासूत्राणीवामूनि जातकोपदेशसूत्राणि सुप्रसिद्धानि तावत् । यानि प्रायेण वृद्धकारिकाश्रयेणैव प्रौढश्रीबालकृष्णानन्दसरस्वती-स्वाम्यादयो व्याकुर्वते स्म । स्वाम्यादिग्रन्थतो या या वृद्धकारिका उपलभ्यन्ते तासु भूयसो भिन्नकर्तृका उत्सूत्रा अप्यासते । ता एताः कारिकाः स्वामिनां नीलकण्ठ-ज्योतिर्विदां च द्वित्रटीकापुस्तकेभ्य उद्धृत्य यथास्थानं व्याख्यांशेन संगमय्य च परीक्षकाणां विनोदायान्ते योजिताः । अद्यावधि वृद्धकारिकाणामाकरग्रन्थोऽस्माकं दृष्टि-पथं नावातीतरत्; अवतीर्णोऽपि मन्यामहे सूत्राणि नोपकुर्यादिति । यथा खलु जातकालंकारे 'यत्पूर्वं परमं शुकास्यगलितं सजातकं फक्किकारूपं गूढतमं तदेव विशदं कुर्वे गणेशोऽस्म्यहम्', इति प्रतिज्ञायामपि बहुत्र शुकसूत्राणि मतान्तरेण संकीर्णसामाजीतानि; तथैव जैमिनिसूत्राणि व्याख्याबलेनेति । अथवा यावत् कस्यचित् वृद्धस्य ग्रन्थप्रणयनप्रतिज्ञावाक्यं नासाधते; तावदेवमपि वक्तुं न युक्तम् ।

भवतु; संप्रति संप्रदायविच्छेदेन द्वित्राणां वृद्धानां वाक्यमिश्रणेन व्याख्यातृणां मतिकर्दमेन च बहुत्र सूत्राणां तात्पर्यमन्यथाऽजनिष्टेति नातितिरोहितम् । किंबहुना; क्वचित्सूत्राप्यपि प्रक्षिप्तानि । यथा प्रेमनिधिटीकायां प्रथमाध्यायस्य द्वितीयपादे—'तत्र मन्दसपर्योस्ताम्बूलदायी । चापे चन्द्रे नाविकः । शुक्रदृष्टौ विशेषेण', इति त्रिसूची ।

एवं सत्यपि कष्टे गतानुगतिकन्यायेन मयाप्यात्मवचसां शुद्ध्यै भगवज्जैमिनि-सूत्राशयो यथाप्रज्ञं व्यलेखि । तत्रैवं प्रबन्धनिर्माणशैली—पूर्वं प्रायो यथापेक्षं सूत्राणां तात्पर्यं श्लोकतो निबद्धम्, तदघस्तात् सूत्राणामर्थः, तत उदाहरणम्; इत्थं दैवज्ञ-कीर्तिदुराशया त्रिधा यतितम् । मन्ये बालानामुपकारः स्यात् ।

भवन्ति चात्र हृदयोद्गारवाहीनि पद्यानि—

गङ्गोलीकलङ्गीपके जयपुरी-शिक्षाविभागाधिपे

सद्विद्याविनयावदातचरिते संजीवने जाप्रति ।

श्रीमन्माधवसिंह-सकृत-महागीर्वाणविद्यालया-

प्यक्षो जैमिनिसूत्रवृत्तिघटनं दुर्गाप्रसादो व्यधात् ॥

अथ समाप्त्यायायां जैमिनिपद्यामृतस्य टीकायां मूलकन्दल्यां स्वधर्मधुरंधराणां दैवज्ञवाचस्पतीनां ज्योतिःशरदश्चरणां चातुर्मासयाजिनां धेतालोराभिधानां विनाय-

कशास्त्रिणामात्मनः सतीर्थ्यानां कृतिरुपदेशार्थोद्योतो दृष्टः । यदन्ते खल्वेवमुपस्रो-
कितम्—

न सन्ति गुरवोऽधुना स दिवि चेन्द्रदेवोऽप्यगा-
रपरे न खलु तादृशः सखिसुधाकरोऽप्यस्तमैत् ।
विलोकयतु कः पुनर्हृदयमेतदुद्घाटितं
विवेचनविधौ भवेज्जगति कोऽपि चोत्पत्स्यते ॥

हन्त कालमहिम्ना द्वितीयं चरणमेवं पठनीयम्—

‘न कोविदसुधाकरोऽहह विनायकोऽप्यस्तमैत् ।’

अत्रेदमपि वक्तव्यम्—

अरे दुष्टव्याख्याविषमविषसंक्रान्तवपुषां
रहस्यं सूत्राणां प्रलयमगमज्जैमिनिमुनेः ।
अथैतच्चोद्धर्तुं कथमपि मया भूरि यतितं
प्रमाणं तत्रार्याः क इह निजकृत्यं न गणयेत् ॥

अथवोत्तरार्धमेवं पठनीयम्—

चयं वा दृष्ट्वा वा मुनिवचनतत्त्वार्थकलने
विदग्धाः संदिग्धाः क इह कृतकृत्यः खलु भवेत् ॥

इति शिवम् ।

चरदशाचक्रम्	१७
वर्यस्योपचयापचये सोदाहरणमानयनम्	१७
वर्तमानरीत्या चरान्तरदशासाधनम्	१७
वास्तविकचरान्तरदशारम्भक्रमभेदाः	१८
चरान्तरदशोपयोगि किञ्चिद्	१९
चरान्तरदशोदाहरणम्	१९
आरूढरादिनिरूपणम्	१९
आरूढे मत्तभेदः	२०
होराभावघटीलभानामानयनम्; उपपत्तिः उदाहरणम्	२१
गुलिकादिसाधनम्; उदाहरणम्	२३-२४-
पद्यामृतशिश्रिसूत्रत्रयीव्याख्या	२४
वर्णदानयनम्	२४
वर्णदफलम्	२४
वर्णदप्रकथासारः सोदाहरणः	२५
वर्णदप्रपद्यनम्	२५
शृद्धवाक्येन होरादिनिरूपणम्	२५
प्रथमपादोपसंहारः ।	२६

अथ द्वितीयप्रवाहः

आत्मकारकांशात्फलनिरूपणप्रतिज्ञा (एकेन सूत्रेण)	२७
कारकांशकुण्डली	२७
कारकाश्रितमेपादिद्वादशराशिनवांशफलानि (द्वादशसूत्र्या)	२८
कारकांशे सूर्यादिप्रहासस्थानेन फलानि (नवसूत्र्या)	३०

१ अत्रैतदुक्तं भवति—संप्रति कतिपये ज्योतिषपुराणादौ पुरुषायुषस्य शतसहस्रवर्षाधिकसंख्यादर्शनात्तत्र संदिहाना भीमांसादर्शनीयेन सहस्रसवत्सरशब्दस्य सहस्रदिनपरताधिकरणन्यायेन व्यवस्मत्पादयन्तो धर्मप्रस्थानाकुलवन्ति । तैरेवमाकलनीयम्—‘आदित्यो वा सूर्यः कृतवः स्र यदोदेत्यथ वसन्तः, यदा संक्रोऽथ ग्रीष्मः, यदा मध्यदिनोऽथ वर्षाः, यदा पराऽथ शरदः, यदा स्रमेत्यथ हेमन्तशिशिरौ ।’ इति ब्राह्मणवाक्यादिना भवतु सूत्रे तयामिधेयः सवत्सरशब्दः; परं तावता प्राचामाशया न कोपनीयाः । मूलरामायणादौ हि—

‘दशवर्षसहस्राणि दशवर्षंशतानि च ।

रामो राज्यमुपात्तित्वा मल्लोकं प्रयास्यति ॥’, इति ।

‘षष्टिवर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक ।

दुःखेनोत्पादिदक्षायं न रामं नेतुमर्हसि ॥’, इति ।

कारकांशे योगदृष्टिभ्यां फलानि (षोडशसूत्र्या)	३१
कारकांशाद् दशमभावे योगदृष्टिभ्यां फलानि (त्रिसूत्र्या)	३२
कारकांशाच्चतुर्थभावे योगदृष्टिभ्यां फलानि (षडसूत्र्या)	३३
कारकांशात्रयमभावे योगदृष्टिभ्यां फलानि (नवसूत्र्या)	३३
कारकांशात्सप्तमभावे योगतः फलानि (सप्तसूत्र्या)	३४
कारकांशात्तृतीयभावे योगतः फले (द्वाभ्यां सूत्राभ्याम्)	३५
कारकांशात्तृतीयपष्ठभावयोर्नवमभावे च योगतः फलम् (द्वाभ्यां सूत्राभ्याम्)			३५
कारकांशाद् द्वादशभावे योगतो लोकान्तरादिप्राप्तिविचारः (चतुःसूत्र्या)			३५
कारकांशाद् द्वादशभावे योगतो ज्ञानादेवोपासना (दशसूत्र्या)	३५

‘अयोगः सर्वसिद्धार्थाश्चतुर्विंशत्यायुषः ।

कृतत्रेतादिषु क्षेपामायुर्हसति षादशः ॥’, इति च ।

सर्वते । तत्र निरूपितदिशा श्रीमद्दशरथस्य १६६ वर्षाणि ८ मासा आयुः । मगवत्पुत्र ३० वर्षाणि ६ मासाः २० दिनानि । कृतयुगीयमायुस्तु वर्षादि १।१।२० पर्यन्तेनादिनेः !

यदेतदायुषो दीर्घत्वं सांप्रतिकैरसंभान्यमानं धर्मग्रन्थेषु परीक्ष्यते तस्यैतद्विषयः—

‘एकाशकस्या बुधशुक्रमन्दा धर्मे स्थिता लग्नमुपागता वा ।

षष्ठाष्टमे वा हिमगुक्ष यस्य सद्ब्रह्मवर्षद्वयमस्य जन्तोः ॥

जीर्वाशकस्याः सञ्जला ग्रहेन्द्राः केन्द्राश्रिता धर्मधनाश्रिता वा ।

जातो नरः प्रव्रजितः स बालो युगान्तमायुर्विन्द्याकृत्वा ॥

मन्दाशकस्या रविभौमजीवाः कर्माश्रिता धर्मयुता बडाह्याः ।

राशेः समाप्तौ हिमगो विलम्बे युगान्तमायुः धियमादधाति ॥

धर्मेश्वरे धर्मगते च यस्य भौमाश्वस्ये हिमगो च दृष्टे ।

मुनीश्वरोऽयं मुनियोगजातः शार्कार्यकर्ता युगमादधाति ॥

‘गुरुशशिसहिते कुलीरलक्ष्णे शशितनये मृगुजे च केन्द्रराशे’ इति ।

भवतिपुत्रहजोपगोक्ष शेषैरमितनिहायुल्लेखमादिना शब्द ॥ इति ॥’

अत एवासमजसन्निरासायशतशब्दस्य यथाशुभार्थपरिष्कारेणोक्तं—

‘शुभौ शतायुः पुरुषः प्रदिशे

बहुस्वयोगी शतशब्दशक्यः ।

रामादिकानामपिकायुरासौ

युक्तं प्रतीमः फलितेऽनिवायुः ॥

स वार्षिको वासतिको मन्त्र-

भोगो भवेद् भास्करसंश्रवणम् ।

तत्रापरं ज्ञाननगरत्वेन

स स्वीचकारेति शिरोऽङ्गः ॥ इति ।

अमाल्यकारकात् पशुभावे देवोपासनाविचारातिदेशः (एकेन सूत्रेण)...	३६
कारकाशात्पञ्चमनवमभावयोयोगतो मन्त्रसिद्धिप्रभावः (त्रिसूत्र्या) ...	३६
कारकांशे योगदृष्टिभ्या फलम् (द्वाभ्या सूत्राभ्याम्)	३७
कारकाशाच्चतुर्थपञ्चमभावयोयोगदृष्टिभ्या रोगाः (अष्टसूत्र्या)...	३७
कारकाशाच्चतुर्थभावे योगतो धनुरादिवृत्तयः (परसूत्र्या)	३८
कारकांशे तत्पञ्चमभावे वा ग्रहस्थित्या विधायोगा (षोडशसूत्र्या) ...	३८
कारकाशाद् द्वितीयभावे दृष्टिवशात्फलम् (एकेन सूत्रेण) ..	४०
केन्द्रमयोग (द्वाभ्यां सूत्राभ्याम्)	४०
फलस्यावधि (एकेन सूत्रेण)	४०
द्वितीयपादोपसंहार	४१

अथ तृतीयप्रवाहः

पदाद् (आरूढात्) फलनिरूपणप्रतिज्ञा (एकेन सूत्रेण)	४१
आरूढकुण्डली	४१
श्रीमत्ता, लाभश्च (त्रिभिः)	४२
श्रीमत्ता, तत्प्रतिबन्धः, भागवत्ता (चतुर्भिः)	४२
राजयोगानामुच्चावचश्रेणय (चतुर्भिः)	४३
आत्मकारकतो राजयोगनिरूपणम् (चतुर्भिः)	४३
दारिद्र्यम् (एकेन)	४५
यानवता बैतानिकानां राजकीयानां सेनानीनां राजचिह्नवर्ता चोत्पादका योगा (पञ्चभिः)	४५
नानाहेतुकानां व्ययानां निरूपणम् (सप्तभिः)	४६
उदररोग-सद्योवार्धक-बीषुसानुरागकलहानां सपादका योगा (चतुर्भिः)	४७
श्रीमता सुखिनां दरिद्राणां व्ययशीलानां प्रवृत्तानां चोत्पत्तय (पञ्चभिः)	४८
अनेकधा कारागारीया दुर्घटना (द्वाभ्याम्)	४८
चक्षुरक्षय मदाघनस्य विनाशयोग (एकेन)	४९
तृतीयपादोपसंहारः १	४९

अथ चतुर्थप्रवाहः, अत्र कालविषयको विशेषः

चतुर्थपद (उपारूढ) लक्षणम्	५०
चतुर्थपदकुण्डली	५०
प्रश्न्या, दारनाश	५२
दारयोग	५२

उत्तरायुषि दारनाशः	५२
कुलीन-दारयोगः	५२
अकुलीन-दारयोगः	५२
सुन्दर-दारयोगः	५२
दारस्वागयोगः	५२
दारानां रक्तप्रद्रादियोगः	५३
पूर्वफलनामतिदेशः	५४
अनपत्ययोगः	५४
बहुपुत्रयोगः	५४
एकपुत्रयोगः	५४
दत्तक(पुत्र)योगः	५५
पूर्वफलातिदेशः	५६
भ्रातृनाशयोगः	५६
बहुभ्रातृयोगः	५६
बहुभगिनीयोगः	५६
दंष्ट्रावधोगः	५७
स्वधवागयोगः	५७
क्रूरपयोगः	५७
गौरादिवर्णज्ञानम् अत्र विशेषः ।	५७
देवताभक्तिः	५८
परजातयोगः, अत्र विशेषः	५८
कुलमुख्ययोगः	५८
प्रकरणस्य गौरवदोषपरिहारः	५९
अध्यायोपसंहारः	५९
			अथ पद्यमप्रवाहः	६०
आयुर्दायगनितप्रक्रिया	६०

१ बस्तुतस्तिवदमायुर्दायगणितं वृद्धत्वानिव्याख्यामूलकम् । अत्र 'पूर्णमादी'—, इत्यनेन 'शोरालसादिमांशेषु'—, इत्यनेन 'एकोऽष्टमेशः स्वोच्चसः पर्यायार्थ'—, इत्यनेन च प्रकारेण वृद्धोक्तेन पृथक् पृथक् आयुरानेतुं शक्यम् । उण्डमहणे स्वाभ्यादिव्याख्यापि निघण्टे । कल्याणदेन गृह्यमाणनायुःउण्डमपि संप्रति मूत्रेषु न प्राप्यते । यत् तु तत्रोच्चारिते प्रथममूत्रे आयुः १ पितृदिनेन २ भ्याम् ३ इति पदत्रयम् । मध्यमपरलोपिसमासेन पितृदिनेन ३ युक्तं इदं २ तथा दार्शेयसंस्कारवया । एकमासुर्भवतीत्यर्थः । दीर्घं मध्यं हीनमिति तत्राद्य-
शेषतया षण्णवतिशतःषष्टिर्द्वान्तिशतिति सिध्यतीति विनायकशक्तिभिर्भ्यांस्वार्थं चत्र विचार-

अल्पाद्यायुषि मत्तमेदसंप्रह...	६१
'लभेशादष्टमेशाद्'—, इत्यादिनैकवाक्यताप्रयासः...	६३
शायुरुदाहरणम्	६६
द्वार-बाह्यराशिज्ञानम्	६७
निधनयोगः	६७
निधनापवादः, अत्र विशेषः	६७
प्रकारान्तरेण दीर्घमध्याल्पायुयोगाः	६८
स्थिरदशा	७०
ब्रह्मप्रहलक्षणम्	७०

सहमित्थि मामिकाणां प्रत्यक्षम् । स्पष्टमायुर्दायगणितं तु सूत्रकारगुरुणा भगवता वादरायणे-
नोपदिष्टम्—

‘राश्यंशकलागुणिता द्वादशनवभिर्ग्रहस्य भगणेभ्यः ।
द्वादशहतावशेषेऽब्दमासदिननाडिकाः क्रमशः ॥
होरादयोऽप्येव बलयुक्तान्यानि राशितुल्यानि ।
वर्षाणि संप्रयच्छत्यनुप्राताच्चाशकादि फलम् ॥’, इति ।

इदमेवानयनं ब्राह्मिहिराचार्येण—

‘वर्गोत्तमस्वराशिद्रेष्काणनवांशके सकृद् द्विगुणम् ।
वक्रोच्चयोस्त्रिगुणितं द्वित्रिगुणत्वे सकृत्रिगुणम् ।
शत्रुक्षेत्रे व्यंशं नीचेऽर्धं सूर्यलुप्तकिरणाश्च ।
क्षपयन्ति स्वाशयात्रारतं धातौ रविजशुकौ ॥
सर्वाभं त्रिचतुर्धेन्द्रियर्तुमाणाग्व्ययाङ्करन्त्वशुभाः ।
सन्तोऽर्धमतो वाम बलवानेकक्षुगेध्वेकः ॥’

इति वादरायणाभिमतार्थसंग्राहकार्याभिः परिष्कृत्य लघुजातके लिखितमिति सर्वं भट्टोरप-
ललेखतो व्यक्तम् ।

प्रकृते सूत्रग्रन्थस्तु योगायुर्दायवर्णनाभिप्रायेणावोजयितुं मुशकः । तथादि—‘शशिनन्दपा-
वकाः—’, इति स्थिरदशाब्दाः संकलिताः यणवतिभंवन्ति (७।८।९) \times ४=९६ दीर्घं मध्यं
धीनमिति सौत्रपदैरायुषस्यैविध्यात्क्रमदर्शनाच्च द्वात्रिंशत्प्रमृतयस्त्रयो भागा अपि ९६ \div ३=
३२ । ३२ \times ३=९६ । ३२ \times २=६४ । ३२ \times ३=९६ । वृष्यादिप्रसङ्गे कक्ष्याशुद्धिः, एक-
राशिशुद्धिः, नवाशशुद्धिरित्येवमादयः, सौत्राः प्रयोगाः । तत्र कक्ष्याशब्दाद् एकादश गृहीता
एकदेशिमताभिप्रायेण स्वामिना । त एव मुख्यत्वेनाङ्गीकर्तव्याः । उत्तरत्र यथाश्रुतोऽर्थः ।
एव ‘वितुलामतोऽशमागिनि’—, इत्यादावपि चिन्त्यमिति मदुक्तं कियद् इत्यत्र परीक्षकाः
प्रमाणमिति विरम्यते ।

मुनीन्द्रप्रणमनम्	९३
ग्रन्थार्पणम्	९३
अभ्यासोपसंहारः	९३
टीकायां वृत्तगुम्फनम् ।	९६
अथ यावच्छब्दवृद्धकारिकाणां सप्रहं ।				९६

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

जैमिनिपद्यामृतं

मूलकन्दलीवृत्तिसहितम् ।

१६१

परस्परप्रेमरसप्रसारा सा शारदा सा कमलाख्या च ।

गुष्माकमुन्निदसमृद्धिदुर्घ्णं प्रयत्नकार्यालयमादधातु ॥ १ ॥

याऽनेकधा द्वादशधापि भक्ता प्रबालुमेया खलु कर्मपक्तिः ।

सा चारचर्यापरिणामसिद्धिसिद्धान्तिताऽऽरोहतु शेमुषीं वः ॥ २ ॥

आसाद्य वैदुष्यमुदस्य कूटमाभ्रस्य याथाभ्यमुदीक्ष्य मेयान् ।

पूर्वापरालोकनमृष्टतरुवो वदेत्फलं तत्सफलत्वमृच्छेत् ॥ ३ ॥

आध्याय गन्धान् परवृत्तजातान् संघाय लोकान् बहुधा प्रपथैः ।

प्रवर्तते यः फलितात्मिमानी स साधुवाचापि न पूजनीयः ॥ ४ ॥

विमृश्यते जैमिनिसूत्ररिद्धपद्यामृतं सप्रति मूलबद्धम् ।

उत्सार्य शैवालमिवात्र फल्गु वारीव सारं रसयन्तु सन्तः ॥ ५ ॥

अथ पूर्वं तावद् द्रुतविलम्बितत्रयेण प्रतिपाद्यं प्रतिजानीते—

जयति लोकविलोकनदीपिका सवितृमण्डलदीप्तिवितानिका ।

तदनु जातकतत्त्वनिदर्शकं जयति जैमिनिसूत्रकदम्बकम् ॥ १ ॥

सकलसूत्रसुमानि यथायथं मतिगुणेषु निवेश्य विकास्यते ।

सुमनसां हृदयग्रहणक्षमा नवनवाचनवास्तुरसौ कृतिः ॥ २ ॥

इह चिरंतनसूक्तिषु यावती प्रकृतकृत्यकरी कृतिरीक्ष्यते ।

तदनुपकमदुक्तचमत्कृतौ सुलभतां लभतां फलितक्रमः ॥ ३ ॥

जयतीति—लोकानां जनानां यद्विलोकनं निरीक्षणं तदर्थं दीपिका दीपज्योतिः;

सवितृमण्डलस्य सूर्यन्निम्बस्य या दीप्तयः प्रकाशास्तद्वितानिका पुत्रो जयति सर्वोत्क-
र्येण वर्तते ॥

तदनु तज्जयथादानन्तरं; जातकं होराशास्त्रम्, तत्तत्त्वस्य रहस्यस्य निदर्शकं प्रका-
शकं जैमिनिसूत्रकदम्बकं जैमिनिसूत्रजातं जयति ॥ १ ॥

सकलेति—सकलानि अविकलानि, सूत्राण्येव कुट्टुमानि सुमानि, यथायथं यथा-
स्थानं, मतिर्बुद्धिरेव गुणास्तन्तवस्तेषु निवेश्य सयोज्य, सुमनसां विवृणानां हृदयग्रहण-
क्षमा मनोरञ्जनसमर्था; नवनवा नूतनप्रकाराः; अवनस्य श्रीगणस्य, आनन्दस्येति या-
वद् वाङ्मुः स्थानविशेषः । 'यामुः' इति वा पाठः । अथौ जैमिनिपद्यामृतरूपा कृती
रचना विकास्यते प्रकास्यते निष्पाद्यत इति यावत् ॥ २ ॥

इहेति—इह जैमिनिसूत्रटीकाटिप्पणीषु, प्रमाणत्वेनोद्धृता या धिरंतनाना सूक्तयो वाक्यानि, तत्र यावती यत्परिमाणा प्रकृतकृत्यकरी प्रस्तुतार्थसंपादिका कृतिरीक्ष्यते उपलभ्यते, तदनुषङ्गं यन्मदुक्त वाक्यजातं तस्य चमत्कृतौ चमत्कारे फलितक्रम-फलकथनपरिपाटी मुलभता सौलभ्यं लभता प्राप्नोतु । यावतीति कथनाद् शृद्धादिनि-रूपितविरुद्धसूत्रार्थपरित्यागः सूच्यते ॥ ३ ॥

अत्रेदं बोध्यम्—‘उपदेश व्याख्यास्यामः ११११’ इत्यादि ‘सिद्धमन्यत् २१४१७’ इत्यन्तं जैमिनीयं जातकशास्त्रम् । तत्र ‘क ९ ट ९ प ५ य ८ वर्गं भवेरिह पिण्डान्त्यै-रक्षरैरङ्का । नि व्यचि छन्द्यं हेयं तथा खरे केवले कथितम् ॥ इति परिभाषया राशिभावप्रतिपादनम् । तत्रापि नरपतिजयचर्यादिप्रसिद्धरीत्या अद्याना बोधने वर्णानामनर्थकतया प्रायेणाशुद्धिप्रसङ्गं स्यादिति राशिभावबोधनार्थमुचिताः शब्दा एव सूत्रेषु निबद्धा । औचित्यं च तत्तच्छब्दबोल्याद्याना द्वादशतक्षणत्वे सति शेषत्वम् । अथा ‘दारभाग्य—१११५’ इति सूत्रे दारशब्देनाष्टाविंशतिसख्या बोध्यते, अस्या द्वाद-शभिस्तष्टिताया चत्वारः शेष, तेन चतुर्थो भावो बुध्यते । एवं सर्वत्रोचितशब्दनिब-न्धना सख्या बोध्या । यदि चान्न चतु सख्याबोधको वादिवर्णं प्रयुज्येत, तदा स कदाचन लेखकादिदोषेण पवर्गायवादिवर्णंऽपि पठ्येत । तथा सति श्यादिसख्यावबोधे विपरीतं प्रसज्येत । एतेनान्यापेक्षया मुनीन्द्रोद्भाषिताङ्गबोधनशैली सुतरा स्पृहणी-येति दरमुकुलितनयनैर्विभाव्यम् ॥

अथ सूत्रार्थसंग्राहकां श्लोका व्याख्येया, तत्र प्रतिश्लोकं यावता सूत्राणां तात्पर्य-मुपनिबद्धयते तावन्ति तच्छ्लोकविषयमपदव्याख्यापुरस्सरं यथासंबन्धं सशुक्तिकानि करि-ष्यन्ते । तत्र तावच्छास्त्रारम्भसूत्रम्—

उपदेशं व्याख्यास्यामः ॥११११॥

उपदिश्यन्ते प्रतिपाद्यन्ते शुभाशुभमिधर्माण्यनेनेत्युपदेशो जातकशास्त्रविशेषः ; तं व्याख्यास्यामो निरूपयिष्याम ॥

अयान्वजातकविलक्षणा दृष्टिं भुजङ्गप्रयातेनाह—

चराः स्वाद् भुजङ्गाशुगेशान (८५१११) राशी-
निश्चरास्तर्कवैश्वानराङ्क (६१३९) प्रमाणान् ।
द्विदेहा नगाम्मोधिदिग् (७४१०) भानि पूर्णं
प्रपश्यन्ति तन्निष्ठखेटाश्च तद्वत् ॥ ४ ॥

चरा इति—कान्तिश्रुतापरनामधेयस्य भवकस्य द्वादशो भागो राशिरिति प्राचीना-
नामाश्रय । स तावत्खसदृश भागान्तरं पश्यतीदमेव वैलक्षण्यम् । यतः स भागोऽपर-
जातकादिषु भोग्यत्वेनैव निर्दिष्ट इति । शेष स्पष्टम् ॥ ४ ॥

अमिपश्यन्त्यृक्षाणि ॥१११२॥ पार्श्वमे च ॥१११३॥
तन्निष्ठाश्च तद्वत् ॥१११४॥

ऋक्षाणि राशयोऽभिपश्यन्ति स्वसंमुखमवलोकयन्ति; स्वामिमुखस्थितं राशिं पश्यन्तीत्यर्थः । तथा पार्श्वमे स्वदक्षिणवामपार्श्वयोः स्थिते मे राशी पश्यन्ति । तथा चैको राशी राशिप्रितयं पश्यतीत्यर्थः संपन्नः ॥ अत्रैकयोगकरणेनापीष्टसिद्धो योगविभागो वृद्धकारिकागतविनापदव्यवच्छेद्यप्राप्त्यर्थं इति ऋजवः । वस्तुतस्तु नात्र वैयाकरणनीतिनिर्वाहः । तथा च वृद्धकारिका—चरं धनं विना स्थातु स्थिरमन्त्यं विना चरम् । युग्मं स्नेन विना युग्मं पश्यतीत्ययमागमः ॥ अत्रेदं माघघप्रसादस्तु लाघवेनाह—चरं पूर्णधनात्स्वाच्च स्थिरमन्त्याच्च पश्यति । युग्मं स्वाद् वैदेशीलाशास्त्रद्वताः खेचरास्तया ॥ तथैव तत्रिष्टा व्रष्टृभूतराशिगता अहास्त्रद्वाराशिवत्खसंमुखदक्षिणवामभागगतान् दृश्यभूतानांशी' त्वनिष्ठप्रहांध पश्यन्तीत्यतिदेशः । अत्रेदं रहस्यम्—क्षितिजानुकारं भवत्यं विधेयम् । तत्पूर्वापरयाम्योत्तररेखाभ्यामङ्कितं कार्यम् । तत्र पूर्वादिदिगनुसृतं चतुर्भुजं विधेयम् । ततः पूर्वादिदिग्मिन्दुभ्य उभयतः पश्चिभागानां द्विगुणपश्चिमानां च पूर्णज्या कार्या । एवं वृत्ते राशिसंज्ञिता द्वादशभागा उत्पद्यन्ते । तत्र युक्त्या यद्यपि सव्यगणना न्याप्या तथापि व्यवहारेण मीनान्तमनुसृत्यापसव्यक्रमेण द्वादश राशयो विलेख्याः । अथ मीनान्तात्पश्चत्वारिंशद्भागान्तरे पूर्वपदादिकल्पनया या नवत्यंशपूर्णज्या कृता स्यात्तदुत्तरं सार्धशतभागानां पूर्णज्या विधातव्या । एवमपसव्यक्रमेण सान्यादिदिधु कृतरैखाणामग्रेषु सार्धशतभागानां पूर्णज्याविधानेन कुण्डली संपद्यते । तत्र कोऽपि राशिः स्वसंमुख—दक्षिण वाम—भागगतरेखान्तवर्तिनं राशिमवलोकयेत् । एवमत्रावलोकनरेखा दृक्सूत्रत्वेन परिणमन्ति । ता द्विखभावघटितकोणाद् वर्गक्षेत्राच्चरस्थिरघटितकोणादायतद्वयाच्च नातिरिच्यन्ते ।

अथोदाहरणप्रक्रिया—

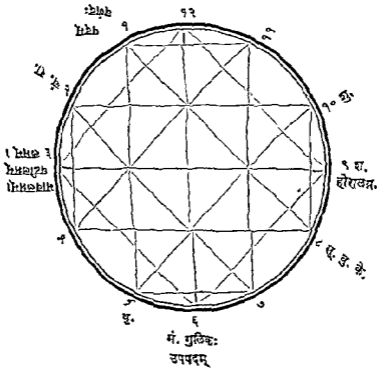
स्वस्ति श्रीवैकमाख्यः १९२९ सातवाहनीयः शकः १७९४ मार्गशीर्षशुक्लचतुर्दशी शृगुपव्यादि ४५।३२ कुत्तिकानक्षत्रम् ७।४१ सिद्धियोगः १०।३५ गत्करणम् १५।२७ दिनमानम् २५।५१ श्रीमन्मार्तण्डमण्डलार्थोदयादिष्टम् ३०।५९ एतत्समये पारिकपुरोहितोपाह्वयस्य जनार्दनवंश्यस्य धीमधिरजीविनो माघघप्रसादशर्मणो जन्माभूत् । तत्र जयपुरराजधान्यां विषुवती ६।६ विषुवत्कर्णः १३।२७ मध्यरेखातो देशान्तरनाडिकादि प्रत्यक् ०।२ मेघादीना व्यवहियमाणाः सायनोदयाः ।

राशयः	मेघः	वृषः	मिथुनः	कर्कः	सिंहः	कन्या	तुला	शुक्रिकः	धनुः	मकरः	कुंभः	मीनः
घट्यः	३	४	५	५	५	५	५	५	५	५	४	३
गलानि	३७	१०	३	४३	४८	३९	३९	४८	४३	३	१०	३७

सौरसारणीतः स्पष्टा ग्रहाः सगतयः ।

सू.	चं.	मं.	बु.	बृ.	शु.	श.	रा.	के.
७	१	५	७	४	९	८	१	७
२९	१५	१५	२७	१०	८	२६	१०	१०
५१	०	२५	१४	२४	२	२४	१५	१५
२४	१४	११	४८	२१	४२	१८	३२	३२
६१	७७३	३९	५५	१	७२	६	३	३
१९	९	२	३०	१	४०	५४	११	११

अथ जन्मकुण्डली ।

अथात्र मीनराशिः स्वसंमुखस्थी कन्यां तद्गतं भौमं च पर्यति । एवं च एव मीनः
स्वदक्षिणपार्श्वस्थं मिथुनं, तथा स्ववामपार्श्वस्थं घनुराशिं तद्गतं शनिं च पर्यति ।
एवमेव कन्याराशिस्त्रिणितो भौमश्च स्वसंमुखस्थं मीनं पर्यति । तावैव पुनः स्वदक्षिणपा-
र्श्वस्थं घनुराशिं शनिं च पर्यतः । तथा स्ववामपार्श्वस्थं मिथुनराशिं पर्यतः । एवमेव

मेपादिष्वपि परस्परं दृश्यो बोद्धव्याः । एवं भावकुण्डल्यामप्युभयथा दृश्यः । वस्तु तस्तु भावकुण्डली मन्दप्रयोजना ॥

अधार्गलापदपरिभाषितार्थमुपनातित्रयेणाह—

राशेर्विचार्यादथवा नभोगा-
 न्नभश्चरा वारि (४) घना (२) य (११) संस्थाः ।
 स्युरर्गला भस्य खगस्य तस्य;
 न चेद्दश (१०) द्वादश (१२) विक्रम (३) स्थाः ॥ ५ ॥
 श्हार्गलासाधकखेबरेभ्य-
 स्तद्वाधका न्यूनकृशा न चेष्टाः ।
 तृतीयसंस्थैर्ध्वधिकैर्दुसद्भिः
 पापैरपेतार्गलमर्गलं स्यात् ॥ ६ ॥
 उत्पादयन्त्यर्गलमात्मजस्थाः
 धर्म (८) स्थितास्तस्य विघट्टकाः स्युः ।
 तमोनभोगस्य तु वैपरीत्या-
 त्समामनन्त्यर्गलमेतमार्याः ॥ ७ ॥

राशेरित्यादि—विचार्याद् विचारविषयीभूताद् राशेरथवा ग्रहाद् चतुर्थद्वितीयैका-
 दशस्थानस्थिता ग्रहाः, तस्यैव विचार्यस्य राशेरथवा ग्रहस्यार्गलाः स्युः । त्रिभिर्ग्रहैः
 पूर्णा, द्वाभ्यां मध्यमा, एकेन कनिष्ठेति केशवः । अत्र यथासंभवं वक्ष्यमाणबलविन्ता
 कार्या । अस्या अर्गलाया यथाकर्म दशद्वादशतृतीयस्थानस्था ग्रहाः बाधकाः स्युः ।
 उक्तस्थानेषु ग्रहसत्त्वेऽर्गला न स्युरित्यर्थः । अन्नार्गलकर्तारो यावन्तो ग्रहास्तोभ्योऽर्ग-
 लाप्रतिबन्धका ग्रहाः संख्यया न्यूना अरूपाः, बलेन कृशाः क्षीणा नाद्रियन्ते । द्वौ चे-
 दर्गलाकर्तारौ, एकश्चेत्प्रतिबन्धकः, प्रबलश्चेदर्गलाकर्ता दुर्बलश्चेत्प्रतिबन्धकस्तदा प्र-
 तिबन्धप्रतिबन्धकभावो न भवतीति तारपर्यम् । एताः शुभाशुभग्रहकर्तृकाः सप्रतिबन्धा
 अर्गलाः । अर्गलाशब्दत्रिलिङ्गी ॥

तृतीयसंस्थैर्ध्वधिकैर्यादिभिः पापैर्ग्रहैर्गला स्यात् । एषा केवलपापकर्तृका अप्रति-
 बन्धा । न पूर्वार्गलेव स्थानविशेषस्थितैर्ग्रहैः प्रतिबिध्यत इत्यर्थः । 'अपेतार्गलम्' इत्यन्ना-
 र्गलशब्दस्य यथाश्रुतोऽवरोधार्थो गृह्यते; परत्र तु परिभाषितार्थ इति विशेषः । अय-
 मर्गलाप्रतिबन्धो विपरीतार्गलशब्देनापि परिभाष्यते वृद्धेः ॥

उत्पादयन्त्यर्गलमात्मजस्था इत्यत्र बहुवचनमविवक्षितम् । तेन ग्रहेण ग्रहाभ्या-
 मर्गला बोध्या । बाधकविषये तु 'न न्यूना विवलाश्च' इति सूत्रमुपतिष्ठत एव ।
 एषापि शुभाशुभग्रहकर्तृका सप्रतिबन्धा ॥

तम प्रधानो नभोगो ग्रह तमोनभोग । 'प्रदिशेता तमोग्रहौ' इत्यादौ तथा-
प्रयोगात् । केतुरित्यर्थ । राहुरपीति केचित् । तस्य नवममर्गलास्थान पञ्चम तत्प्रति-
बन्धकस्थानम् । तदेतद्वैपरीत्य पूर्वत्रापि योजनीयम् ॥ ५-७ ॥

दारभाग्यशूलस्थार्गला निध्यातुः ॥१११५॥ रिफनीचकामस्या
विरोधिनः ॥१११७॥ न न्यूना विबलाश्च ॥१११८॥

निध्यातुरब्लोकमितुर्द्रष्टुरिति यावत् । राशेर्ग्रहस्य वा 'आलोकन तु निध्यानम्'
इत्यभिधानात् । दार (=२८-१२ शे=४) भाग्य (=१४-१२ शे=२) शूल (=३५-
१२ शे=११) स्वा दारादिशब्दसकेतितासु सरयासु द्वादशतयसु यदवशिष्यते तद्वो-
ध्यस्थानस्थिता अर्गला स्यात् । तन्निष्ठेषु ग्रहेषु वर्तमानेषु । अत्र 'अभिपश्यन्ति-'
इत्यादिसूत्रप्रत्या निध्यातृपदेन राशेर्ग्रहस्य च बोधो निर्बाध । अत एव कृष्णान-
न्दसरस्वतीनीलकण्ठकेशवादिभ्यो राशेर्ग्रहस्य चाविशेषेणार्गला प्रतिपादिता ।
यद्यपि 'पत्नी (१) लाभ (७) योर्दिष्टया निराभासार्गला ॥ ११३३२॥' इति सूत्रेण
भावार्गला लभ्यते, तथापि प्रातिस्विकरूपेण प्रहार्गलाप्रतिषेधाभावात् पर्जन्यबल
क्षणप्रवृत्तिरिति न्यायावातिदेशमवाद्या यथासंभव तत्कालानुसंधाने च प्रत्यवाय
इति विवेचनीयम् ॥

अथ दारादिशब्दबोध्यार्गलाकर्तृणा क्रमेण रिफ (=३३=१०) नीच (=६३=१२)
काम (=६३=३) स्या प्रहा विरोधिनोऽर्गलानिवर्तका स्यु । अत्रेद रदस्यम्—सर्वो
खल्वर्गला प्रतिबन्धकाभावे शुभा, प्रतिबन्धकसत्त्वे तु पापा स्यात् न तु शुभग्रहकृता
शुभा पापग्रहकृता पापेति भ्रमितव्यमिति । सूत्रवृद्धकारिकयो प्रामाण्यबलाबलविवेके
रूनस्योपजीव्यत्वाद्येकादिसाधनेन नियञ्जितः वाद् रूढकारिकाणामुपजीवकत्वादानुपूर्व्या
लाभाभावान्मतान्तरसंकीर्णत्वाच्च बहुन सूत्राणामाशयवर्णनावसरे न प्रमाणत्वेनोद्धृ-
ष्यन्ते कारिका इति वेदितव्यम् ॥

दारादिवोध्यार्गलाकर्तृग्रहाणां विरोधित्वेन प्रतिपादिता रिफादिपदबोध्यस्थानस्था
प्रहा न्यूना बाध्यापेक्षया न्यूनसरयाका, विबला वक्ष्यमाणसौत्रबलहीनाश्च विरोधिनो
न स्यु । नहि प्रयत्नो दुर्बलेन बाध्यत इति तात्पर्यम् ॥

कामस्या तु भूयसा पापानाम् ॥१११६॥ प्राग्वत्रिकोणे ॥१११९॥
विपरीतं केतोः ॥११११०॥

कामस्या तृतीयस्थानस्था अर्गला तु पापाना पापग्रहाणां भूयसा बहुत्वेन स्यात् ।
क्षीणेद्वर्द्धमहीसुनार्कतनयास्त्युलो बुधो राहुकेतु चेति पापा । वक्ष्यमाणकेतो शुभस्य
प्रतिपादनं तु चरदशाविषयकमेव । बहुत्व तु श्यादिप्रहापेक्षि । 'भूयास्त्रिषु बहुतरे पु
नरथे' इति मेदिनीकार । त्रिकोणे पञ्चम-नवमस्थानयोर्गला, तत्प्रतिबन्धकश्च प्रागवत्
पूर्वसूत्रोक्तवत् स्याताम् । पञ्चमस्थाने गुमागुममिथ्राणामन्यतमावस्थानेऽर्गला स्याद्,
यदि नवमे न्यूनतलनिवृत्तदोषानाक्रान्तग्रहावस्थान न स्यादिति तारयथम् । केतो
केतुग्रहस्यैतदर्गलं च प्रतिबन्धकस्थान विपरीत मिलेम स्यात् । नवममर्गलास्थान पञ्चम

तत्प्रतिबन्धकस्थानमित्यर्थः । एवं दारभागवसूत्रेऽपि । अत्र द्रष्टुरप्रतः पृष्ठतो वा यावत्तिय-
मर्गलास्थानं तद्वैपरीत्येन तावत्तियमेव तदर्गलाप्रतिबन्धकस्थानं भवतीत्यादि निरीक्ष-
णीयम् ॥

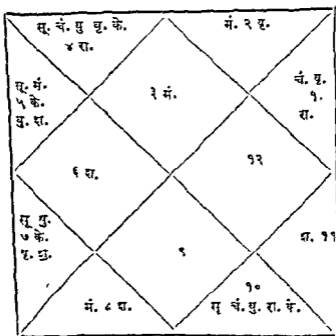
अत्रेदमपि पर्यालोचयितव्यम्—अर्गलेति सूत्रणास्तुत्रास्या उपयोग इति विचारे
“पत्नी (१) लाभ (२) योर्दिष्ट्या निराभाषार्गल्या १।३।२२ ॥ शुभार्गले धन-
समृद्धिः १।३।२३ ॥” इति सूत्रे दृष्टिपथमवतरतः । इह शुभशब्ददर्शनात् शुभाक्षिप्तेन
ग्रहेण अर्गलं विशिष्यते, आहोखितं प्रतिबन्धकाभाववत्तया शुभेनैव सा विशिष्यत
इति भवति भावुकानां संशयावसरः । तत्र च ‘भय (२) पुष्य (११) विना
(४) भावाद् द्रष्टुराहुः शुभार्गलम् । स्फुट (१२) गो (३) ह्ये (१०)
भावाद् विपरीतार्गलं विदुः ॥’ ‘यस्य पापः शुभो वापि प्रहस्तिष्ठेच्छुभार्गले । तेन
द्रेष्टेक्षितं लभं प्रायल्यायोपकल्प्यते । यदि पश्येद्ब्रह्मं न विपरीतार्गलस्थितः ॥’ इति वृद्ध-
श्लोकाभ्यां प्रतिबन्धकस्य सत्त्वासत्त्वाभ्यां यथाक्रममार्गलस्य पापापापत्वे स्पष्टं ज्ञायेते ।
परं ‘सार्गले चापि तत्रापि बहुगलसमागमे । शुभप्रहार्गले तत्र तत्राप्युक्तप्रहार्गले ॥’
इति वृद्धश्लोकेन शुभप्रहकर्तृकोऽर्गलः शुभार्गल इत्यपि व्यक्तम् । निराभाषार्गलयेति
सूत्रे आभाष (सू) शब्दः प्रतिबन्धार्थकः सर्वैराश्रित एव तेनार्गलाप्रस्तावेऽवश्यं
तत्प्रतिबन्धकाः । अर्गलो हि कारकादिवत्फलप्रयोजकः तत्प्रतिबन्धो हि फलविघटक
इति कनककण्टकादितममुनेति तत्त्वम् । सामासार्गलो विपरीतार्गलो दुष्टार्गल इत्यादय
एकानिप्रायाः । वैपरीत्यानिराभाषार्गलादयः । तथा च निराभाषार्गलः शुभार्गल
इत्येकामिप्रायकौ पर्यवसन्तौ । परमियानिह मेदः—पूर्वसूत्रेऽर्गलस्य सर्वथा प्रति-
बन्धः, परसूत्रे बहुगलसमवाये एकादिकस्येति विशेषः । अत्र दिष्ट्या धनसमृद्धिः,
इत्यधिकन्यूनफलनिरूपणं मानम् । अत्रापि ‘दिष्ट्याम्ब ते कुक्षिगतः परः पुमान्’ इति
‘योग्यमृद्धिः सिद्धिलक्ष्मी वृद्धेरप्याह्वया इमे’ इति ‘ऋद्धिः स्यादोपधीमेदे समृद्धावपि
चोपिति’ इति च शक्तिप्राहकाणि मानम् । अपि च । सूत्रयोरेकभावोन्मुखतायामेवं
व्याख्यानं समञ्जसम् । अथवा शुभप्रहकर्तृकार्गलादीकारेऽपि निर्वाहः । परमिह सूत्र-
मर्यादया अर्गलेन दृष्टिप्राक्षिप्य व्याख्यानं तु सूत्राङ्गुलीकरणमेव । वृद्धवाक्यस्यारस्या-
दिति चेत्, तदा सूत्रान्तरप्रणयनमेव परिणमतीति वृद्धवाक्येभ्य एव विधेयम् ॥

द्रष्टृतः

अर्गलास्थानानि	_____	_____	तत्प्रतिबन्धकस्थानानि ।
(१)	४	_____	१०
(२)	२	_____	१२
(३)	११	_____	३
(४)	३	_____	० = शुद्धार्गल ।
(५)	५	_____	९ = मिधार्गल ।

अत्र केचिद् दारसूत्रे शान्त ($\frac{६५}{६३}=५$) पदं रिप्फसूत्रे धातु ($\frac{६३}{६३}=९$) पदं प्रक्षिप्यैकयोगकरणं पूर्वपक्षयित्वा 'विपरीतं केतो.' इति सूत्रस्य त्रिकोण एव प्रवृत्तिं निधिन्वन्ति । अन्ये पुनः 'प्राग्त्रिकोणे' इति सूत्रस्य पृथक्करणसामर्थ्यादप्रतिबन्धेय-मर्गलेति वर्णयन्ति । विपरीतमिति सार्वत्रिकमित्यङ्गीकुर्वन्ति । तदेतद् द्वितीयमपि पूर्वं न सहन्ते युक्तितदाभासैः । इतरे पुनर्मध्येपवादस्याथाश्रयणेन 'न न्यूना विब-लाश्च' इति सूत्रप्रवृत्तिं धारयन्तः प्राग्त्रिकोण इत्यस्याप्रतिबन्धकत्वमिच्छन्ति । तदे-तत्सर्वं समयान्तरेण ग्रन्थाकुलीकरणम् । यदिहासाकं वक्तव्यं तत्प्राशुक्तं किमग्र शुष्ककलहेनेति स्वस्थैरालोकनीयम् ॥

अथार्गलाचक्रम् ।

जन्मदृष्ट्या त्रिंशत् विचारार्गलस्य मन्त्राणां चतुर्थे शुभः, द्वितीये मूर्धपुष्येन च, एकादशे शुभः । अथ च तत्र एव तुल्यस्य मन्त्राणां चतुर्थे दशमे प्रहारात्, द्वादशे मीने वाप्यभूतेभ्यः मूर्धपुष्येभ्यो न्यूनस्य, मूर्धये शनिर्वाप्यभूतपुष्ये-रेषु वा दुर्बल इत्यनीषां वाप्यभावात्पञ्चमभावात्पश्यन्त्या ज्ञाना । एवं प्रथमद्वितीय-तृतीयचतुर्थपञ्चमषष्ठसप्तमभावात्पश्यन्त्या बोध्याः । अथमदशमभावां निरर्गला-विति विचारणीयम् ।

अथ ग्रहार्गलाचक्रम् ।

रु.	चं.	मं.	दु.	वृ.	शु.	श.	रा.	के.
श. मं.	वृ. मं.	श.	श. मं.	मं. सू. दु. के. श.	चं. रा. मू. दु. के.	०	वृ. मं.	वृ.

अथ फलविशेषप्रतिपादकाननित्यकारकान्विवक्षुरादौ तदुपजीव्यभूतमात्मकारकं तदु-
त्कर्षतां चानुभूमाह—

अंशप्रभृतिभिर्ज्यायान्मध्ये गगनचारिणाम् ।

आत्मकारकसंज्ञः स्यात्स ईष्टे बन्धमोक्षयोः ॥ ९ ॥

अंशप्रभृतिभिरिति—ज्यायान् ज्येष्ठः अंशादिविकलान्तावयवेनाधिक इति यावत् ।
अत्र विशेषस्तत्सूत्रार्थान्तःपाती द्रष्टव्यः ॥ ८ ॥

आत्माधिकः कलादिभिर्नभोगः सप्तानामष्टानां च ॥ १ ।

१।११ ॥ स ईष्टे बन्धमोक्षयोः ॥ १।१।१२ ॥

ख्यादीनां शन्यन्तानां सप्तानां, राहन्तानामष्टानां वा मध्ये यो नभोगः खेटः
कलादिभिः, कलाया आदयोऽशास्त्रैरधिकः स आत्मा । आत्मकारक इत्यर्थः । अथवा
'व्याख्याततो विशेषप्रतिप्रतिर्नहि संदेहादलक्षणम्' इति न्यायेन कलाशब्द एवां-
शवननः । अन्यग्रह इव राहुर्मैपादिरुमगणनयाऽधिकांशः कारको न भवति ।
मीनादिविपरीतगणनया तु भवत्येव । अयमर्थः—विपरीतगणनाया व्यवहाराभावाद्
गणितागतौ राहुः क्रमगणनार्थं सौरशास्त्रादौ चक्रशुद्धः कियते । ततोऽयं विशेषः ।
स आत्मकारको बन्धमोक्षयोः, बन्धो दु.खविशेषः, मोक्षः सुखविशेषः, तत्र ईष्टे
समर्थो भवति । सुखदुःखदानाय समर्थः स्यादित्यर्थः । तथा चोक्तं केशवेन—
'नीचारिकूरसंबन्धाद् बन्धकृत्स्वदशास्त्रयम् । सुहःखाम्योषसंबन्धाद् बन्धानां मोक्ष-
कारकः ॥' इति ।

अत्रेदमालोचनीयम्—शन्यन्ताः सप्त, राहन्ता अष्ट खेटाः कारकत्वनाजो भवन्ति ।
राहुकेत्वोरेकर्येनैव गणना । कारकत्वसंपादने ताजिकीयसुयशीलप्रभृताविवांशादि-
विकलान्तावयवानामेव विवक्षणाद्, इतरन भगणस्येवेह राशेरनदीकरणत्, तयोर-
शादिशरीरत्वात् । तत्र सूर्यादित्युन्नान्ताः सप्तैव खेटाः चराहनिहिरादिकेशवान्त-
पौरुषकृतिषु व्यवहियन्ते । यत्तु क्वचित्तमोप्रहस्य संप्रहः स तावत्साहितिक इति
संभावयामः । तत एव 'मय-यवन मन्त्रिथ शक्तिपूर्वैः—इत्यादिपूर्वानुद्वन्धविष-
न्धप्रणयनशैली प्रदंष्ट्रकिराचार्यवर्णः सजातके यद्राहुकेत्वोर्नानि परिभा-

प्यापि व्यवहाराभावोऽगोधि, तेन तदुपनीव्यानां मयादीना जातकेष्वपि तयोस्तथा-
विधता परिणमतीत्यादि मृश विचारणीयम् । इत्यत्र क्वचन सप्त, क्वचन नव प्रहाधि-
राय व्यवहृता । तत्र सप्तखेटवादे केशवादिमते सूत्रेष्वष्टाना कारकाणामुपलम्भाद्
'मात्रा सह पुत्रमेके समामनन्ति ॥ १।१।२०॥' इति रीत्या मातरि पुत्रान्तर्मात्रेण
योजना । मतान्तरे तु पितृकारकाभावेन यथासह्य योजना । नवखेटवादे तु केशवा-
दिमते यथासह्यमेव योजना । मतान्तरे तु 'तस्य दाराश्च ॥ १।१।१९॥' इति चका-
रानुष्ठेन कारकान्तरेण निर्वाह इति विवेकः । द्वित्रयीकाना भिन्नमातृकेषु पद्यपुस्तकेषु
पितृकारकादर्शनेनेत्य वक्रमागांनुसरणम्, अन्यथा सुपेनैव योजनेति निष्कण्टक
पन्थाः । मुनीन्द्रस्तु नवखेटवादमनुगृह्णाति । यतस्तत्र राहुकेतू व्यवहरति । एतेन
पितृकारकापेक्षी सूत्रग्रन्थः—'अष्टाना वा' इति विकल्पकोटिस्तु तदानीं जातकरकन्धे
नवखेटवादस्य नूतनता प्रचारप्रानुर्याभाव वा प्रकाशयतीति संक्षेपः ।

अथावशिष्टाननिलकारकाननुष्टुभ्यामाह—

ततोऽमात्यभ्रातृमातृपुत्रज्ञातिस्त्रियो मताः ।

क्रमेणोनांशका मातर्यात्मजो योज्यते परैः ॥ ८ ॥

किं चाऽमात्यभ्रातृमातृपितृपुत्रस्वदारकाः ।

क्रमाच्च्युनांशका मातृपुत्रैक्यं केश्चिदिष्यते ॥ १० ॥

तत इति—आत्मकारक पूर्वोक्त, अमात्य, भ्राता, माता, पिता, पुत्र, स्त्री
ज्ञाति, दारा स्त्री, इत्यष्टौ कारका यथाक्रममुत्तरोत्तरं न्यूनाशा भवन्ति । तत्र मातृ-
पुत्रैक्यमपरैरिष्यते । अयं कारकाणामुद्देशः केशवानुसारी । तथा च तद्वाक्यम्—
'आत्मकारकतो न्यूनोऽमात्यसज्ञो लवादिकैः । ततो भ्रातृस्वतो मातृस्वतस्वातस्य का-
रक ॥ ततः सूनोरतो शारेरस्मात्पत्न्याश्च कारकः । स्यान्मातृसुतयोरेके कारकैक्यं
वदन्ति हि' ॥ ९—१० ॥

तस्यानुसरणादमात्य ॥ १।१।१३ ॥ तस्य भ्राता ॥ १।१।१४ ॥ तस्य माता ॥ १।
१।१५ ॥ तस्य पिता ॥ १।१।१६ ॥ तस्य पुत्र ॥ १।१।१७ ॥ तस्य ज्ञाति ॥ १।१।
१८ ॥ तस्य दाराश्च ॥ १।१।१९ ॥ मात्रा सह पुत्रमेके समामनन्ति ॥ १।१।२० ॥

तस्य आत्मकारकस्य अनुसरणात् पथाद्गमनात् आत्मकारकापेक्षया न्यूनभागत-
यावस्थानाद् अमात्योऽमात्यकारक स्यात् । एवमेव सूत्रपाठक्रमेण भ्रात्रादिदारान्ता
पद् कारका यद्योत्तरं न्यूनभागा भवन्तीति समुदितार्थः । अत्र द्वयोरंशादिना साम्ये
एकस्य बलवत्तया कारकत्व परस्य नान्यकारकत्वमपि । एव चैकस्य द्वयोर्वहूनामकार-
कत्वे सप्तानामष्टानामित्युभयैकद्वित्रयादयः कारका लुप्यन्त एवेति कतिपये । बलवत्त्वे-
नैकस्य कारकलाञ्छिकारेऽवशिष्टस्यानुसरणवद् गुणभावे सिद्धेऽन्यकारकताया को दोष
इत्यपरे । अनुसरणं हि प्रधानभावत्यागः । अत्र दारकारकप्रतिपादकसूत्रगतचकारोऽनुक्त-
समुच्चयार्थक आस्ताम् । परं पाणिनिताश्च द्वे सर्वत्र सूत्राक्षरवर्णनासम्भवेन पददर्श-

न्यामिवेहापि यथासंभवं योजना न्याय्या । अत एव मतिमान्याद्वा पूर्वपक्षमुद्गाव्य
सूत्रन्यासासार्थमस्माभिरुदासीति विभावनीयं विवेकिभिः । मातृपुत्रकारकयोरैक्यमेके
वाञ्छन्ति । तेषां मते पुत्रकारकानामात्कारकात्तद्विचारः स्यादित्यर्थः ॥

अथ पादोनार्याद्विदितयेन नित्यकारकौधरमचरणेनार्गलाद्युपयुक्तनैसर्गिकबलं वाह—

भगिनीजननीश्यालानुजाः कुजान्मातृसंनिभादिवुधात् ।

पितृजनको वागीशात् पत्नी पितरौ पतिः श्वशुरौ ॥ ११ ॥

मातामहाश्च शुक्रात् पुत्रा मन्दाद्विचारमर्हन्ति ।

इति नित्यकारकौघो मन्दो ज्यायान्प्रहेषु मतः ॥ १२ ॥

भगिनीति—भगिनीमातृमत्सृष्टोदर्या मातुलस्य च कन्या, जननी माता, श्यालः
पत्नीभ्राता, अनुजः कनिष्ठो भ्राता । एते खलु कुजाद् विचारमर्हन्ति । एतेषां शुभा-
शुभविचारो भौमेन कर्तव्य इत्यर्थः । मातृसन्निभा मातृसदृशाः । आदिना मातुलादयो
यथासंभवं विज्ञेयाः । पितृजनकः पितामहः माता च पिता च पितरौ; माता-
पितरावित्यर्थः । श्वशुरश्च श्वशुरी; श्वश्रुश्चश्वशुरावित्यर्थः । उभयग्रैकशेषः ।
प्रहेषु मन्दः शनिः ज्यायान् अतिभृदः; दुर्बल इति यावत् । 'वर्षीयान् दशमी ज्यायान्'
इत्यभिधानात् । एवं सूर्यादिषु यद्योत्तरं दुर्बला भवन्तीत्युक्ते भवति । यथा पूर्व-
मीमांसार्यां श्रुतिलिङ्गादिसम्भावे पारदौर्बल्यम् । लोकेऽपि बलाबलविचारणार्यां
वर्षीयान् दुर्बलो मन्यते । अत्र बहुभिः 'श-कु-बु-शु-च-राया वृद्धितो वीर्यवन्दः'
इति मिहिरोक्तो बलक्रमः प्रादर्शि । शेषं स्पष्टम् ॥

अत्र यत्र तत्र व्याख्यातृभिर्होरास्कन्धीया बहवो विशेषा लिखिताः; ते प्रायो
घृह्णन्तक—पाराशरीयहोराभ्यां नातिरिच्यन्ते । तत्र घृह्णन्तकस्यादितोऽध्यायद्वयी
परिभाषारूपैव । वृद्ध्यादिसंज्ञानामन्तरा व्याकरण इव, यामन्तरेण होरास्कन्धे
न्युत्पित्तुः पदमपि निघातुं न क्षमते; किमुतोऽसर्गापवादप्रवृत्तिमीमासाजालजटिलासु
शास्त्रीयासु प्रमेयसरणिषु सचरितुम् । एवं विशेषाभिधित्तया प्रवर्तमानेऽमुष्मिञ्छे
प्रवेशकृते यावन्नातकज्ञानमावश्यकं तावदन्यतो प्राणं, न तस्माकस्येन लिखितु-
नायातीति विरम्यते । पाराशरं होराशास्त्रं तु सांप्रतमस्मन्तं दुर्बलवस्थितं दृष्टिपथमव-
तरति । पौर्वापर्यपर्यालोचनया प्रबन्धान्तरसंवादगवेषणया च तत्रलो भूषांशोऽ-
नार्पशब्दां समाधिकोटिं गमयति । यद्यपि संहितास्कन्धनिक्षिप्तश्रौतस्मार्तमुद्भूतमार
इवायं ह्यैरिक्तो विषयो नैकान्ततो मूलवचनापेक्षी; प्रत्युतार्थः पौष्टयो वा दृष्टप्रत्ययतयैव
प्रेक्षावतामपेक्षामोचरः; तथापि प्रज्ञेयु नृषेणु च वाक्यजालेषु फलसंवादतरतमभाव-
मुत्सव्या भवति भातुकानां मूलतत्त्वावगाहिनी मनीषा । अस्मत्सोदनं स्मार्तार्थंजात-
मवगत्य प्रतन्यमानेषु धर्मशास्त्रनिष-धेष्विव अत्रापि दुराप्रदप्रहामिथानां दुष्कल्पना-
जल्पजाडेन पराक्रान्ता । धर्मव्यवस्थेव दुरवस्थामापन्ना फलितावस्था । सूत्रमतरतम-
यद्व्यचिचैर्विदुषामनुभवः प्रतिष्ठाप्यमानो गणितस्कन्ध इवायं फलितक्रमोऽपि महान-

भवेकसाध्य इत्यतिरोहितं निर्णायकानाम् । एवं च प्राचामर्दांचा च सूक्तिदर्पणेषु सकान्तानि दुरुक्तिमलान्यपोह्यापोह्य, पारमार्थिक वस्तु समबलोक्य समबलोक्य, समवधानपुरस्सर फलमादेष्टव्यम् । न पुनर्मनसापीदानीतनाना देवहहतकानामभिसधानसरणी शरणीकरणीया फलितनिधिकामुक्तेः ॥ ११११२ ॥

भगिन्यारतः श्याल. कनीयाञ्जननी च ॥ १११२१ ॥

मातुलादयो बन्धवो मातृसजातीया इत्युत्तरतः ॥ १११२२ ॥

पितामहपतिपुत्राविति गुरुमुखादेव जानीयात् ॥ १११२३ ॥

पत्नी पितरो श्वशुरौ मातामहा इत्यन्तेवासिनः ॥ १११२४ ॥

मन्दो ज्यायान् ग्रहेषु ॥ १११२५ ॥

भारतो भौमाद् भगिन्यादयो विचार्या । उत्तरतो भौमाग्रे वर्तमानाद् बुधाद् मातुलप्रभृतयो विचार्या । गुरुमुखाद् बृहस्पत्यादे — पितामह, पति, पुत्र इति यथाक्रम जानीयाद् विचारयेत् । अयमर्थ — गुरुत. पितामहम्, शुकृत पतिं स्वामिनम्, शनित., पुत्रं विचारयेदिति । पत्नीप्रभृतय, अन्ते प्राक्पठितस्य गुरोरग्रे वसति, वारक्रमेण तिष्ठतीति अन्तेवासी शुकृतस्साद्विचारणीया । ग्रहेषु वारक्रमेण सत्यातेषु रव्यादिशान्यन्तेषु मन्द शनिर्ज्यायान् दुर्बल इति प्रतिपादितं प्राक् । वारक्रमयुक्तिस्तु 'मन्दादधः क्रमेण सुश्वतुर्शादिवशाधिषा' इति सौरोक्तैव । राहुकेत्वोर्ग्रहत्वेन व्यवहारेऽभीष्टेऽपि बलविधायकशास्त्रापर्याप्ततयानुष्ठेय । तत एव पञ्चान्चिन्तायामचिन्तानयोरित्यपि व्यक्तम् । तत्र रव्यादिवद्विम्बाभावोऽनयोरधिकाराभावप्रयोजक इत्यपि हेतुमुपन्यस्यन्ति केचित् । आस्ता राहुकेत्वोस्तादृशविम्बाभावत्वेनाधिकाराभावः । सप्रत ग्रहत्वेन निर्णोतस्त्रेन्द्रादे कस्मात्त्राधिकारचिन्ता । विम्बवत्त्वे सति पूर्वगतिप्रकृतिलस्य ग्रहत्वस्योभयत्र साम्याद् । सत्यम् । संहिताकोडपातिनि श्रौतस्मात्क्रियाकलापे पौरुषशासनस्थानादरादित्यभ्युपेयम् । स्मर्यन्ते हि—

'अतीन्द्रियार्थविज्ञाने प्रमाणं श्रुतिरेव हि ।

श्रुतिर्यत्र प्रमाणं स्याद्युक्तिः का तत्र नारद ॥'

इत्यादि ॥

अथ सप्तानां कारकाणां चक्रम् ।

आत्मा सूर्य	अमात्य बुध	भ्राता शनि	माता मङ्गल	पुत्र चन्द्र	ज्ञाति. गुरु	दारा शुक्र
----------------	---------------	---------------	---------------	-----------------	-----------------	---------------

अथाष्टानां कारकाणां चा चक्रम् ।

आत्मा सूर्य	अमात्य बुध	भ्राता शनि	माता मङ्गल	पिता चन्द्र	पुत्र. गुरु	ज्ञाति राहु	दारा शुक्र
----------------	---------------	---------------	---------------	----------------	----------------	----------------	---------------

अथ वक्ष्यमाणचरदशागणनां द्रुतविलम्बितेनाह—

भवति भ्रितयेन भमण्डले
पदचतुष्टयमोजपदे क्रमात् ।
समपदे तु विलोमत इष्यते
चरदशानयने गणनाविधिः ॥ १३ ॥

भवतीति—भमण्डलं राशिवलयम् । तदेतत्समं द्वादशधाविभक्तं क्रिल । तत्र मेषादिमारभ्य भ्रितयेन राशित्रयेण पदं भवति । तच्चतुःसंख्याकम् । एतदुक्तं भवति—मेषपृथग्युनैः प्रथममोजपदम्, कर्कसिंहकन्यामिद्वितीयं समपदम्, तुला-वृश्चिकघनुमिस्त्रुतीयमोजपदम्, मकरकुम्भमीनैश्चतुर्थं समपदम्, एषं चोत्तरपदे क्रमाद् अनुलोमात्, समपदे विलोमाद् गणना क्रियते खलु चरदशानयने । तदेतत्सर्वमुदाहरणावसरे स्पष्टं भविष्यति ॥ १३ ॥

अथ वृद्धवाक्यबलेन राशिस्वाम्ये विशेषं द्रुतविलम्बितेनाह—

अवनिस्तुकवन्धनभश्चरौ
निगदिताविह वृश्चिकनायकौ ।
शनि-शिरोद्युचरौ कलशेश्वरा-
वितरनाथकथा तु यथा तथा ॥ १४ ॥

अवनीति—अवनिस्तुर्भौमः । कवन्धनभश्चरः केतुः । देवाद्युरसमवायेऽमृतपरिवेषणसमये भगवोऽथकपाणिश्चक्रेण कस्यचिदसुरस्य शिरश्चिच्छेद । तत्र शिरोभागो राहुः, कवन्धभागः केतुरिति पौराणिकाः । तथा च कवन्धधारौ नभश्चरश्चेति कवन्धनभश्चरः । एषोऽसुर एव । संहितायां तु—‘शतमेकाधिकमेके सहस्रमपरे वदन्ति केतुनाम् । बहुरूपमेकमेव प्राह मुनिर्नारदः केतुम् ॥’ इति विशेषः । ताविह वृश्चिकस्वामिनी स्मृतौ । शनिः, शिरोद्युचरो राहुः । पूर्ववत्समासः । एतौ कुम्भस्वामिनी । तथा च पृष्ठः—‘कुजसौरी केतुराहु राजानाबलिकुम्भयोः’ इति । राहोर्ग्रहता संहितायामेव-मान्नाता—‘अमृतास्वादविशेषाच्छिन्नमपि शिरः क्रिलामुरस्त्रेदम् । प्राणैरपरित्यक्तं ग्रहतां यातं वदन्त्येके ॥’ ग्रहोत्पत्तौ भगवान् गर्गस्तु—‘राहुः स्वर्भानुपुत्रः स्यात्पुत्रः केतुर्विभावमोः । मनसा ब्रह्मणा ख्यातावुभौ सोमदिवाकरौ ॥’ इत्याह स । इतरेषां नाथानां कथा तु यथा वृहज्जातकादिग्रन्थे तथैवात्रापि बोध्या । प्रश्नभैरवे तु—‘भञ्जीकृतं सौम्यगृहं सुहृद्वाकन्याह्वयं तत्र पिधुन्तुदेन । तत्सप्तमं वा शिखिना गृहीतं गृहं तु तन्मीनगृहमिधानम् ॥’ इति भैत्रीप्रदिपादनपूर्वकं राहोः कन्या, केतोर्भानुः क्षेत्रमाख्यायते । तत्र मित्रविषये सर्वार्थचिन्तामणौ—‘राहोस्तु मित्राणि कवीज्य मन्दाः, केतोस्तथैवात्र वदन्ति तज्ज्ञाः ॥’ इत्यनेन तयोः समानमित्रता निरूपिता । ततोऽयं मतमेदः—वृद्धवान्ये वृश्चिकक्षेत्रे कुजकेत्वोः, कुम्भभवने शनिराहोः स्वाम्यम् । प्रश्नभैरवे तु राहोः कन्यायां केतोर्मीने स्वाम्यम् । तत्पूर्वत्र चतुराशिव्यवहितं, परन्

पद्मनिव्ववहितम्, उभयत्रापि व्यासज्यवृत्तिक भवति । भैरवे स्वाम्यघटकताया सुहृत्वं हेतुरपात्त, चिन्तामणौ तु न कोऽपि । भैरवे राहुकेत्वो सुहृदौ बुधगुरु, चिन्तामणौ तु बुधमुपेक्ष्य शुक्रोऽपीति । अपि च प्रश्नभैरवे—‘स्यात्सिंहिकाया स्तनयस्य तुङ्गं नृयुगमसङ्गं बुधदैवत च । पुच्छस्य केतोर्गदित च तुङ्गं तत्कार्मुकाख्यं गुरुदैवत च ॥’ इति तयोस्तुङ्गे उक्ते । ते चरदशासाधने सप्रति कैश्चिदपि नाद्रियेते । बृहज्जातकोकान्येव तुहान्युपादाय दशा प्रबल्यंते । तुङ्गसापेक्षं बृहवाक्यं यथा— ‘उच्चखेटस्य सद्भावे वर्षमेक विनिक्षिपेत् । तथैव नीचखेटस्य वर्षमेक विशोधयेत् ॥’ इत्य च वर्तमानरीतिप्रतिकूलवाक्यान्तरलाभे ह्युपादेयताया संशयावतरणमिति मूलान्ये-
पणे ज्यायसी विप्रतिपत्तिकोटिः । तत एव मत्तिकर्दमगेदुरे मतान्तरतिमिराच्छन्ते यर्मनि परम्परया बृहस्पृष्टानुसरणमेव शरणं मन्यामहे । तथा चोक्तमाचार्यचरणै—
“ज्यौतिषमागमशास्त्रं विप्रतिपत्तौ न योग्यमस्माकम् । स्वयमेव विकल्पयितुं, किंतु
बहूना मतं वक्ष्ये” ॥ १४ ॥

अथ चरदशावर्षसंख्या सविशेषा हृतविलम्बितेनाह—

भवति लग्नमुखादिह राशित-
स्तदधिपावधिकाऽब्दमितिर्दशा ।
स्वगृहगेऽधिपतौ तु विलोचना-
मृतमयूखसमा हि समा मता ॥ १५ ॥

भवतीति—इह जातकविषये लग्नमुखाद् राशितो लग्नद्वितीयादित् । सकाशात् तदधिपावधिका तनाथावसानिका अब्दमितिर्वर्षसंख्या दशा चरदशा भवति । चलना-
क्षराख्या । तथा च बृहवाक्यम्—“तस्मात्तरीशपर्यन्तं सख्यामथ दशा विदुः ।
वर्षद्वादशकं तत्र, न चेदेकं विनिर्दिशेत् ॥” अयमाशयः—कस्माच्चिद्राशे सकाशात्-
त्वाम्यधिष्ठितराशिपर्यन्तमेकादिगतराशिगणनाया क्रमोत्क्रमाभ्यां यावती सख्या
लभ्यते, तत्प्रमाणानि दशावर्षाणि । एवं द्वादशे स्वामिनि एकादशवर्षाणि । तत्र
स्वराशौ स्वामिनि तु द्वादश दशावर्षाणि । ‘न चेदेकं विनिर्दिशेत्’ इति पूर्वोक्तादः ।
चेद् राशिस्वामी तत्र राशौ न स्यात्तर्हि एकादिकं पूर्ववद् दशावर्षमिति तदर्थः ।
विशेषस्तद्दाहरणावसरे ॥ १५ ॥

प्राचीं वृत्तिर्विषममेषु ॥ १११२६ ॥ परावृत्त्योत्तरेषु ॥ १११२७ ॥
न क्वचित् ॥ १११२८ ॥ नाथान्ताः समाः प्रायेण ॥ १११२९ ॥

चरदशावर्षानयने विषममेषु मेषनिधुनसिंहशुलाभनु कुम्भेषु, प्राचीं वृत्ति प्रागा-
वर्तनमनुलोमगणना स्यादित्युत्सर्गं । उत्तरेषु विषमराश्यपेक्षया पुरो वर्तमानेषु सम-
मेषु वृषकर्ककन्यावृद्धिकमकरमीनेषु, परावृत्तिः परावर्तनं, तथा परावृत्त्या प्राचीं वृत्ति-
वैपरीत्येन, गणना विलोमगणना स्यादित्युत्सर्गं । विषमराशिषु क्वचिदनुलोमगणना न
स्यात् । समराशिषु क्वचिद् विलोमगणना न स्यादित्यपवादः । कुत्रेति सदेहप्युदासार्थं

‘पदक्रमात् प्राक्प्रत्यक्त्वं चरदशायाम्’ इति सूत्रावेदितेन क्रमाद् वृषे वृधिके च व्युत्क्रमाद् कुम्भसिंहयोः इति वृद्धवचनेनायमर्थः । विद्यति—

	लोजपदे	
(१)	१ २	समपदे
	३ ४ ५ ६ ७ ८ ९	(२)
(३)	१० ११ १२	(४)

तथा च वृद्धाः—समाः तत्तद्राशीनामब्दाः नाथान्ताः । नाथः अन्तो यासामिति सर्वादिवत्तद्गुणसंविज्ञानो बहुव्रीहिः । तत्तद्राशेः सकाशादतीतक्रमेण तत्तद्राशिनाथाधिराशिपर्यन्ता अन्ता आद्याः । एवं च नाथे द्वितीये एकोऽब्दः, तृतीये द्वाब्दौ, इति क्रमेण द्वादशे एकादश अब्दाः । प्रायेणेति पदेन नाथे खराशौ तिष्ठति द्वादशान्ताः, वृधिकुम्भयोर्द्विनाथत्वम्, उच्चतनीचलाभ्यामेकैकान्दद्विद्वारां चेति सूच्यते । तथा च वृद्धवाक्यान्यत्रोक्तानि । बलुतस्तु द्विनाथत्वं वृद्धिर्हासधेति सूत्रतो न लभ्यते ।

अथ द्रुतविलम्बितेन विशेषमाह—

अधिपतिर्यदि उच्चगनीचगो

हसति धर्धत एकसमा तदा ।

इति च वृद्धनिरूपितकारिका-

कलनतः कलयन्ति विचक्षणाः ॥ १६ ॥

अधीति स्पष्टम् ॥ १६ ॥

अथ द्विसामिकराशयोर्निर्णयं श्लोकपङ्केन संगृह्णाति—

द्विनाथक्षेत्रयोरत्र क्रियते बलनिर्णयः ।

एकः स्वक्षेत्रगोऽन्यस्तु परत्र यदि तिष्ठति ॥ १७ ॥

तदान्यत्रस्थितं नाथं परिगृह्य दशां नयेत् ।

नाथो स्वक्षेत्रगावेव दद्यातां द्वादशाब्दकान् ॥ १८ ॥

स्वाम्यं स्वीक्रियते यस्मात्तयोर्व्यासज्यवृत्तिकम् ।

द्वावप्यन्यर्क्षगौ तौ चेत्स प्रदो बलवान्भवेत् ॥ १९ ॥

ग्रहयोगस्य सत्त्वेऽपि बलवान्वहुयोगवान् ।

षष्ठमप्यागते साम्ये त्रिद्यात्राशिवशाद्वलम् ॥ २० ॥

चरस्थिरद्विस्यभावा राशयो बलिनः क्रमात् ।

राशिवीर्यसमत्वे तु बहुवर्षप्रदो बली ॥ २१ ॥

एकः स्वोच्चगतोऽन्यस्तु परत्र यदि वर्तते ।

तदा तूच्चगतो ग्राह्यो न चान्यो बलवानपि ॥ २२ ॥

द्विनाथक्षेत्रयोरित्यादि—यस्मात्तयोर्व्यासज्यशक्तिक साम्य स्वीक्रियते वृद्धे, न तु प्रत्येक पर्याप्तम् । वस्तुतस्तु नाय बलक्रम सूत्रमर्यादया व्यवस्थापयितु योग्य इति सूक्ष्मदृशा निरीक्षणीयम् ॥ १७-२२ ॥

अथ वृद्धमतमुपसहरंधरदशारम्भस्थान तल्लेखनक्रम तदन्तर्दशाप्रमाण केतो शुभत्व च सुन्दरीभ्यामाह—

इति वृद्धकृतं बलक्रमं

परिभाव्य प्रथयेज्जगद्दशाम् ।

गणना विदधीत लग्नतो

नवमर्क्षस्य पदक्रमादिह ॥ २३ ॥

प्रतिराशि दशामितेरिनां

शक एकैकभभोगकल्पना ।

गणना तु यथानिरूपण

क्रमणा केतुरमुत्र शोभनः ॥ २४ ॥

इतीत्यादि—जगद्दशा चरदशा प्रथयेत् व्युत्पादयेत् । इह चरदशाया लग्नतो जन्मलग्नात् नवमर्क्षस्य नवमराशे पदक्रमात् 'ओजपदे क्रमात् समपदे तु विलोमत -' इति प्रागुक्तप्रकारेण गणना विदधीत कुर्वीत । प्रतिराशि लग्नादिप्रत्येकराशिमध्ये दशा-शरन्मितेर्द्वादशभागा एकैकराशिभोगः स्यात् । प्रतिराशि तद्दशाद्वादशांश प्रत्येक-राशिभोग इति सर्वेषा समानो भोग केवलं भोकरि व्यत्यास इति तलम् । अत्र चर-दशाया केतु शुभ ॥ २३-२४ ॥

पञ्चमे पदक्रमात्प्राक् प्रत्यक्तवं चरदशायाम् । २।३।३० ॥ अत्र शुभः केतुः । २।३।३१ ॥ यावद्विवेकमावृत्तिर्भानाम् । १।१।३५ ॥

चरदशाया पञ्चमे (=३६-३=३) लग्नापञ्चमे पदक्रमाद् विषमसमपदक्रमात् प्राक् प्रत्यक्तवमनुलोमविलोमगणना स्यात् ॥ अत्र चरदशाया केतु शुभ ॥ भानां राशीना यावद्विवेक (=१४४) यावच्चतुर्धत्वारिंशदधिकशतसरया यावदावृत्तिर्भवति । याव-दवधारण इत्यव्ययीभाव । एतदुक्तं भवति—लग्नादिकस्य राशेयावती चरादिदशा साधिता तस्या द्वादशांशप्रमाणेनैकराशिभोगां सम्यु द्वादशराशीनामन्तर्भोगाद्यनु-धत्वारिंशदधिकशतभागा स्युः ॥ अथ चरदशोदाहरण—'भवति लग्नमुखादिह

राशितस्तदधिपावधिकाऽब्दमितिर्दशा' इति सूत्रेण चरदशावर्षाणि साध्यन्ते तदथा—लग्नं मिथुनराशित्तदधिपो बुधो वृथिकेऽस्ति, तेन गतराशिगणनया मिथुनस्य पञ्च वर्षाणि । कर्कस्वामी चन्द्रो वृषेऽस्ति, तेन कर्कस्य द्वे वर्षे । सिंहस्वामी सूर्यो वृथिकेऽस्ति, तेन सिंहस्य नव वर्षाणि । एवमग्रेऽपि । वृथिककुम्भयोस्तु 'अवनिसूनुक-बन्धनभधरो' इत्यादिना द्विनाथत्वं भवति, तेन 'द्विनाथक्षेत्रयोरेत्र'—इति प्रघटकेन । तयोर्दश वर्षाणि । तथा वृथिकस्य स्वामिनौ कुजकेतू भवतः । तत्र केतुर्वृथिके एवास्ति कुजस्तु वृथिकादेकादशेऽस्ति तदा 'एकः स्वक्षेत्रगोऽन्यस्तु' इत्यनेन वृथिकस्य भौमावधिगणनया दशवर्षाणि सिध्यन्ति । कुम्भस्य स्वामिनौ शनिराहू । तत्र कुम्भ-स्वामी राहुवृषे शनिर्घनुपि तिष्ठति, तदा 'द्वावप्यन्यर्धगौ तौ चैःसमहो बलवान् भवेत्' इति राहोः सप्रह्लाद् राहुपर्यन्तगणनया कुम्भस्य नव वर्षाणि ज्ञेयानि । एवमव-शिष्टानामपि राशीनां दशावर्षाणि । तत्र दशालेखनक्रमः—'गणना विदधीत लग्नतो नवमर्क्षस्य पदक्रमादिह' इत्यनेन बोध्यः । तथाहि—जन्मलग्नकुण्डल्यां लग्नापवमे कुम्भो वर्तते स च समपरीयस्त्रेण विलोमगणना ज्ञेया । सा चैवम्—प्रथमं लग्नस्य मिथुनस्य, ततो द्वादशस्थस्य वृषस्य, तत एकादशस्थस्य मेषस्य । एवमग्रेऽपि वैपरी-त्येन लिपिः ।

अथ चरदशा ।

मि.	वृषः	मे.	मी.	कुं.	म.	घ.	वृथि.	तु.	कन्या	सि.	कर्कः	योगः
५	८	५	७	९	१	८	१०	३	१०	९	२	७७
१९२१	१९३४	१९४६	१९४७	१९५४	१९६३	१९६४	१९७२	१९८२	१९८५	१९९५	२००४	२००५
७	७										७	७
२९	२९										२९	२९
५१	५१										५१	५१
२४	२४										२४	२४

अत्र चरदशायामन्तराणि साध्यानि । तत्र 'प्रतिराशिदशानिते' इत्यनेन सर्वैराशी-नामन्तर्भागकालस्तुल्य एव सिध्यति । केवलं गणनागुरोधेन राशीनां भोगमात्रप्रयुक्तं वैलक्षण्यम् । लेखनक्रमरत्नान्तर्दशाविषयीभूततत्तद्राशितो नवमर्क्षस्य विषमसप्तपद-क्रमेण क्रमोत्क्रमगणनानुसृद् एवेति वर्तमाना रीतिः ।

अथ चरान्तर्दशारम्भक्रमभेदागुणजातिभ्यामाह—

लग्नास्तयोर्यद् बलवद्भ्रमस्माज्जगद्दशापाकमुशन्ति सन्तः ।

लग्ने चरक्षं विपमेऽनुलोमात्समे विलोमात्स्थिरमे तु पष्ठात् ॥ २५ ॥

तथा द्विदेहे विपमे क्रमेण लग्नात्सुताद्भाग्यत एव पाकः ।

समे विलोमेन तनोः सकाशाद्भाग्यात्मजान्तो गणनाभ्रमोऽयम् ॥ २६ ॥

लग्नास्तयोरित्यादि—लग्नसप्तमयोर्मध्ये बलवतधरान्तर्दशा प्रारम्भणीया । अत्र लग्नेनाद्यदशाश्रयीभूतो राशिर्गृह्यते । तादृशे लग्ने चरे सति विपमभेऽनुलोमात् समभे विलोमात् गणना । लग्ने स्थिरे सति विपमसमराशिमेदात् क्रमोत्क्रमाभ्या पृष्ठपष्ठराशितो गणना । तथा लग्ने द्विस्वभावे सति विपमभे लग्नपञ्चमनवभेभ्यः सममे तु लग्ननवमपञ्चमेभ्यो गणना । अयमाशय —चरे मेपतुला वा बलवती ततः क्रमेणान्तर्दशा ; कर्को मकरो वा बलवास्तत उत्क्रमेणान्तर्दशा । स्थिरे वृषतुलामीनसिंहमकरमिथुनवृश्चिकमेपकन्याकुम्भकर्कधनुषीति पृष्ठपष्ठराशीना क्रमः । अत्र सिंहः कुम्भो वा बलवास्ततः क्रमेणान्तर्दशा । वृषो वृश्चिको वा तत उत्क्रमेणेति द्विस्वभावे मिथुनश्चेद्बलवान्, मिथुनकन्याधनुर्मानाना तुलामकरमेपकर्काणा कुम्भवृषसिंहवृश्चिकाना चान्तर्दशाः । कन्या चेद् बलवती, कन्यामिथुनमीनधनुषा वृषकुम्भवृश्चिकसिंहाना मकरतुलाकर्कमेपाणा चान्तर्दशा । धनुश्चेद्बलवद्, धनुर्मानमिथुनकन्याना मेपकर्कतुलामकराणा सिंहवृश्चिककुम्भवृषाणा चान्तर्दशा । मीनश्चेद्बलवान्, मीनधनुःकन्यामिथुनाना वृश्चिकसिंहवृषकुम्भाना कर्कमेपमकरतुलाना च यथासूत्रं परिगणितानामन्तर्दशा विलेख्याः । एवं वक्ष्यमाणयोः स्थिरत्रिकोणदशयोरप्यन्तर्दशा गणनीयाः ॥ अत्र वृद्धाः—

चरेऽनुज्झितमार्गः स्यात्पृष्ठपष्ठादिकाः स्थिरे ।

उभये कण्टकाज्ज्ञेया लग्नपञ्चमभाग्यतः ॥

चरस्थिरद्विस्वभावेष्वोजेषु प्राक्क्रमो मतः ।

तेष्वेव त्रिषु युग्मेषु ग्राह्यं व्युत्क्रमतो खिलम् ॥

एवमालिखितो राशिः पाकराशिरुदीर्यते ।

स एव भोगराशिश्च पर्याये प्रथमे स्मृतः ॥

लग्नाद् यावत्तिथः पाकः पर्याये यत्र दृश्यते ।

तस्मात्तावत्तिथो भोगः पर्याये तत्र गृह्यताम् ॥

तदिदं चरपर्यायस्थिरपर्याययोर्द्वयोः ।

त्रिकोणाख्यदशायां च शकभोगप्रकल्पनम् ॥

पाके भोगे च पापाख्ये देहपीडा मनोव्यथा, इति ।

पितृलाभप्राणितोऽयम् ॥ २६।७ ॥ प्रथमे प्राक्प्रत्ययत्वम् ॥ २६।८ ॥

द्वितीये रवितः ॥ २६।९ ॥ पृथक्क्रमेण तृतीये चतुष्टयादि ॥ २६।१० ॥

पिता (=६३=१) लग्नम्, लाभः (=५३=७) सप्तमः, एतयोर्मध्ये यः प्राणी बलवान् राशिस्तस्मादयं चरनवाशधरान्तर्दशा 'प्रथमे'—इत्यादिसूत्रप्रयेण निरूपितोः

बोध्यः । प्रथमे चरराशौ लभे तत एव सप्तमे वा सति बलबल्लभसप्तमान्यतरस्माद् विषमसमराशिभेदेन प्राक् प्रत्यक्त्वं क्रमोत्क्रमगणने । द्वितीये स्थिरराशौ लभे सप्तमे वा सति बलबल्लभसप्तमान्यतरस्माद्विषमसमराशिभेदेन क्रमोत्क्रमाभ्यां रविः $(= \frac{1}{2} \times 2 = 1)$ पृष्ठः ततोऽर्थात् पृष्ठपठराशिक्रमेण दशा प्रवर्त्सा ॥ तृतीये द्विस्रभावराशौ लभे सप्तमे वा सति बलबल्लभसप्तमान्यतरस्माच्चतुष्टयादि केन्द्रादि पृष्ठकृमेण भिन्नभिन्नरीत्या पूर्वं लग्नसप्तमान्यतरकेन्द्रात् ततः पथमपणफरात् ततो नवमापोहिमाद् विषमसमराशिभेदेन क्रमोत्क्रमाभ्यां दशा प्रवर्त्सा ॥ सैषा चतुःसूत्रो केन्द्रदशापरतया व्याख्यायते बहुभिः ॥

अथ चरान्तरदशोपयोगि किञ्चिदुपजातिभ्यामाह—

जगद्दशाया नवमांशपाके प्राणो द्वितीयः परिभावनीयः ।

स्याद् द्वारवाह्ये मलिनोपपन्ने बन्धादिकं तस्य दशान्तराले ॥२७॥

चेद् द्वारवाह्याश्रयतां प्रयातो जीवस्य सांनिध्यगतः स्वराशौ ।

पापस्तदानीं नहि बन्धनादि भस्त्रेष्टयोगोदितमत्र चिन्त्यम् ॥ २८ ॥

जगदित्यादि—‘दशाश्रयो द्वारमिति वाह्यस्त्वावतिथस्ततः’ इत्याद्यमे पथम-
प्रवाहे ॥ १—२ ॥

द्वितीयं भावबलं चरनवांशे ॥ २७१ ॥ तयोः पापे बन्धयोगादि
॥२७१४ ॥ स्वर्क्षेऽस्य तस्मिन्नोपजीवस्य ॥ २७१५ ॥ भ्रमहयोगोक्तं सर्वम-
स्मिन् ॥ २७१६ ॥

चरस्य चरदशाया नवांशेऽन्तर्दशायां द्वितीयं भावबलं फलार्थमुपादेयम् । ‘बलं द्वितीयं पतिजीवचान्द्रिदग्भोगः’ इति सप्तमप्रवाहे ॥ तयोर्द्वारवाह्यराशयोः पापग्रहे सति तद्दशामध्ये बन्धनताडनादि स्यात् ॥ तस्मिन् द्वारे वाह्ये वा राशौ पापाश्रिते अस्य उपजीवस्य शुद्धसमीपवर्तिनः पापस्य स्वर्क्षे स्थितौ सत्यां बन्धनादि न स्यात् ॥ अस्मिन् द्वारे वाह्ये वा राशिप्रहयोगोदितं सर्वं फलमनुसंधेयम् ॥ सैषा चतुःसूत्री चरराशि-
नवांशदशापरतया व्याख्यायते बहुभिः ॥

अथ चरान्तर्दशोदाहरणम्—

अत्र लग्नसप्तमयोर्मध्ये सप्तमो धनुराशिर्बलवांस्तत उक्तप्रकारेण धनुषि धनुर्मान-
मिथुनकन्यामेषकर्कुलामकरसिंहवृश्चिककुम्भमृषाणामन्तरभोगः । भोगस्तु मा० ८
एतावानेव सर्वेषाम् । ततो बलानुरोधेन मकरसिंहकन्यातुलावृश्चिकेषु उक्तप्रकारेणैव
द्वादशद्वादशराशीनामन्तर्भोगा लेख्याः । अग्रे तु एत एव पुनरावर्त्तन्ते । एतनुपदशा
अपि गणनीयाः ॥

अथ फलविशेषप्रतिपादकं राशीनां पदमार्ययाह—

अभिमतराशेर्याचति राशौ राशीश्वरोऽवतिष्ठेत ।
तस्मादग्रे तावानारुढाख्यो भवेद्वाशिः ॥ २९ ॥

अभिमतेति—अभिमतो लग्नादिर्विचारविषयीभूतो यो राशित्वात्साद् गतगणनया यावति यत्परिमाणे एकद्वादिसहस्रे राशी राशेर्विचारविषयीभूतस्त्वथर स्वामी अवति-
ष्ठेत वर्तेत, तस्मादधिष्ठानभूताद्देशेरे गतगणनयैव तावान् तत्परिमाण एकद्वादिस-
सहस्र एव राशिरारूढाह्यो भवेत् । पदापरपर्यायारूढसज्ञया व्यपदिष्ट स्यात् ॥ २९ ॥

अथ विशेषमार्थयाह—

स्वामिनि वारिणि (४) वारि (४) द्यूने (७) पदमन्त्र (१०) विशेषोऽ-
यम् । सोऽत्रस्तथापि वृत्ताबुदाहृतित्वेन संकलितः ॥ ३० ॥

स्वामिनीति—स्वामिनि विचार्यराशिनाथे वारिणि विचार्यराशितत्त्वतुर्थे वर्तमाने
सति वारि चतुर्थगतो राशि पद स्यात् । एव द्यूने सप्तमे स्वामिनि तिष्ठति अन्वर
दशमस्थो राशि पद भवेत् । विशेषोऽयं सोऽत्र सूत्रागतो वर्तते । तथापि वृत्तौ
नीलकण्ठादिदृष्टिप्रथे उदाहृतित्वेन पदलक्षणप्रतिपादकसूत्रस्योदाहरणतया संकलित
पारगणित । तथाच नीलकण्ठ ॥—अथारूढोदाहरणरूप सूत्रद्वयमाह—‘लग्नात्स्वस्थे
चतुर्थस्थे लग्नस्वामिनि दारा सप्तमस्थो राशिरूढो भवति । लग्नात्सुतस्थे सप्तमस्थे
लग्नस्वामिनि जन्मलग्नमारूढ भवतात्यर्थं । यावदीशेति सूत्रेणैव सिद्धे एतत्सूत्रद्वय
मुदाहरणद्वारा स्पष्टार्थं पठितमिति’ । बालकृष्णानन्दस्वामी तु—‘अथ भावेषु कारक
विशेष कचन दर्शयति—स्वस्थे दारा द्वितीये स्त्रीविचारणीयेत्यर्थं । तेन द्वितीयभाव
स्त्रीकारकमिति यावत् । सुतस्थे जन्म । एकादशे ज्येष्ठभ्रातुर्जन्म विद्यात् । तेन
ज्येष्ठभ्रातृकारकमेकादशमिति यावत् । विशेषाद्ब्रह्मकारकविशेष दर्शयति—स्वस्थे स्व
द्वितीय तत्रत्ये प्रहे दाराधि-तनीया । तथा च तत्रत्यो ब्रह्म स्त्रीकारक । तत्
स्त्रीविचार वर्तव्य इत्यर्थ । कारकात्समे दारा इति वाच्य । सुत पञ्चम तत्रत्ये प्रहे
पुत्रजन्म जानीयात् । पञ्चमप्रह पुत्रकारक इत्यर्थ । सुते सप्तमे तिष्ठतीति सुतस्थ ।
तस्मिन्सप्तमस्थप्रहे पुत्रजन्म स्त्रीजन्म भर्तृजन्म वा यथायोग जानीयादिति वाच्यं ।
अनेन सूत्रद्वयेन भावकारका भावस्वप्रहात्मकारकाश्च सर्वे यथायोगमुपलक्षिता इति
वेदितव्यम्, इत्याह स्व । ‘सुखस्थे सुख द्यूने कमम च’ इति श्रीमानयोध्यानाय
विद्वान्तयति । यस्माद्भावात्तत्त्वानी चतुर्थगतस्तदा तत्स्वामिनुत्पत्त्येव पद स्यात् ।
यदि सप्तमगतस्तदा स्वामिनि राशित्रययोजनेन पद स्यादिति तदभिप्राय ॥ ३० ॥

यावदीशाश्रयं पदमृक्षाणाम् ॥१।१।३०॥ स्वस्थे दारा. ॥१।१।३१॥
सुतस्थे जन्म ॥१।१।३२॥

श्रृक्षाणा राशीना यावदीशाश्रय पद स्यात् । विचार्यो यो राशित्वात्साद् गतक्रमेण
यावत्सरये राशी विचार्यराशिस्वामी स्यात्ततोऽप्रे गतक्रमेणैव तावत्सहस्रो राशित्वात्
विचार्यराशे पद भवेदित्यर्थ । ननु विचारविषयीभूतराशे सकाशात्तत्स्वामी गणनया-

यावत्संख्ये राशाद्युपलभ्यते तस्मादग्रे तावत्संख्य एव राशिस्तस्य विचारविपयीभूत-
राशेः पदमित्यर्थः । कस्माज्ज्ञायते । समासादिति व्याख्यातारः । समासस्त्वेषाम्—
यत् राशितदीशमध्यगतं भ्रमण्डलीयद्वादशभागपरिगणितं परिमाणमस्येति यावान् ।
'यत्तदेभ्यः परेमाणे वतुर्' । यावांश्चासावीशश्च यावदीश इति कर्मधारयः । ततः
यावदीश आश्रयोऽवस्था यस्य पदस्य तद् यावदीशाश्रयम्, इति तद्गुणसंविधानो
बहुव्रीहिः । तथा च वृद्धः—'लगाद्यावत्तिथे तिष्ठेद्राशौ लग्नेश्वरः क्रमात् । ततस्त्वाव-
तिर्यं राशिं लग्नारूढं प्रचक्षते ॥' इति । वतोरिथुक् । अत्र स्वामी-कक्षाणां पद-
मित्युक्त्या ग्रहाणामपि तत्तद्राशिद्वारकं पदं सूच्यते । ग्रहाद् यावद्दूरे ग्रहस्त्वामिको
राशिस्तस्त्वामिकराशेस्त्वावद्दूरराशिर्ग्रहपदमिति वेदितव्यम् । तत्र रविचन्द्रयोरेकैकराशि-
रेव पदम् । भौमादीना भौमादिस्वामिकं राशिद्वयं मेपवृद्धिकात्मकमिति पदद्वयं वेदि-
तव्यम् । अत्रापि विपमसमाधिकाराद् गणना प्राचीं प्रतीची चेति क्रमेणान्वेति ।
परंतु पदानयने सर्वत्रापि क्रमोत्क्रमकृतवैपम्याभावात्प्रातीवाग्रहः कार्य इति ॥ स्वस्थे,
स्वस्मिन् (=४) तिष्ठतीति । लग्नाद्यतुर्थे लग्नाथे सति दाराः (=३४=) चतुर्थगतो
राशिर्लग्नस्य पदं स्यात् ॥ सुतस्थे, सुते (=१७=७) तिष्ठतीति । लग्नात्सप्तमस्थे लग्ना-
नाथे सति जन्म (३३=१०) दशमगतो राशिर्लग्नस्य पदं स्यात् । अस्य नीलकण्ठवृत्ती
दाराशब्देन सप्तमराशिर्जन्मशब्देन जन्मराशिरिति व्याख्यानम् 'सर्वत्र सर्वार्थाभावा
शशयश्च ॥ १।१।३३ ॥ इति सूत्रविरुद्धत्वादुपेक्ष्यम् ।

अथ लग्नारूढानयनम्—अभिमतराशौ इत्यादिना गतगणनया मिथुनलग्नस्वामी
पुषो वृद्धिकगतः पञ्चमो भवत्यतस्त्वया गणनया पञ्चमो मेपो लग्नस्य पदम् एवं परेपान् ॥

अथ वक्ष्यमाणग्रन्थोपयुक्तानि ह्योराभावपटीतनूपि सत्कारविशेषं चोपजातित्रये-
णाह—

जन्मेष्टकालो नयनामृतांशुभिः-(१२)

स्तकै (६) नैभोवह्निभिः(३०) राहतः क्रमात् ।

फलंलंवाद्यैश्च युतोऽर्यमा भवे-

ह्योरातनुर्भावतनुर्घटीतनुः ॥ ३१ ॥

तद्भौरिकं भाविकमार्थिकं फलं

क्षिपेत्स्वरांशौ विपमा तनूर्यदि ।

समा भवेद्येत्फलमत्र योजये-

दित्यूचिरे केचन दीर्घदर्शिनः ॥ ३२ ॥

तनूः समा वा विपमा प्रजायतां

तस्यां विदध्यात्फलयोजनं सदा ।

इति प्रकारान्तरमादिशन्परे

फलप्रणाली रचनाविचक्षणाः ॥ ३३ ॥

जन्मेत्यादि—होरालमादिसाधनेऽनुपात । यदि सार्धेन घटीद्वयेन त्रिंशदंशास्तदेष्ट

घटीभि क्रिम् $\frac{५}{२}$ ३० इष्टघ = $\frac{२ \times ३० \text{ इ घ } १२ \text{ इ घ}}{५}$ = फलमशादि ।

अथवा, $\frac{३० \text{ इ प } ६ प}{१५०} = \frac{६ प}{५} = \text{फ} ।$

यदि घटीपञ्चकेन त्रिंशदंशास्तदेष्टघटीभि क्रिम्,

५ ३० इ घ = $\frac{३० \text{ इ घ}}{५} = ६ \text{ इष्ट घ} = \text{फ} ।$

अथवा $\frac{३० \text{ इ प } ६ प}{३००} = \frac{६ प}{१०} = \text{फ} ।$

यदि घट्वा त्रिंशदंशास्तदेष्टघटीभि क्रिम्,

१ ३० इ घ = $\frac{३० \text{ इ घ}}{१} = ३० \text{ इ प} = \text{फ} ।$

अथवा $\frac{३० \text{ इ प } ६ प}{६०} = \frac{६ प}{२} = \text{फ} ।$

एतेन 'जन्मेष्टकालो जयनामृताशुमिस्त्वेनेभोवडिभिराहत कमात्' इत्युपपद्यते । सूर्योदये खलु जन्मभावहोराघटीलभानि तुल्यानि भवति, तदनु निजनिजोदयमानेन भिन्ना युचति । यस्मात्प्रमाना सूर्योदयात्प्रवृत्तिस्तस्मात्सूर्याद्गणना न्याय्या । एतेन 'फलैर्नैवावंध युतोऽयमा भवेद् होरातनुर्भावतनुर्घटीतनु' इत्यप्युपपद्यते । 'तद्वैरिक' —, इति पथेन वृद्धाना मत प्रतिपाद्यते । तथा च वृद्धवाक्यानि—'सूर्योदयात्समा- रभ्य घटीपञ्चप्रमाणत । जन्मेष्टकालपर्यन्त गगनीय प्रयत्नत ॥ ओजराशौ यदा लभ सूर्धराश्यनुसारत । समलभ जन्मलभ्यात्सत्स्था प्राप्यते द्विज ॥ भावलभ विजानी- याद् होरालभ तदुच्यते । तथा सार्धद्विघटिकांमितात्फलद्विलभभात् ॥ प्रयाति लभ तन्नाम होरालभ द्विजोत्तम । यन्म विपमर्षेषु सूर्यादिगणयेत्कमात् ॥ समलभ यदा जन्म गणयेत्समभाद् द्विज ॥' इति 'लभदिकघटीमात्र याति लभ दिने दिने । परं तु घटिकालम निर्दिशेत्कालवित्तम ॥ इति च बहुटीकानुसारी कारिकासम्प्रद । 'तनु समा वा-' इत्यनेन नीलकण्ठाशयो वर्ण्यते ॥

अथ होरालमानयनम्—जन्मेष्टकालो घट्यादि ३०।५९ अथ द्वादशगुणो जात ल्वादि ३०।१।४८ लवेषु त्रिंशता भक्तेषु जात राश्यादि० १११।४८ । इद तात्कालि- कार्के ७।२९।५१।२४ युक्त जात राश्यादि होरालभम् ८।११।३९।२४ ॥

अथ भावलमानयनम्—जन्मेष्टकाल ३०।५९ अथ षड्गुणितो जात ल्वादि १८।५।५४ । लवेषु त्रिंशता भक्तेषु जात राश्यादि ६।५।५४ । इदमर्के ७।२९।५१।२४ युक्त जात राश्यादिभावलभम् २।५।४।५।२४ ॥

अथ घटीलमानयनम्—जन्मेष्टकालः ३०।५९। अयं त्रिंशत्ता गुणितो जातं
रुवादि ९२९।३०। लघुषु त्रिंशत्ता भक्तेषु जातं राश्यादि ६।२९।३० इदमर्के ७।२९।
५९।२४ युक्तं जातं राश्यादिघटीलमम् २।२९।२९।२४ ॥ ३१-३३ ॥

अथ वक्ष्यमाणप्रन्वोपयुक्तं गुलिकादिसाधनमुपजातित्रयेणाह—

दिवानिशोरष्टमभागसंमितः
खण्डः स रव्यादिदिनक्रमाद्दिवा ।
सप्तसङ्ख्यपञ्चाब्धयनलङ्घिभूमितः
शनैश्चरांशो ७।६।५।४।३।२।१ गुलिकः प्रकीर्त्यते ॥ ३४ ॥
नक्तं तु धारेश्वरपञ्चमादित—
स्त्रिद्वीन्दुशैलाङ्गशराद्धिसंख्यकः ३।२।१।७।६।५।४।
हता स्वखण्डेन दिनस्य वा निशो
मितिर्गजाता गुलिकेष्टकालकः ॥ ३५ ॥
दिने स सूर्योदयतः प्रजायते
रात्रौ बुभुक्षतेन समन्वितस्तथा ।
ततः स्वदेशानुसृतोदयैस्तनुः
साध्या स मान्दिगुलिकोऽपि कथ्यते ॥ ३६ ॥

दिवानिशोरैत्यादि—दिनस्याष्टमांशमितः कालखण्डो रव्यादिक्रमेण दिने सप्तमादि-
संख्यो गुलिक इत्युच्यते । तत्राष्टमः खण्डो निरीशः । एतदुक्तं भवति—दिवा रवी
दिनमानाष्टमांशमितः सप्तमः खण्डः, सोमे षष्ठः, भौमे पञ्चमः, बुधे चतुर्थः, गुरौ
तृतीयः, शुके द्वितीयः, शनौ प्रथमः खण्डो गुलिकः । प्रतिवारमष्टमो निरीशः ।
राश्रावप्यष्टमांशमितः कालखण्डो रव्यादिवारेषापञ्चादिक्रमेण तृतीयादिसंख्यो
गुलिकः । एतदुक्तं भवति—नक्तं रवी रात्रिमानाष्टमांशमितस्तृतीयः खण्डः, सोमे
द्वितीयः, भौमे प्रथमः, बुधे सप्तमः, गुरौ षष्ठः, शुके पञ्चमः, शनौ चतुर्थः खण्डो
गुलिक इति । सैषा गुलिकस्थितिः मुखार्थं पाठपठिता ।

अथ गुलिकेष्टकालः—यद्यष्टमिः खण्डैर्दिनस्य रात्रेर्वा मानं लभ्यते तदा सप्तमादि-
खण्डेन तृतीयादिखण्डेन वा किं फलं गुलिकेष्टकालः । स च दिने सूर्योदयादाग-
च्छति । रात्रौ तु दिनमानेन युक्तः सूर्योदयाद्भवति । यद्येष्टकालतात्कालिकाकार्भ्यां
स्वदेशोदयैर्लभं साध्यते तथैव गुलिकेष्टकालतात्कालिकाकार्भ्यां स्वदेशोदयैर्लभं
साध्यतां तत्र गुलिकेष्टकालं स्यात् । अत्र वृद्धवाक्यानि—‘रविवारादिशान्यन्तं
गुलिकादि निरूप्यते । दिवसमष्टमांशवत्त्वा वारेणाद् गणयेत्कालम् ॥ अष्टमांशो निरीशः
स्याच्छान्यंशो गुलिकः स्मृतः । रात्रिमप्यष्टमांशवत्त्वा वारेणास्वधमादितः ॥ गणयेदष्टमः
खण्डो निष्पतिः परीकीर्तितः । शान्यंशो गुलिकः प्रोक्त इति ।

अथ गुलिकेष्टकालानयनम्—रात्राविष्टकालत्वाद् रात्रिमानम् ३४।९ स्वस्रण्डा-
 द्वेन ५ गुणितम् १७०।४५ अष्टभिर्भक्तम् २१।२०।३८ । इदं दिनमानेन २५।५१
 युक्तं जातं सूर्यादयाद् गुलिकेष्टकालो घट्यादिक ४७।११।३८। अतो गुलिकलम्बा-
 नयनम्—गुलिकेष्टकालिकोऽर्कं ८।०।७।५८ अयनांशे २२।३०।४० सहितं ८।२२।
 ३८।३८ अस्य भोग्यांशे ७।२१।२२। धनुर्हृदय ३४३ गुणितं २५२३।८।४६
 त्रिंशता ३० भक्तो जातो भोग्यकाल ८४।६।१७।३२। अमुं गुलिकेष्टकालस्य पलेभ्य
 २८३१।३८। सशोध्यं पुनर्धनुषोऽग्रे मकरादिकन्धा-ताना नवराशीनामुदयपलानि
 ३०३+२५०+२१७+२१७+२५०+३०३+३४३+३४८+३३९=२५७० एकीकृतानि
 सशोध्यं शेषम् १७७।३१।४२।२८ अस्मान्जुलोदयो न शुध्यतीत्यत इदं त्रिंशता
 गुणितं ५३२५।५१।१४ तुलोदयेन ३३९ भक्तं लब्धमशादि १५।४२।३८ इदमशुद्ध-
 पूर्वैर्मपादिपट्टराशिभिः सहितम् ६।१५।४२।३८ अयनांशं रहितं जातो राश्यादि
 गुलिक ५।२३।११।५८ ॥३४—३६ ॥

अथ पद्यामृतत्रिष्टासुत्रनयी—

सर्वत्र सर्वर्णा भावा राशयश्च ॥१।१।३३॥ न ग्रहाः ॥१।१।३४॥
 होरादयः सिद्धाः ॥१।१।३५ ॥

अत्र शास्त्रे सर्वत्र भावा राशयश्च सर्वर्णा एकादिसंख्यावबोधकशब्दगम्या ।
 अत एव 'स्वस्थे दारा' इत्यादौ खदार-शब्दाभ्यां द्वितीय-सप्तमभावौ न गृह्येते,
 किन्तु तत्तच्छब्दलभ्यश्चतुर्थभाव एव गृह्यते इति सुधीभिराकालनीयम् । दारभाग्येति
 सूत्रे दारशब्देन चतुर्थो भाव सर्वैर्गृहीतोऽपि । अत्र स्थिरत्वाभिप्रायेण भवक्रीया
 तन्वादिद्वादशपदार्था भावपदवाच्या, भावेषु सचरमाणा मेपादिद्वादशपदार्था द्वे
 भराशियोगतया राशिपदवाच्येति सूक्ष्मदशा विभावनीयम् । इह वर्णनं वर्णदं आशि-
 प्यत इति बहव । तथा च वृद्धवान्यानि—

'ओजलम्प्रसूताना मेपादेर्गणयेत्क्रमात् ।
 गुग्मलम्प्रसूताना मीनादेरपसञ्चतः ॥
 मेपमीनादितो जन्मलग्नान्तं गणयेत्सुधी ।
 तथैव होरालग्नान्तं गणयित्वा तत परम् ॥
 पुंस्त्वेन स्त्रीतया ये ते सजातीये उमे यदि ।
 तर्हि संरये योजयीत वैजात्ये तु विशोधयेत् ॥
 मेपमीनादित पश्चाद् यो राशि स तु वर्णद ।' इति ।
 'पापदृष्टि पापयोगो वर्णदस्य त्रिकोणके ।
 यदि स्यात्तर्हि तद्राशिपर्यन्तं तस्य जीवनम् ॥
 रुद्रशूले यथैवायुर्मरणादि निरूप्यते ।
 तथैव वर्णदस्यापि त्रिकोणे पापसगमे ॥

वर्णदात्सप्तमाद्राशेः कलत्रादि विचिन्तयेत् ।
 एकादशादग्रजं तु तृतीयास्तु यवीयसम् ॥
 पञ्चमे तनुजं विद्यान्मातरं तुर्यपञ्चमे ।
 पितुस्तु नवमान्मातुर्वर्णदात्पञ्चमस्य तु ॥
 द्वाल्पाशिशिदशायां वै प्रबलायामरिष्टकम् ॥ इति च ।

अत्रेयं गणितप्रक्रिया—जन्मलग्नं होरालग्नं चेत्युभयं विपमं, तदा तयोर्योगः कार्यः, स चेद् विपमस्तर्हि स एव वर्णदराशिः स्यात् । यदि चोभयं समं, तदा द्वादशराशिभ्यो विशोष्य शेषयोर्योगः कार्यः, स चेद् विपमस्तर्हि स एव वर्णदः स्यात् । यदि जन्मलग्नहोरालग्नयोर्मध्ये एकं विपमं, परं समं तदा समं द्वादशराशितो विशोष्य तयोरन्तरं कार्यम्, तच्चेद्विपमं तर्हि स एव वर्णदः स्यात् । यदि चात्र योगोऽन्तरं वा समस्तदा द्वादशराशिलिपातेन वर्णद इति वर्णदकथा । वर्णदकथा-सारस्त्रयम्—

जन्महोरातनूयोगो विपमो वर्णदो भवेत् ।
 समस्तु चक्रतः शुद्धो वर्णदो वर्ण्यते बुधैः ॥

जन्मलग्नम् २१२७।४५।२७ होरालग्नम् ८।११।३९।२४ अनयोर्योगः ११।९।२४।
 ५१ समलाद् द्वादशशुद्धो जातो वर्णदः ०।२०।३५।९ अत्र योगो द्वादशाधिकश्चेद्
 द्वादशभिस्तस्यः ।

अथ वर्णददशा—

होरालग्नमयोर्नेयाऽदुर्वलाद् वर्णदा दशा ।
 यत्संख्यो वर्णदो लग्नात्तत्संख्याक्रमेण तु ।
 क्रमव्युत्क्रमभेदेन दशा स्यात्पुरुषस्त्रियोः ॥

लग्नाद् यत्संख्याको वर्णदराशित्त्वं संख्याक्रमत लोजयुग्मलग्नानुरोधेन प्रथमप्रवृत्त-
 क्रमव्युत्क्रममर्थादया तत्तद्राशीनां दशा स्यात्, इति नीलकण्ठः । अत्र एतलु जन्म-
 लग्नस्य मिथुनस्य होरालग्नस्य धनुषस्य मध्ये धनुर्वलवान् तेन होरालग्नमारभ्य वर्णद-
 पर्यन्तं गणनया परसंख्या लभ्यते सा विपमेति हेतोर्धनुषः सप्तदशात् क्रमगणनया
 धनुर्मेकरपुंभमीनमेपप्रवृत्तीनां दशा विद्येदयाः । दशाब्दास्तु चरदशालिखा एव प्राण्याः ।
 नीलकण्ठस्तु एतद्वर्णदानयनपद् भावलग्नमेष जन्मलग्नं मत्ता भाववर्णदमानीतवान्,
 सत्र मूलं गृह्यम् ।

न प्रहाः । अत्र भावा इवाथवा राशय इव प्रहाः खेटाः सर्वाणां वर्णगम्या न भवेयुः । वर्णदवादिनां मते प्रहाणां वर्णदा न भवन्तीति योजनीयम् ॥

होरादयः सिद्धा इति । राशिहोरादेः कणनघांशद्वादशांशान्निशांशा इति गर्गादि-
शास्त्रतः स्पष्टम् ॥

अथ प्रहर्षिण्या प्रथमपादपदार्थानुपसंहरति—

इत्युक्तः खलु रसराम (३६) संख्यपद्यैः

शास्त्रार्थो मुनिवचनानुरुद्ध एव ।

तेनाद्य प्रशमितसंशयावतारं

छात्राणां मतिकलिका प्रहर्षिणी स्यात् ॥ ३७ ॥

इति श्रीदुर्गाप्रसादद्विवेदरचिते जैमिनिपद्यामृते शास्त्रावतरणं नाम प्रथमः प्रवाहः-
श्री ६ गुरुचरणार्पणमस्तु ॥

इत्युक्त इति—मुनिवचनानुरुद्ध एव । आवश्यके वृद्धवचनग्रहणमपि । अथवा
'मुनिजरठानुरुद्ध एव' इति पठनीयम् ॥ ३७ ॥

इति श्रीजैमिनिपद्यामृतवृत्तौ मूलकन्दल्यां प्रथमः प्रवाहः ॥

अथ द्वितीयप्रवाहो विविच्यते । तत्र पूर्वं मुनीन्द्रस्मरणपूर्वकं फलनिरूपणं रथोद्ध-
तया प्रतिजानीते—

जातकागममहोपदेशकं जैमिनिं मुनिविकर्तनं स्तुवन् ।

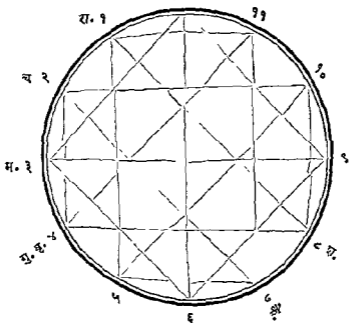
कारकांशमवलम्ब्य कीर्तये कुण्डलीफलमपास्तसंभ्रमम् ॥ १ ॥

जातकेति—जातकागमो होराशास्त्रं तस्य महोपदेशकं महागुरुम् । महत्त्वं च
असाधारणशास्त्रप्रकाशकरत्वेन । मुनिविकर्तन इव मुनिविकर्तनः । उपमितसमासः ।
विकर्तनः सूर्यः । तं मुनिविकर्तनं जैमिनिं स्तुवन् कारकांशमात्मकारकग्रहस्य नवमाश-
माखम्ब्य आश्रित्य । सामान्यवचनोऽप्यंशशब्दो जातकशास्त्रे नवमांशे रूढः । अपास्तो
निरस्तः संभ्रमो भ्रान्तिर्यस्मिन्कर्मणि तद्यथा स्यात्तथा कुण्डलीफलं कीर्तये कथयामि ।
राशीनां सनिवेशस्य कुण्डलाकारतया कुण्डलीव्यवहारः । तथैव चक्रम् ; 'चक्रे वाम-
दृगुच्यते बलवती' इत्यादिप्रयोगात् । एवं मण्डलादिशब्दाः पर्यायतया फस्मात्
व्यवहियन्ते । अनभिधानात् ॥ १ ॥

अथवा स्वांदाकुण्डली ।

सू. बु. शु.

१२

अथ कारकाधितमेपशुपमिथुनवाशफलान्याह—

भूपिकास्तदरयो भयप्रदा आत्मकारफलवे क्रियं गते ।

सौर्यदाश्च पशवो वृषाधिते स्थौल्यकण्ड्वधिगमे न्युग्मगे ॥ २ ॥

भूपिका इति—आत्मकारफलवे कारकोभूतग्रहनवाशे क्रिय मेप गते यात्ते सति, भूपिका, तेषामरयो मार्जारा भयप्रदा भवन्ति । अर्थात्फलस्वामिनो देवदत्तस्य भूपिकमार्जारकृता पीडा जायते । तथा कारकाशे वृषाधिते सति, पशव सौर्यदा भवन्ति । तथा कारकाशे न्युग्मगे मिथुनाधिते सति, स्थौल्य शरीरस्थूलता, कण्ड्व खर्जू, शयोरधिगम प्राप्तिर्भवति ॥ २ ॥

पञ्चभूपिकमार्जाराः १।२।२ ॥ तत्र चतुष्पादः १।२।३ ॥ मृत्यौ कण्ड्वः स्थौल्यं च १।२।४ ॥

पञ्च (= ५/३ = १) भेष कारकाशधेःभूपिकमार्जारा इव सदायित स्यु । भूपिके सहिता मार्जारा इति विग्रह । अन्यथा भूपिकमार्जारमिति स्यात् । वस्तुतस्तु नास्माकमिव ऋषीणामनुशासनपारतन्त्र्यम् । अत एव रीमासातन्त्रवार्तिके भट्टपादा—
‘कल्पसूत्रस्मृतिप्रणयनीमासात्पृथकारिण । विश्व दृष्ट प्रयुजाना अपशब्दाननैकश ॥’

इति । तत्र $(= \frac{2}{3} \frac{1}{2} = 2)$ वृषः कारकांशेष्वेतुष्यादः; प्रथमायतुवचनम् । दुःखदायिनः ।
मृत्यौ $(= \frac{2}{3} \frac{1}{2} = 2)$ मिथुने कारकांशे सति, कण्डूः स्वौत्वं च स्याताम् ॥

अथ कारकाधितकर्कसिंहकन्यानवांशफलान्याह—

कुष्ठरजजलमिषौ कुलीरगे श्वापदा हि भयदा मृगेन्द्रगे ।

स्थौल्यकण्डूधिगमस्तनूनपाद्गीतिरेणनयनावलम्बिनि ॥ ३ ॥

कुष्ठेति—कारकांशे कुलीरगे, कुष्ठरज् कुण्डालङ्गं कुष्ठः स एव रज् कुष्ठरज्, श्वेत-
कुष्ठरज्य आभयः । जलमीः, ते स्याताम् । मृगेन्द्रगे सिंहगे, श्वापदाः शुन इव पदं
येषां ते । हिंस्रपशव इति हेमचन्द्रः । भयदा नीतिजनकाः । एणनयना कन्या, तद-
वलम्बिनि तद्वत् कारकांशे, स्थौल्यकण्डूधिगमः । व्याख्यातं प्राक् । तनूनपाद् अग्नि-
स्तस्माद् भीतिः स्यात् । अग्नित्रैः कर्णैर्दुःखमिति वा पाठः ॥ ३ ॥

दूरे जलकुष्ठादिः १२।५ ॥ शेषाः श्वापदानि १२।६ ॥ मृत्युघञ्जाया-
श्लिकणश्च १२।७ ॥

दूरे $(= \frac{2}{3} \frac{1}{2} = 2)$ कर्के कारकांशे, जलभयं कुष्ठः, आदिशब्देन तत्सजातीयमयम् ।
शेषाः $(= \frac{2}{3} \frac{1}{2} = 2)$ सिंहः कारकांशेषु श्वापदानि भयदानि । जाया $(= \frac{2}{3} \frac{1}{2} = 2)$
कन्या कारकांशेषु मृत्युघ्नमिथुनकारकांशवत्फलम्; तथा अग्निर्कणो वहिस्कुलिङ्गो
दुःखकृत् ॥

अथ कारकाधिततुलावृत्तिकनवांशफलान्याह—

पण्यकर्मनिरतस्तुलाधरे स्वांशके भवति वृश्चिके पुनः।

अम्युसंभवभुजङ्गमच्चथा मातृदुग्धविलयश्च जायते ॥ ४ ॥

पण्येति—अम्युनि संभवो येषां तथाभूता ये भुजङ्गमाः सर्पास्तप्यथा, मातृदुग्धस्य
विलयो हानिश्च जायते ॥ ४ ॥

लामे वाणिज्यम् १२।८ ॥ अत्र जलसरीसृपाः स्तन्यहानिश्च १२।९ ॥

लामे $(= \frac{2}{3} \frac{1}{2} = 2)$ तुलाकारकांशे वाणिजां पण्याजीवानां कर्म वाणिज्यम् । अत्र
 $(= \frac{2}{3} \frac{1}{2} = 2)$ वृश्चिके कारकांशे जलसरीसृपा जलव्याज भयप्रदाः, तथा स्तन्यस्य मानु-
दुग्धस्य हानिः ॥

अथ कारकाधितधनुर्मकरनवांशफलान्याह—

पात उच्चविषयाच्च वाहनादिप्यते क्रमतया धनुर्धरे ।

ग्रन्थिकण्डुखगपारिचारितः स्वांशके मकरगे तु भीर्मवेत् ॥ ५ ॥

पात इति—धनुर्धरकारकांशे, वाहनाद् गजादेः, उच्चविषयान् प्रासादसौभाना-
दिप्रदेशात्, क्रमतया अवलम्बनासादवपूर्विकया पातः पतनमिष्यते । ग्रन्थिः शरीरे
विविधाकारा मांसग्रन्थिः, कण्डुः तर्जुः; हस्तान्तोऽपि । खगा धाकारागामिनः,
वारिचारिणो जलचराः तेभ्यः । शेषं स्पष्टम् ॥ ५ ॥

समे वाहनादुच्चाद्य क्रमात्पतनम् १२।१० ॥ चलचरसेचरसेटकण्डू-
दुष्टग्रन्थयश्च रिप्फे १२।११ ॥

समे (=३३=९) धनुषि कारकाशे, चलचरा गोधानकमकरादयो जलजन्तुविशेषा,
खेचरा पक्षिण, सेटा यक्षराक्षसविनायकप्रहरुषा, एषामाघेसेन मनुष्याणा पीडो-
त्पद्यते । तत एव सारयादौ आधिदैविकदु से परिगणिता । पद्यामृते तु खगलन्दे-
नेतत्परिगृहीतं भवति । कण्डूदुष्टग्रन्थिपदार्थो व्याख्यातौ । अथवा दुष्टग्रन्थिशब्देन
महाज्वरपूर्वक आमयविशेषो गृह्यते, येन ग्रह प्रायो म्रियत एव ॥

अथ कारकाधितकुम्भमीननवाशपरान्याह—

कुम्भगामिनि तडागदीर्घिकाकूपखाननविधाधुरंधर ।

धर्मकर्मकलनापरायणो मोक्षभाग्भवति मीनगंशके ॥ ६ ॥

कुम्भेति—दीर्घिका वापी । शेप स्पष्टम् ॥ ६ ॥

तडागादयो धर्मे १२।१२ ॥ उच्चे धर्मेनित्यता कैवल्यं च १२।१३ ॥

धर्मे (=३३=११) कुम्भस्थिते कारकाशे । शेप पद्यत स्पष्टम् । उच्चे (=३३=१२)
मीनस्थिते कारकाशे । एव पद्यादि द्वादशसूत्र्या कारकाधितद्वादशराशीना नवाश-
फलानि प्रतिपादितानि । मूषिकमाजारा दु खदा, चतुष्पाद सुखदा इति व्याख्याने
वृद्धवाक्यमेव बीजमिति ऋषव । वस्तुतस्तूभयत्रोचित्यमेव नियामकम् ॥

अथ कारकाशकुण्डल्या प्रहस्थित्यादिना द्वितीयप्रवाहान्त यावत्फलानि वक्तव्यानि,
तत्र पूर्वमशान्तिशता स्वागतानि फलान्याह—

स्वांशके कमलबान्धवयुक्ते राजकार्यनिरतं कथयन्ति ।

पूर्णचन्द्रभृगुसंमिति विद्या जीविनं विविधभोगपरं च ॥ ७ ॥

स्वांशके कुजयुतेऽनलजीवी कौन्तिको विविधधातुविधिज्ञः ।

चान्द्रिभासिनि वणिग्व्यवहारी शिल्पविद् गुणविनिर्मितिकारी ॥ ८ ॥

आत्मकारकलवे सुरपूज्ये ज्ञानकर्मनिरतः श्रुतिविद् ।

भार्गवे तु पुरुषायुपजीवी कामुको नृपतिशिष्टिनिविष्टः ॥ ९ ॥

स्वांशके सवितृसुनुसनाथे सुप्रसिद्धकृतिजीवनकारी ।

स्यात्तमे विषहरायसयन्त्री वा धनुर्धरमलिम्बुच पथ ॥ १० ॥

आत्मकारकलवे शिषियुक्ते तस्करश्च करटिव्यवहारी ।

सैहिकेयनलिनीपतिनिष्ठे सपदंशनकृतं मरणं स्यात् ॥ ११ ॥

स्वाशक इत्यादि—स्वाशके कारकाशे । कमलबान्धव मूर्य । कौन्तिक, कुत
प्रहरणमस्य । ठद् । गुणविनिर्मितिकारी तन्तुवाय इत्यर्थ ॥ ज्ञानकर्मणी उपनिष-
त्कल्पसूत्रप्रतिपाद्ये, तत्र निरत । श्रुतयो मन्त्रशास्त्राण्यह्या, ता वेत्तीति । नृपते
शिष्टिराज्ञा, तत्र निविष्ट ॥ आयसयन्त्राणि वस्तुसाधनभूतानि नानाविधानि । मलि-
म्बुच चौर ॥ शिष्या शिष्येव तद्गुणयोगात् । यथा किञ्च शिक्षा दीर्घाविसारिणी

चाकचन्यचमत्कारिणीति । सास्येति शिली केतुः । यद्यपीह गणितेन य शानीयते तस्यैवमाकारो न संभवति, तथाप्यागमबलेन तथा व्यवहियते । अत एव ध्वज-
शब्दोऽपि तत्पर्यायतया प्रयुज्यते महाविमिः । करटी गजः । सिंहिकाया अपत्यं
संहिकेयो राहुः । नलाः सन्ध्यामिति नलिनी पद्मिनी, तत्पतिः सूर्यः ॥ ७—११ ॥

तत्र रवीं राजकार्यपरः ।१।२।१४ ॥ पूर्वेन्दुशुक्रयोर्मौंगी विद्याजीवी
च ।१।२।१५ ॥ धातुवादी कौन्तायुधो वह्निजीवी च भौमे ।१।२।१६ ॥
वणिजतन्तुवायाः शिल्पिनो व्यवहारविदश्च सौम्ये ।१।२।१७ ॥ कर्म-
ज्ञाननिष्ठा वेदविदश्च जीवे ।१।२।१८ ॥ राजकीयाः कामिनः शतेन्द्रि-
याश्च शुके ।१।२।१९ ॥ प्रसिद्धकर्मा जीवः शनौ ।१।२।२० ॥ धातुष्का-
श्चौराश्च जाङ्गलिकलोहयन्त्रिणश्च राहौ ।१।२।२१ ॥ गजव्यवहारिण-
श्चौराश्च केतौ ।१।२।२२ ॥

‘तत्र’ इति सप्तमी स्वांशाधिकरणफलबोधिका; न तु संख्योत्थापिका । कुन्त
एव कौन्तः, स्वार्थिकोऽण्; स आयुधमस्य । वह्निजीवी वह्निना जीवनकर्ता । वणिज
इत्यादि बहुवचनमविवक्षितम् । ‘मन्त्रब्राह्मणयोर्वेदनामधेयम्’ इत्यापस्त्रम्बसूत्रेण
संहिताब्राह्मणग्रन्थसमुदायो वेदः । शतं शतवर्षाणि इन्द्रियाणि येषां ते शतेन्द्रियाः ।
‘शतायुर्वै पुरुषः’ इति ‘पदयेम शतः शतम्’ इत्यादिप्रवणञ्च । पुरयायुधर्जाविन
इति निर्गलितार्थः । ‘धरोणाः सर्वसिद्धार्थाश्चतुर्वर्षशतायुषः । कृतत्रेतादिषु क्षेपामायु-
र्हसति पादशः’ इति मनुवचनादौ तु शतशब्दो बहुलपर इति प्रामाणिकाः । अत
एव मीमांसकनयेन यथेष्टं संवत्सरशब्दस्य दिनपरतापि न न्याय्या । तदेतत्प्राचीन-
लक्ष्यमङ्गभिया मीमांसकमतसमर्थनपुरस्सरं समासेनोक्तमस्माभिः पञ्चाङ्गतत्त्वे—
‘श्रुतौ शतायुः पुरुषः प्रदिष्टो बहुत्वयोगी शतशब्दशक्यः । रामादिकानामधिकायु-
राप्तौ युक्तं प्रतीमः फलितेऽमितायुः’ ॥ इति मन्त्रादिवचनप्रमाणीकरणपूर्वकम्—‘स
वर्षिको वासरिको मन्त्रभोगो भवेद् भास्करसंभ्रयेण । तत्रापरं ब्राह्मणगौरवेण स
स्त्रीचकारेति विरोधमङ्गः ॥ इति मीमांसकमतं व्यवस्थापितमित्यन्यत्र विस्तरः ।
जाहुली विपविद्यामधीयते विदुर्वा जाहुलिकाः । शेषं स्पष्टं पद्यामृतेन व्याख्यातं च ।
तत्र रवीं-, इत्यादिनवसूत्र्या कारकांशे रव्यादिप्रहावस्थानेन यथाक्रमं फलानि
निर्दिशन्ति ॥

स्वांशके रविविधुंतुदयुक्ते सौम्यदृष्टियुजि तूकफलं न ।

सूर्यराहुयुतकारकभागे सौम्यमात्रयुजि जाहुलिकः स्यात् ॥१२॥

स्वांशकेऽर्कतमसंगिनि दृष्टे केवलेन धरणीतनयेन ।

जायते खलु निकेतनदाही चा निकेतनविभावमुदायी ॥ १३ ॥

स्वांशके सधित्वाहुसमेते जायते न दहनं कविदृष्टे ।

आदितेयगुरुणा तु सुदृष्टे संनिरुदसद्नावधिदाहः ॥ १४ ॥

स्वाशक इत्यादि—विधु तुदति व्यथयतीति विधुतुदो राहु । खच्, मुम् । सौम्य-
दृष्ट्या शुभग्रहावलोकनेन युज्यत इति । द्विप् ॥ ताम्यतीति तमो राहु । पचायच् ।
निकेतन गृहम् । विभावसुरमि । सनिकृष्टसदनावधिदाह स्वगृहदाहप्रसङ्गेन प्रति-
वेशिनामपि गृहदाहः स्यात् ॥ १२—१४ ॥

रविराहुभ्यां सर्पनिधनम् ॥११२२३॥ शुभदृष्टे तन्निवृत्तिः ॥११२२४॥
शुभमात्रसंवन्धाज्जालिकः ॥११२२५॥ कुजमात्रदृष्टे गृहदाहकोऽ-
ग्निदो वा ॥११२२६॥ शुक्रदृष्टे न दाहः ॥११२२७॥ गुरुदृष्टे त्वा-
समीपगृहात् ॥११२२८॥

‘तत्र’ इत्यनुवर्तत एव । प्रकान्ततया रविराहुभ्या युत इत्येवार्थं । तथैव प्रमाण-
वाक्येऽपि । ‘आसमीप-’ इत्यत्राभिधावाद् । शेषं पश्यत स्पष्टम् ॥ अत्र
वाक्यानि—‘कारकाशे भानुतमौ शुभपद्वर्गसयुतौ । विषवैद्यो भवेद्यून विपदतां
विचक्षण ॥ भौमेक्षिते कारकाशे भानुस्वर्गानुसयुते । अन्यग्रहा न पर्यन्ति स्ववेस
परदाहक ॥ यदि सौम्येक्षिते खाशे ह्यभिदो नैव जायते । पापक्षे तु गुरोर्दृष्टे
समीपगृहदाहक ॥’ इति ।

स्वांशके सगुलिके विपदाता वा स्वयं विनिहतो गरलेन ।
शीतदीधितिबिलोचनसत्त्वे तस्करस्तदपनीतधनो वा ॥ १५ ॥
स्वांशके सगुलिके बुधमात्रालोकिते किल बृहद्वृषणः स्यात् ।
स्वांशके ध्वजयुते खरदृष्टे कर्णकृन्तनममुत्र रजा वा ॥ १६ ॥
आत्मकारकलवे शिखिनाद्ये दीक्षितो भवति भार्गवदृष्टे ।
शीतरश्मिसररश्मिसुताभ्यां वीक्षिते तु खलु वीर्यविहीनः ॥१७॥
सध्वजे शशिजभार्गवदृष्टे द्विखिरक्तिनिरतोऽपजनुर्वा ।
स्वांशके शिखियुते शनिदृष्टे तापसो भवति वा परिचारी ॥ १८ ॥
स्वांशके ध्वजयुते परिदृष्टे केवलेन शनिनाऽनृतदण्डी ।
स्वाशके कमलवन्धुर्विभ्यामीक्षिते तु पृथिवीपतिभृत्यः ॥१९॥

स्वाशके सगुलिक इत्यादि—गुलिकज्ञान प्रथमप्रवाहे । गरलेन विषेण । शेष
स्पष्टम् ॥ ध्वज केतु । तथा चैतत्पर्याये शुक्रजातके—‘शिखी केतुर्ध्वजो धूम्रो
मृत्युपुत्रोऽनिलस्तथा । खर तूर । अमुत्र कर्णे रजा रोग ॥ सोमपानवति यागे
आदेश्य सन् वीक्षितो भवति । वीक्षतेस्व, वा वीक्षा सजातास्येति वीक्षित ॥
द्विखिराणि पुन पुनर्भाषण, तत्र निरत । ताप्रवृत्तिक इति भाव । अपजनु
अपकृतयोनिजमा । अधमजो वेति वा पाठ । परिचारी परिचारक ॥ अनृतदण्डी
मिभ्यासन्वासी वाद्याडम्बरेण वैराग्यकोटिमापन्नो न वस्तुतो वैराग्यवान् ॥१५-१९॥

सगुलिके विपदो विपहतो वा ॥११२२९॥ चन्द्रदृष्टौ चौरापहृत-
धनध्वारो वा ॥ ११२३० ॥ बुधमात्रदृष्टे बृहद्वीजः ॥ ११२३१ ॥ तत्र

केतो पापदृष्टे कर्णच्छेदः कर्णरोगो वा ॥ १२।३२ ॥ शुक्रदृष्टे दीक्षितः
॥ १२।३३ ॥ बुधशनिदृष्टे निर्वायः ॥ १२।३४ ॥ बुधशुक्रदृष्टे पौनःपुनिको
दासीपुत्रो वा ॥ १२।३५ ॥ शनिदृष्टे तपस्वी प्रेष्यो वा ॥ १२।३६ ॥
शनिमात्रदृष्टे संन्यासाभासः ॥ १२।३७ ॥ तत्र रविशुक्रदृष्टे राजप्रेष्यः
॥ १२।३८ ॥

‘सगुलिके’ इत्युपादानाद् ‘रविराहुभ्याम्’ इति निवृत्तम् । कारकाशे गुलिकेन
सहिते विषदो विषप्रयोगकर्ता भवति । वा स्वयं विषेण विषप्रयोगेण हतो भवति ॥
‘सगुलिके’ इत्यग्निमसूत्रद्वयं यावत्सम्बन्धते ॥ तत्र केताविति । तत्र कारकाशे केतौ
विद्यमाने शेष स्पष्टम् । तत्र ग्रहणात् ‘सगुलिके’ इति निवृत्तम् । ‘केतो इत्यग्निमेपु’
‘शुक्रदृष्टे’ इत्यादिपञ्चमु सूत्रेष्वनुवर्तते ॥ पौन पुनिकः, पुन पुनर्मापणकर्ता; न तु
पुनर्भूपुत्रः । पौनर्भव इति ॥ तत्र रविशुक्रदृष्ट इति । तत्र कारकाश इत्यर्थः । तत्र
ग्रहणात्केतो इति निवृत्तम् ॥ गौरवेऽपि आन्तिभञ्जनार्थमिषमनुवृत्तिः पद्यामृते प्रति-
पद्यमुपनिबद्धा ‘रविराहुभ्या’ इत्यादि षोडशसूत्र्या ग्रहयोगादिना फलान्बुद्धानि ॥

स्वांशकादशममे बुधयुक्ते वेक्षिते प्रथितवृत्तिपरः स्यात् ।

स्त्रीक्षिते त्वतरलो गुरुमात्रालोकिते तपनभाजि तु गोपः ॥ २० ॥

स्वांशकाःसलिलमे गुरुभृग्वोर्दृष्टियोगयुजि सौधविहारी ।

उच्चगबुचरगोऽपि तथैवाग्वार्किसंगिनि शिलागृहभोगी ॥ २१ ॥

इष्टकागृहमसृग्ध्वजयोगे दारवं सदनमीज्यसमेते ।

तार्णसन्नलिलीपतियुक्ते कारकांशकचतुर्थगृहे स्यात् ॥ २२ ॥

आत्मकारकलवाध्रवमर्क्षे सौम्यवीक्षणसमागमसत्त्वे ।

धर्मसत्यनिरतो गुरुभक्तः पापदृष्टिसहिते तु विलोमम् ॥ २३ ॥

मन्दराहुकृतदर्शनयोगे कारकांशनवमे हि गुरुद्विद् ।

अर्कजीवयुतिवीक्षणसत्त्वे नो भवेद्गुरुजने मतिदाल्यम् ॥ २४ ॥

अर्थमे भृगुमहीसुतवर्गे जायते परकलत्रनिषेधी ।

आवसानमवलोकयुतिभ्यां केतुना भवति सत्प्रतिबन्धः ॥ २५ ॥

क्लेशभाजि कुजभार्गववर्गे जीवयोगदशि योपिति लोलः ।

सैहिकेययुतिवीक्षणसत्त्वे कामिनीकरणकोऽर्थविनाशः ॥ २६ ॥

स्वाशकादित्यादि—स्वाशकादशममे कारकाशकुण्डल्या दशमस्थान इत्यर्थः ।
बुधयुक्तेऽथवा बुधेक्षिते । स्त्रीक्षिते शुभेन ईक्षिते तु अतरलः स्थिरः । गुरुमात्रदृष्टे
रविगते तु गोपः । सर्वत्र दशममे इत्यन्वेति ॥ सलिलभं चतुर्थम्यानम् । उच्चग-
बुचरगे उच्चराशिगतप्रदक्षिते तर्भव सौधविहारी स्यात् । अगू राहुः, आर्कः शनिः ॥

तार्णसन्न वृणग्रहम् ॥ विलोमी धर्मात् सत्याद् गुरुभक्तेश्च च्युतः स्यादित्यर्थः ॥ मति-
 दार्ढ्यं भद्रायोष ॥ 'तत्र' इति ग्रहणात् 'समे' इति निवृत्तम् । तत्र (=३३=२)
 द्वितीये ॥ भृगुमहीसुतवर्गे शुक्रस्य भौमस्य वा वर्गे पङ्क्तौ । यद्यपि वर्गशब्दस्य सामा-
 न्यवचनतया तत्र तत्र स्मर्यमाणो यः कोऽपि समुदायो गृहीतु शक्यस्तथापि पङ्क्तौ
 ग्राह्य । बहूना सवादात् । पर दृढोक्ते पङ्क्तौ सप्तमाशो गृहीत , गर्गाद्युक्ते तु त्रिंशत्
 इति भेदः । तथा च वर्ग — 'क्षेत्रं होराथ द्वेषकाणो नवाशो द्वादशाशकः । त्रिंशत्कथं
 नवोऽयं सवैस्य समुदाहतः ॥' इत्येवमन्येऽपि । आवसानं मरणान्तं यावत् ॥ कामिनी
 परलीकरण हेतुर्यस्य स । शेष स्पष्टम् ॥ २०—२६

रिष्के बुधे बुधदृष्टे वा मन्दवत् ॥ १२।३९ ॥ शुभदृष्टे स्थेयः ॥ १२।
 ४० ॥ रवौ गुरुमानदृष्टे गोपालः ॥ १२।४१ ॥ दारे चन्द्रशुक्रदृष्टयोऽ-
 त्प्रासादः ॥ १२।४२ ॥ उच्चग्रहेऽपि ॥ १२।४३ ॥ राहुशनिभ्यां शिला-
 गृहम् ॥ १२।४४ ॥ कुजकेतुभ्यामेष्टिकम् ॥ १२।४५ ॥ गुरुणा दारवम्
 ॥ १२।४६ ॥ तार्णरविणा ॥ १२।४७ ॥ समे शुभयोगाद्भूमित्यः सत्य-
 चादी गुरुमक्तश्च ॥ १२।४८ ॥ अन्यथा पापैः ॥ १२।४९ ॥ शनिराहुभ्यां
 गुरुद्रोहः ॥ १२।५० ॥ रविगुरुभ्यां गुराचविश्वासः ॥ १२।५१ ॥ तत्र
 भृग्वह्नारकवर्गे पारदारिकः ॥ १२।५२ ॥ दृग्योगाभ्यामघिकाभ्यामा-
 मरणम् ॥ १२।५३ ॥ केतुना प्रतिबन्धः ॥ १२।५४ ॥ गुरुणा स्त्रैणः
 ॥ १२।५५ ॥ राहुणार्थनिवृत्तिः ॥ १२।५६ ॥

रिष्के (=३३=१०) कारकाशादशमे । मन्दवत् 'प्रसिद्धकर्माजीवः शनो' इति
 व्यवहितसूत्रोक्त फलं स्यात् । आचारस्यैव प्रणयनशैली । 'यथा—' मृत्युवज्रापामि-
 कण्ठ १।२।७, इत्यत्र 'रिष्के' इत्यादितिसूत्र्या स्वाशकाद् दशममे फलान्युक्तानि ॥
 स्थेय इति । 'स्थेयो विवादपक्षस्य निर्णेतारि पुरोहिते' इति मेदिनीकरः ॥ दारे
 (=३३=४) कारकाशाच्चतुर्थे ॥ 'दारे' इत्यादिपदसूत्र्या स्वाशकात्सलिलमे फलान्यु-
 क्तानि ॥ समे (=३३=६) कारकाशात्तृतये ॥ 'समे' इत्यादिनवसूत्र्या भात्मकारक-
 लवाप्तवमर्क्षे फलान्युक्तानि ॥ दृग्योगाभ्यामिति । स्वाशकाद् द्वितीये भृगुकुजाव्यतर-
 पङ्क्तौ भृगुकुजशोदंष्ट्रियोगाभ्यामामरणात्पारदारिको भवति ॥ अत्र 'भृग्वह्नारकवर्गे
 इत्यनुवर्तनाद् 'अभिनाभ्याम्' इति वक्तुं शक्यम् ॥

स्वांशफाल्तभवनेऽन्नशुभ्यां संयुते भवति द्वारि कलघ्नम् ।
 राहुणा तु विधवा शनिना स्याद्रोगिणी बद्धवयाः सुतपा वा ॥२७॥
 जायते क्षितिभुया विरुलाङ्गी भास्वता स्वसदनेऽप्यवस्था ।
 चान्द्रिणा स्वलयसप्तमराशौ संयुते सकलया फलयाद्या ॥ २८ ॥

उक्तयोगघटने खलु कर्के कामिनीवदनसौरभचौरे ।

भावयन्ति कलिताखिलभावाः प्राग्बधूरतिमनावृतदेशे ॥ २९ ॥

आत्मकारकलवात्सहजर्क्षे पापखेटकलिते खलु शूरः ।

जायते विमलसेचरयोगे साध्वसागमनकम्पितचेताः ॥ ३० ॥

स्वांशतः सहजशात्रवभावे क्रूरसंगिनि भवेत्कृपिकारी ।

वाक्पतौ नवमभे तु विशेषाज्ञायते कृपिकलासु विदग्धः ॥ ३१ ॥

स्वांशकालेत्यादि—जायास्थाने राहुणाविष्टिते तु विषवा । पुनर्भूभायो भवतीत्यर्थः ॥ सकलया संपूर्णया कलया चातुर्याः चतुःपष्टिसत्प्रापत्तिच्छत्रया वा आद्या ॥ उक्तयोगघटने तत्तस्त्रीविशेषप्राप्तियोगघटनायां सत्वाम् शेषं स्पष्टम् ॥ साध्वसं भयं तदागमनेन कम्पितं चेतो यस्येति । भीतिरित्यर्थः ॥ कृपिकला ध्वंशशास्त्रप्रतिपादिता नानाविधाः ॥ २७—३१ ॥

लामे चन्द्रगुह्यां सुन्दरी ॥११२५७॥ राहुणा विधवा ॥११२५८॥

शनिना वयोधिका रोगिणी तपस्विनी वा ॥११२५९॥ कुजेन विकलाङ्गी

॥११२६०॥ रविणा स्वकुले गुप्ता च ॥११२६१॥ बुधेन कलावती ॥११२६२॥

चापे चन्द्रेणानावृते देशे ॥११२६३॥ कर्मणि पापे शूरः ॥११२६४॥ शुभे

कातरः ॥११२६५॥ मृत्युचिन्त्ययोः पापे कर्षकः ॥११२६६॥ समे शुभौ

विशेषेण ॥११२६७॥

लामे (=३३=७) कारकांशतसप्तमे 'लामे' इत्यादिसप्तसूत्रा 'स्वाशकालभवेन' कलान्युक्तानि ॥ 'रविणा स्वकुले गुप्ता च' इत्यत्र चकारेण विकलाङ्गपि ॥ चापे (=३३=४) कर्के तत्तस्त्रीविशेषघटकयोगप्राप्तौ सत्वामनावृते देशे प्रायनिको भोग इति सर्वे । कारकांशतसप्तमे घनुषि चन्द्रे चेति कृपणानन्दसरस्वतीनीलकण्ठी ॥ कर्मणि (=३३=३) कारकांशातृतीये ॥ 'शुभे' कातरः, इत्यत्रापि तृतीय इति संबध्यते ॥ एवमप्रिमसूत्रे तृतीयस्थानलामेऽपि मृत्युपदबोध्यं तत्कथनं मृत्युचिन्तयोः समुदायेनैकयोगतां बोधयति । मृत्युचिन्तयोः (३३=३), (३३=६) कारकांशातृतीयघटयोः ॥ समे (=३३=५) कारकांशतसप्तमे । शेषं पद्यतः सुगमम् ॥

स्वांशतः शुभयुते शुभलोको द्वादशे शिखियिकासिनि मुक्तिः ।

मीनकर्कटगतौ तु विशेषात्पापभाजि तु भवेत्तदनासिः ॥ ३२ ॥

द्वादशेऽर्कशिखिसंगिनि शंभौ शीतरदिमसहिते तु भवान्याम् ।

भार्गवेण कलिते तु रमायां भक्तिरात्युजि शक्तिधरे स्यात् ॥ ३३ ॥

चन्द्रसूनुशनियोगिनि विष्णौ वागधीशयुजि साम्बशिवे धीः ।
 राहुभाजि महिपासुरहृदयां तामसेऽपि विबुधे व्ययधात्रि ॥ ३४ ॥
 सध्वजे गणपतो च पडास्ये पापमन्दिरमुपेयुपि मन्दे ।
 भार्गवेऽपि च भवेन्मत्तिसक्तिः क्षुद्रदैवतगणे व्ययगेहे ॥ ३५ ॥
 मन्त्रिकारकलवादरिभावेऽप्येवमेव विमृशेत्सुरभक्तिम् ।
 स्वांशतो नवमपञ्चमगेहे मान्निको भवति पापयुगाढ्ये ॥ ३६ ॥
 पापयुग्मकलिते सुतपुण्ये क्रूरदृष्टियुजि निग्रहकर्ता ।
 सौम्यखेचरनिरीक्षणसत्त्वे जायते द्रुतमनुग्रहकर्ता ॥ ३७ ॥

स्वाशत इत्यादि—कारकाशाद् द्वादशे शुभगते शुभग्रहाधिष्ठिते शुभलोकः । कर्म-
 तारतम्येनतत्तपोवप्राप्तिरित्यर्थः । शिखिविकासिनि मुक्तिं विदेहमुक्तिं स्यात् । सा
 च तल्लजानिनो भोगेन प्रारब्धकर्मक्षये वर्तमानशरीरपातो भाविशरीरानारम्भो वा ।
 कारकाशाद्वादशे मीनकर्कान्यतरगते शिखिविकासिनि तु विशेषान्मुक्तिर्जावन्मुक्तिः
 स्यात् । सा च ध्रुवणादिभिरुत्पन्नसाक्षात्कारस्य विद्वत्सन्ध्यात्तिनः कर्तृत्वाद्यखिलबन्धप्र-
 तिभासनिवृत्तिः । पापभाजि तु नयोः शुभलोकमुक्तयोरनाप्तिरलाभो भवेत् । अत्र
 केतोर्मुक्तिघटकतया न तत्प्रतिबन्धे कारणता । अचिन्त्या हि योगाः । केशवस्तु—
 'अन्त्ये कारकाशाद्द्वेत् । शुभखगे स्यादेवलोके नरः' केती द्वादशराशिने शुभयुते चे-
 रकारकाशाद्भवेत् । मुक्तिर्मेपगते तु कार्मुकगते वा कारकाशे शुभेनाढ्ये मुक्तिरजे व्यये
 धनुषि वा केतुस्तु सायुज्यकृत्, ॥' इति व्याख्यातवान् ॥ कारकाशाद् द्वादशेऽर्कशिखि-
 मगिनि सूर्यकेतुभ्या सहिते घम्भौ भक्तिं स्यात् । शीतरदिमना केवलेन चन्द्रेण
 सहिते तु भवान्या भक्तिः । एवमग्रेऽपि ॥ साम्बशिवे सकले ब्रह्मणि । वागधंयोरिव
 सपृक्तयोः पार्वतीपरमेश्वरयोरित्यर्थः । तामसे विबुधेऽपि तमोगुणप्रधानदेवताया धीर्मक्ति-
 योग इति योजना । व्ययधात्रि कारकाशाद् द्वादश इत्यर्थः ॥ पापमन्दिर पापमह-
 राशिमुपेयुपि प्राप्ते । क्षुद्रदेवता भूतवेतालाद्याः ॥ मन्त्रीत्यादि सष्टम् । विशेषः सू-
 प्रान्तःपाती ॥ ३७—३७ ॥

उभे शुभे शुभलोकः ॥१२१६८॥ केतौ केवल्यम् ॥१२१६९॥ क्रियवा-
 पयोर्विंशयेण ॥१२१७०॥ पापैरन्यथा ॥१२१७१॥ रविकेतुभ्यां शिवे भक्तिः
 ॥१२१७२॥ चन्द्रेण गौर्याम् ॥१२१७३॥ शुभेण लक्ष्म्याम् ॥१२१७४॥
 कुजेन स्कन्दे ॥ १२१७५॥ बुधशनिभ्यां विष्णौ ॥१२१७६॥ गुरुणा सा-
 म्बशिवे ॥१२१७७॥ राहुणा तामस्यां दुर्गायां च ॥१२१७८॥ केतुना
 गणेशे स्कन्दे च ॥ १२१७९॥ पापक्षे मन्दे क्षुद्रदेवतासु ॥ १२१८० ॥

शुभे च ॥१२।८१॥ अमात्यदासे चैवम् ॥१२।८२॥ त्रिकोणे पापद्वये
मात्रिकः ॥१२।८३॥ पापद्वये निग्राहकः ॥१२।८४॥ शुभद्वयेऽनुग्राहकः
॥१२।८५॥

उच्चे (=१२/१२=१२) कारकाशाद् द्वादशे । उच्च इत्यादिचतु सूत्रालोकान्तरादिविचार ॥
शुभलोका भूरादयः । तथा च ध्रुयते—‘य एतद्द्वहज्जावालं नित्यमधीते स भूर्लोकं जयति
स भुवर्लोकं जयति स सुवर्लोकं जयति स महर्लोकं जयति स जनलोकं जयति स तपो-
लोकं जयति स सत्यलोकं जयति स सर्वालोकाजयति’ इति ॥ ‘अथ इव रोमाणि
विधूय पापं चन्द्र इव राहोर्मुखात्प्रगुच्य । धूला शरीरमकृत कृतात्मा ब्रह्मलोकमभि-
सभामि ॥’ इति च ॥ कारकाशाद् द्वादशे केतां कैवल्यम् । कैवल्यस्य भावः ॥ कि-
यन्वापयो (=१२, १/३=४) भीतकर्मयोः कारकाशाद् द्वादशगतयो केतुनाधिष्ठितयो-
र्विशेषेण कैवल्य मुक्ति स्यात् ॥ कारकाशाद्द्वादशे पापैरन्यथा न शुभलोको न वा कैव-
ल्यम् ॥ ‘रविकेतुभ्यां’ इत्यादि दशसूत्र्या परमेश्वरस्य लीलाविग्रहेषूपपासर्गकहेतुकी
भक्तिरुद्दिष्टा । एक एव परमेश्वरोऽनेकधा ध्रुयते—‘इन्द्र मित्र षरणमग्निमाहुरयो
दिव्यः स सुपर्णो गरुमान् । एक सद्भिर्ना बहुधा वदन्त्यग्निं यम मातरिश्वानमाहु ॥’
इति । ‘एकं सन्तं बहुधा कल्पयन्ति’ ‘यो देवानां नामधा एक एव’ । इति च । अतएव
पातञ्जलदर्शने—‘यथाभिमतस्थानाद्वा’ इति सूत्रितम् ॥ कारकाशाद् द्वादशे पापार्थे
धुद्रदेवताभक्तिघटकमन्दशुक्राभ्यामेकयोगो न कृत, अन्यतरस्य तत्प्रयोजकत्वाद् ।
अवशिष्टानि सूत्राणि रचयति पद्यतो व्याख्यातानि च ॥ अमात्येति सूत्रेणैव पदस्वार-
स्वादेवतानकिरतिविशेषते तत्रापि तत्र तत्र सूत्रेषु प्रयुक्तेन दासशब्देन पशो रुश्विरेव
बुध्यतेऽन्यथा ‘पित्रनुचराद्’ इत्यादिवद् ‘अमात्यानुचरे च’ इत्येव ब्रूयात् । ततो-
ऽयमर्थः—अमात्यकारकादृष्टे (=१२/३=६) षष्ठभावेऽन्येव पूर्वोक्तप्रहयोगे षट्माने तस-
द्देवताभक्ति स्यादिति तत्त्वम् ॥ ‘त्रिकोणे’ इति सूत्रत्रया मन्त्रसिद्धिप्रभाव सूच्यते ।
स्मर्यते च पातञ्जले—‘जन्मापधिमन्त्रतप ममाधिजा सिद्धय’ इति ॥

आत्मकारकलवे शशिसक्ते शुक्रदृष्टिघटिते रसवादी ।

शीतरश्मिसहिते तदपत्यावेक्षिते तु भिषजं कथयन्ति ॥ ३८ ॥

यान्धवे तुहिनदीधितियुक्ते श्वेतकुष्ठकलितः क्विदृष्टया ।

भूमिनन्दनदशा पृथुरोगो नीलकुष्ठनिरतो ध्वजदृष्ट्या ॥ ३९ ॥

यन्धुसूनुसद्ने कुजराहोः संस्थिता रचयति क्षयरोगम् ।

निश्चयेन हिमदीधितिदृष्ट्या भूसुतस्तु पिटकादिपरीतम् ॥ ४० ॥

यन्धुमे च सुतमे शिखियुक्ते जायते जलज्जा ग्रहणी चा ।

सेहिकेयगुलिकस्थितिसत्त्वे क्षुद्रकायविषवृत्तिविचित्रः ॥ ४१ ॥

आत्मकारकलवात्किल तुर्ये तिग्मरश्मिसुतभाजि धनुष्मान् ।
 केतुसंगिनि भवेद्वटिकाकृच्चान्द्रिभाजि तु यती लगुडी वा ॥ ४२ ॥
 स्वांशतः सुखगृहे तमयुक्ते लोहयन्त्रकलनासु विदग्धः ।
 पद्मिनीरमणसंगिनि खड्गी जायते रुधिरयोगिनि कुन्ती ॥ ४३ ॥

आत्मकारकलव इत्यादि—तदपत्यं युधः ॥ कुजराहोः संस्थितिरवस्थानम् ॥ जल-
 रजा जलरूक् ॥ घटिका कालसाधनयन्त्रम् । तच्च स्थिरचलभेदेनानेकस्वरूपम् । यती
 आत्मज्ञाननिष्ठः । लगुडी दण्डादिवाह्यलिङ्गमात्रधारी ॥ लोहयन्त्राणि कलादिपुपयुक्तानि
 नानाभङ्गिभाञ्चि । पद्मिनीरमणो रविः ॥ ३८—४३ ॥

शुक्रेन्दौ शुक्रदृष्टे रसवादी ॥१२।८६॥ बुधदृष्टे म्रिपक् ॥ १२।८७॥
 चापे चन्द्रे शुक्रदृष्टे पाण्डुश्वित्री ॥१२।८८॥ कुजदृष्टे महारोगः ॥१२।
 ८९॥ केतुदृष्टे नीलकुष्टम् ॥ १२।९०॥ तत्र मृती वा कुजराहुभ्यां क्षयः
 ॥१२।९१॥ चन्द्रदृष्टौ निश्चयेन ॥१२।९२॥ कुजेन पिटकादिः ॥१२।९३॥
 केतुना ग्रहणी जलरोगो वा ॥१२।९४॥ राहुगुलिकाभ्यां क्षुद्रविषाणि
 ॥१२।९५॥ तत्र शनौ धानुष्कः ॥१२।९६॥ केतुना घटिकायन्त्री ॥१२।
 ९७॥ बुधेन परमहंसी लगुडी वा ॥१२।९८॥ राहुणा लोहयन्त्री ॥१२।
 ९९॥ रविणा खड्गी ॥१२।१००॥ कुजेन कुन्ती ॥१२।१०१॥

शुक्रः (=३६=१) प्राग्भ्यात्कारकाश्च एव, तत्रेन्दौ वर्तमाने शुक्रेण दृष्टे रसवादी,
 मन्त्रक्रियाबलेन पारदादिरसनिर्माता ॥ 'बुधदृष्टे म्रिपक्' इत्यत्र 'शुक्रेन्दौ' इत्यनुवर्तते ॥
 चापे (=३६=४) कारकाशाच्चतुर्थे चन्द्रे । शेषं स्पष्टम् ॥ चापे चन्द्रे, इत्यंशोऽग्निम-
 सूत्रयोरपि स्वभ्यते । तत्र कारकाशाच्चतुर्थे; मृती (=६६=५) पञ्चमे ॥ 'तत्र मृती'
 इति पदद्वयी 'चन्द्रदृष्टौ' इत्यादिसूत्रचतुष्टया यापदनुवर्तते ॥ 'तत्र शनौ धानुष्कः',
 इत्यत्र केषलं तत्रेति ग्रहणान्मृताविति निवृत्तम् ॥ तथा 'तत्र' इति पदं
 'केतुना' इत्यादिसूत्रपद्यकेऽनुवर्तते ॥ इह शुक्रेन्दाविति सूत्राभ्यामगदकारयोगावभि-
 धाय तदग्निमेण सूत्राष्टकेन गद्ययोगा अभिदिता इति बहवः । तत्रिक्रिसका इति
 कतिपये । तत्र लक्षणा स्वीकार्या । एवं पशासूतमधुभयथा व्याख्यातुं मुशकम् । तत्र
 शनाविति सूत्रपङ्केन धनुराद्युपजीविनो निरूपिता इति ॥

आत्मकारकलवे तनये वा ग्रन्थठद्भवति चन्द्रगुरुभ्याम् ।

किञ्चिद्गुण इह चन्द्रकविभ्यां शीतदीधितिभुवा तु ततोऽपि ॥४४॥

स्वांशे सुते वा कविसंश्रयेण चाग्मी कविः काव्यविचक्षणः स्यात् ।

जीवेन सर्वत्र निविष्टबुद्धिर्ग्रन्थप्रणेतापि भवेन्न चाग्मी ॥४५॥

सवेदवेदाङ्गविमर्शकारी विज्ञिप्य यथाकरणोऽपि तत्र ।

समाजडो भास्करनन्दनेन मीमांसकः स्याच्छशिदारकेण ॥ ४६ ॥

कणादवाणीवरणे प्रवीणो नैयायिकः स्यात्क्षितिन्दनेन ।
 निशाधिनाथेन स सांख्ययोगे साहित्यगानेऽपि निविष्टबुद्धिः ॥४७॥
 वैदान्तिको गीतकलासु कल्पः प्रजायते पङ्कजबान्धवेन ।
 तत्तद्विधा जालजटालमेये शिक्षावता स्याद्गणितेऽग्रगण्यः ॥ ४८ ॥
 बागीशसंयन्धविशेषसत्त्वे सत्संप्रदायाकलनेषु सिद्धः ।
 स्वांशाद् द्वितीयेऽपि विचार्यमेतत्केचित् तृतीयेऽपि विचारयन्ति ॥४९॥

आत्मकारकत्व इत्यादि । ततोऽप्यूनो ग्रन्थकृदिति योजना ॥ स्वांशे सुत इत्यादय
 उपजातयः । वाग्मी वाचोयुक्तिपटुः । काव्यं कविकर्म, तत्र विचक्षणः । सर्वत्र नि-
 विष्टबुद्धिः । अपरिचितेऽपि वस्तुनि प्रकममाणमतिरिति तात्पर्यम् ॥ वेदा ऋग्यजुः-
 सामाथर्वाणः तद्ब्रह्मणानि ॥ वेदान्नानि शिक्षादयः पद । तथा च मुण्डके श्रूयते—
 'तत्रापरा ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदः शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषा-
 मिति' इति । व्याकरणः । व्याकरणं शब्दानुशासनम्, तच्च प्रातिशाख्यसूत्रवार्तिक-
 भाष्यात्मकम् । मीमांसकः । मीमांसा, भगवता जैमिनिना प्रणीता द्वादशाध्यायी ॥
 नैयायिकः । न्यायो न्यायदर्शनं भगवता गौतमेन प्रणीतं पञ्चाध्यायात्मकम् । 'प्रमाणै-
 रर्थपरीक्षणं न्यायः' इति वात्स्यायनः । कलादवाणीवरणे प्रवीण इति प्रपञ्चार्थम् ।
 कणादवाणी भगवता कणादेन प्रणीतं वैशेषिकदर्शनं दशाध्यायात्मकम् । सांख्यं भग-
 वता कपिलेन प्रणीतं षडध्यायात्मकम् । योगो भगवता पतञ्जलिना प्रणीतं पादचतुष्ट-
 यात्मकम् । साहित्यं अलंकारशास्त्रम्, तत्र भावसाधनोऽलंकारशब्दः । गानं गान्धर्व-
 विद्या अष्टादशसु परिहंख्याता । वैदान्तिकः । वेदान्तः भगवता कृष्णद्वैपायनेन प्रणीत-
 श्वशुरध्यायात्मकः । गीतकलाः गीतान्येव कलाः, न तु गीतानि च कलाश्चेति द्वन्द्वः । कल्पः
 कुसुमः । तत्तद्विधा जालजटालमेये गणिते ताः ता दुरुहृतया गणितिकलोके प्रसिद्धा
 या विधाः प्रकाराः तासां जालैः प्रपञ्चैर्जटिलानि सकुलानि नेयानि उपपत्तयो चत्र
 तादृशे, गणिते पाठ्यादिचलन्ते ॥ संप्रदायाः हिरण्यगर्भादिगुरुपरम्परया प्रसिद्धा
 निपयाः । स्वांशादितिमतमेदेन सारस्वतविचारणामतिदेशो । शेषं स्पष्टम् ॥४४-४९॥

मातापित्रोश्चन्द्रगुरुभ्यां ग्रन्थकृद् ॥१॥२१०२॥ शुक्रेण किञ्चिदूनम् ॥१॥
 २१०३॥ बुधेन ततोऽपि ॥१॥२१०४॥ शुक्रेण कविर्वाग्मी काव्यज्ञश्च ॥१॥२१
 १०५॥ गुरुणा सर्वविद् प्रान्थिकश्च ॥१॥२१०६॥ न वाग्मी ॥१॥२१०७॥
 विशिष्यवैयाकरणो वेदवेदान्तविद् ॥१॥२१०८॥ सभाजडः शनिना
 ॥१॥२१०९॥ बुधेन मीमांसकः ॥१॥२११०॥ कुजेन नैयायिकः ॥१॥२१११॥
 चन्द्रेण सांख्ययोगज्ञः साहित्यज्ञो गायकश्च ॥१॥२११२॥ रविणा वेदान्तज्ञो
 गीतज्ञश्च ॥१॥२११३॥ केतुना गणितज्ञः ॥१॥२११४॥ गुरुसंयन्धेन संप्रदाय-
 सिद्धिः ॥१॥२११५॥ भाग्ये चैवम् ॥१॥२११६॥ सदा चैवमित्येके ॥१॥२११७॥

मातापित्रोः ($=\frac{६}{११}=\frac{१}{१}, \frac{६}{११}=\frac{१}{१}$) कारकाशात्पद्यमे कारकांशे वा चन्द्रगुरुभ्या
वर्तमानाभ्या प्रन्यकृत् ॥ 'मातापित्रोः' इति शुक्लेणेत्यादित्रयोदशसूत्रेषु संबध्यते ।
'शुक्लेण' धनेनाग्रे कव्यादिफलस्य वक्ष्यमाणत्वाच्चन्द्रशुक्राभ्यामित्युचितम् । किञ्चिद्वृत्तं
यथा स्यात्तथा प्रन्यकृत् ॥ भाग्ये ($=\frac{३}{११}=\frac{२}{१}$) कारकाशाद् द्वितीये चैवं पूर्वोक्तप्रहयोग-
फल प्रन्यकर्तृत्वादि समूहम् ॥ सदा ($=\frac{६}{११}=\frac{३}{१}$) कारकाशात्तृतीयेऽप्येवं फलं वाच्यमि-
त्येके आचार्याः समामनन्ति । मातापित्रोरित्यादि षोडशसूत्र्या विद्यायोगा दर्शिताः ॥

स्वांशाद् द्वितीये शिखिना समेते स्यात् स्तब्धवाक् क्रूरखगेन दृष्टे ।

केमद्रुमः स्वाच्च तनूपदाच्च धने च रन्ध्रेऽपि च पापसाम्ये ॥ ५० ॥

दारिद्र्यदुःखानलगन्धवाहः केमद्रुमः सोऽञ्जदशा बलीयान् ।

भानां खगानां च फलानि पाके भवन्ति भव्याशयकल्पितानि ॥५१॥

स्वाशादित्यादि । स्वस्मात् कारकात् । तनूपदात् लमास्त्रात् लमाच्च । दारिद्र्यदुःख-
मेव पीडोत्पादकत्वेनानलोऽग्निस्तत्रोद्दीपकत्वेन गन्धवाहोऽनिल इत्यर्थः । स केमद्रुमो
योग-पाकावतारे खखदशाचाम् । भव्याशयः सखवासी सखवासे वा । तेन कल्पि-
तानि विविच्य निर्दिष्टानि । शेष स्पष्टम् ॥ ५०-५१ ॥

भाग्ये केतौ स्तब्धवाक् ॥१२११८॥ स्वपितृपदाङ्गाग्यरोगयोः पाप-
साम्ये केमद्रुमः ॥ १२१११९॥ चन्द्रदृष्टौ विशेषेण ॥१२११२०॥ सर्वेषां
चैव पाके ॥१२११२१॥

भाग्ये ($\frac{३}{११}=\frac{२}{१}$) कारकाशाद् द्वितीये केतौ पापदृष्टे सति स्तब्धवाक् शीघ्रकथना-
समर्थः । स्व आत्मकारक प्रकरणात्, न तु स्वशब्देन पितृपदे विशिष्येते । पिता
($=\frac{६}{११}=\frac{१}{१}$) लग्नम्, पदं लग्नपदं, स्वध पिता च पदं चेति स्वपितृपदम् तस्मात् स्वपि-
तृपदाद्, भाग्यरोगयोः ($=\frac{३}{११}=\frac{२}{१}, \frac{३}{११}=\frac{२}{१}$) द्वितीयाष्टमयोः पापसाम्ये केमद्रुमारयो
योग । स च चन्द्रदृष्टौ सखा विशेषेण भवति । परिपूर्णं इत्यर्थः । सर्वेषां राशीनां
प्रहाणा चापि फलानि पाके स्वस्वपाककाले भवन्तीति ॥

अथ द्वितीयपादपदार्थानुपसहरति—

इत्युक्तः शशधरयाण (५१) संख्यपद्यैः

शास्त्रार्थो मुनिवचनानुरुद्ध एव ।

तेनाद्यप्रशमितसंशयावतारं

छात्राणां नतिलतिका प्रतानिनी स्यात् ॥ ५२ ॥

इत्युक्त इति । स्पष्टम् ॥ ५२ ॥ आदित. पद्यस्य ३६+५१=८७।

इति श्रीजैमिनिपद्यामृतवृत्ता मूलमन्दल्या द्वितीयः प्रवाहः ॥

अथ तृतीयः प्रवाहो विविच्यते । तत्र प्रथमं तावन्मुनीन्द्रप्रणमनपूर्वकमारूढकुण्ड-
लीफलकीर्तनं सहेतुकं प्रतिजानीते—

फलितागमतत्त्वदर्शकं मुनिवर्यं प्रणमन्पदाश्रयात् ।

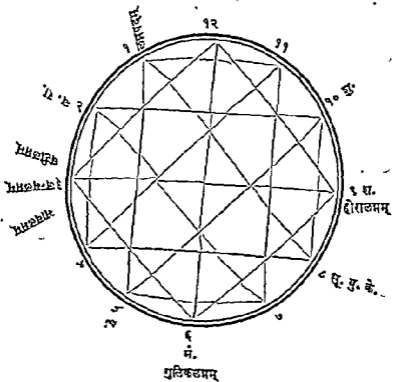
फलमुद्धृतसंशयोदयं द्यमानं पिपठीःपु कीर्तये ॥ १ ॥

फलितेति । फल्यते निष्पद्यते शुभाशुभमनेनेति फलितं तदेव ऋष्यादिपरम्परया ग-
मनादागमः तस्य यत्तत्त्वं रहस्यं तद्दर्शकमुपदेशारम् उक्तं चाचार्यविष्णुगुप्तेन—‘अप्य-
र्षवस्य पुरुषः प्रतरन्कदाचिदासादयेदनिलवेगवशेन पारम् । न तस्य कालपुरुषाद्यम-
हार्णवस्य गच्छेत्कदाचिदनुधिर्मनसापि पारम् ॥’ इति । मुनिवर्ये भगवन्तं जैमिनिं
प्रणमन् तं प्रति प्रह्वीभवन् पिपठीःपु पिपठियुषु छात्रेषु द्यमानोऽनुकम्पितहृदयः सन-
हम् उद्धृत उन्मूलितः संशयोदयः संदेहप्रसरो यस्मिन्कर्मणि तद्यथा स्यात्तथा फल-
मादेशं पदाश्रयादारूढकुण्डल्यवलम्बनात्कीर्तये प्रतिपादये ॥ १ ॥

अथ पदम् ॥१३१॥

अथशब्दोऽधिकारार्थः । पदमारूढमधिकृतं वेदितव्यम् । ततः फलं वक्तव्यमि-
त्यर्थः । पदशब्देन प्रधानतो लक्षणपदं अन्मलमारूढं गृह्यते ॥

अथारूढकुण्डली ।

श्रीमन्तं लाभं चाह—

सखगे खगदृष्टिसंयुते पदलामे(११)कमलाविलासभाक् ॥

शुभयुक्तनिरीक्षिते नयादनयादाप्तिरितोऽन्यथा भवेत् ॥ २ ॥

सखगे इति । पदादारूढाहामे एकादशे सखगे खगदृष्ट्या संयुते कमलाविलास-
भाक् । श्रीमानित्यर्थः । पदलामे शुभयुक्ते शुभनिरीक्षिते नयान्यायादाप्तिर्लभः ।
इतोऽन्यथा पापयुक्ते पापदृष्टे अनयादनयायादाप्तिर्भवेत् ॥ २ ॥

व्यये सग्रहे ग्रहदृष्टे श्रीमन्तः ॥१।३।२॥ शुभैर्न्याय्यो लाभः ॥१।३।३॥
पापैरमार्गेण ॥१।३।४॥

व्यये (=११) पदादेकादशस्थाने । शेषं स्पष्टम् ॥ अधिकलाभं श्रीमन्तं फलादि-
देशं चाह—

धनलब्धिर्तीव्र जायते निजतुङ्गादिगते ग्रहे भवे (११) ।

पदतो धनभे(२)कलाधिभूगुरुशुक्राध्युपिते त्रियां पदम् ॥ ३ ॥

धनधासि निजोच्चराशिगद्युचरालम्बिनि लक्ष्मणो भवेत् ।

इह कारकभागवत्फलं कथयेत्प्राय उदीरितेतरत् ॥ ४ ॥

धनलब्धिर्त्यादि । भवे पदादेकादशे निजतुङ्गादिगते ग्रहे सत्यधिका धनलब्धिः ।
आदिना 'खोचगुहस्तत्रिकोणनवांशैः स्थानबलं खग्रहोपगते च' इति संग्रहः । पदत
आरूढाद् धनभे द्वितीये कलाधिभूगुरुशुक्राध्युपिते सति त्रियां संपदां पदं निवासः
स्यात् धनधासि द्वितीयभावे निजोच्चराशिगद्युचरावलम्बिनि उच्चस्थग्रहाधिष्ठिते सति
लक्ष्मणः श्रीमान् भवेत् उदीरितेतरत् । कथितादन्यत् फलं कारकभागवत् कारकांश-
कुण्डल्यामिवेहापि पदकुण्डल्यां कथयेत् प्रायो बाधकभावे ॥ ३-४ ॥

उच्चादिभिर्विशेषात् ॥ १।३।५ ॥ चन्द्रगुरुशुक्रेषु श्रीमन्तः ॥१।३।५॥

उच्चेन वा ॥१।३।६॥ स्वांशवदन्यत्प्रायेण ॥१।३।७॥

पदादेकादशे उच्चादिभिश्चादिस्थितग्रहैर्विशेषाहामः । पदादेकादश इति पूर्वतो
लभ्यते ॥ पदाद् द्वितीये चन्द्रगुरुशुक्रेषु वर्तमानेषु श्रीमन्तः । बहुवचनमविवक्षितम् ।
पदाद् द्वितीय इति पूर्वसूत्रतोऽनुवर्तते । अनुवृत्तिज्ञानार्थमेवात्र सूत्राणामप्रेऽप्यापपा-
दसूत्राणां योजिताः ॥ पदाद् द्वितीये उच्चेन उच्चस्थग्रहेण वा श्रीमन्तः ॥ स्वांश इव
स्वांशवत् कारकांशकुण्डल्यामन्यद् यत्फलं निरूपितं तत्तत्सर्वत्र प्रायेण बाधकानां
संप्राप्तं बाधकसत्त्वे तु त्याज्यम् ॥

श्रीमतां तत्प्रतिबन्धकं विशिष्टधनं चाह—

सुत (५) धर्म(९)गतेऽथवा चतुष्टयगे(१।३।७।१०) दारपदे पदं धियाम्
यदि तत्र न भामिनीपदं मनुजाः श्रीकरणाविवर्जिताः ॥ ५ ॥

पदसप्तमयोः प्रजायते बहुदिष्ट्यार्गलपापरोधया ।

यदि तत्र पुनः शुभार्गलं घनवृद्धिः प्रथते विशेषतः ॥ ६ ॥

शुक्लादि । दारपदे सप्तमभावपदे लग्नपदात्सुतधर्मगते त्रिकोणस्थे चतुष्टयने केन्द्रस्थे वा त्रियां पदं भवेत् । यदि तत्र दारपदं न स्यात् तदा मनुजाः श्रीकृष्णाविवर्जिताः स्युः । पदसप्तमयोः लग्नपदतत्सप्तमयोः । सप्तमीद्विवचनम् । अपरोधया निष्प्रति-
बन्धया बहुभाग्यं स्यात् । यदि पुनः पदसप्तमयोः शुभार्गलं भवेत्तदा तु विशेषतो घन-
वृद्धिः प्रथते ॥५-६॥

लग्नपदे केन्द्रे त्रिकोणे वा श्रीमन्तः ॥१३१२८॥ अन्यथा दुःस्थाः ॥१॥
३१२९॥ पत्नीलाभयोर्दिष्ट्या निराभासार्गलया ॥१३१२२॥ शुभार्गले घन-
समृद्धिः ॥१३१२३॥

लग्नः (=५/३=७) सप्तमो भावः तत्पदे तदाकृते लग्नाकृताकेन्द्रे त्रिकोणे वा श्री-
मन्तः । स्थानबहुत्वेन बहुवचनम् ॥ अन्यथा केन्द्रत्रिकोणवर्जितस्थाने दुःस्था दुः-
खिनः । 'दुःस्थे' इति पाठे सप्तमभावपदं पश्चादनव्ययगतं न भवतीति दृष्टव्यम् ॥
पत्नी (=१) लाभयोः (=५/३=७) लग्नपदतत्सप्तमयोर्निराभासार्गलया निष्प्रतिबन्धागं-
क्या दिष्ट्या भाग्यं स्यात् । दिष्ट्याम्य ते कुक्षिगतः परः पुमान्' इति
श्रीभागवतम् ॥ लग्नपदतत्सप्तमयोः शुभार्गले सामासेऽपि घनसमृद्धिः स्यात् ॥ पूर्वसूत्रे
तु निराभासार्गले भाग्यमिति विवेकः । अत्र वृद्ध-—'यस्य पापः शुभो वापि प्रहस्तिष्टे-
च्छुभार्गले । तेन द्रष्टेक्षितं लग्नं प्रावल्यायोपकल्प्यते । यदि पर्येद्गहलं न विपरीतार्ग-
लस्थितः ॥ इति विशेषमाह स ।

राजयोगानाह—

नृप एकखगेन वीक्षिते जनिहोरापटिकाविलग्नके ।

अथवात्र विलग्नसप्तमे भवनांशत्रिलवायगाहिना ॥ ७ ॥

यदि चैकमपीह खण्डितं क्षितिपरवे विकलत्वमादिशेत् ।

अन्यैश्च दिशा टकाणतो नवमांशाच्च परामृशेदिदम् ॥ ८ ॥

निजकारकतो द्विसागराशुगनानेषु (२१४/५८) शुभे सप्तमे नृपः ।

स्वत एव तृतीयपट्टयोः खलस्येष्टे तुलिते धराधिपः ॥ ९ ॥

इति योगयुगं विचारयेत्तनुजायाभवनेशयोरपि ।

इह मिश्रनमस्त्रस्थितौ मनुजः पार्थिवसंनिभो भवेत् ॥ १० ॥

नृप इत्यादि । 'जनिहोरापटिकाविलग्नके' तत्तत्पुण्डल्यां जन्मलगे होरापटके पटी-
लमे एकेन खगेन वीक्षिते एति नृपः स्यात् । लग्नपदे यः कोऽप्येष्टो दशः समानद्-
ष्टेति तात्पर्यम् । अथवात्र राश्यंशदेष्काणवशात्सप्तमे दृष्टे नृपः । एतदुक्तं भवति—
जन्महोरापटि कुण्डलीषु यो लग्नसप्तमौ भावो तत्रैकप्रदृष्ट्या नृपः स्यात् । यदि
च एकमपि इह जनिहोरापटिकाविलग्नके भवनांशत्रिलके खण्डिते न्यूनं तदास्वेष्य-

तारतम्येन क्षितिपत्वे विकलत्वे वैकल्यमादिशेत् कथयेत् । तादृशदृश्यद्रूपदर्शनाभावेन न्यूनो राजयोग इति भावः । अनयैव दिशा प्रकारेण नवमांशाद् दृकाणतथेदं सर्वं परामृ-
शेद् विभावयेत् । अयं भावः—जन्मलमाधितनवांशकुण्डल्यां होरालमाधितनवांशकु-
ण्डल्यां घटीलमाधितनवांशकुण्डल्यां तथा जन्मलमाधितद्रेष्काणकुण्डल्यां होरालमा-
धितद्रेष्काणकुण्डल्यां घटीलमाधितद्रेष्काणकुण्डल्यां च लमादिष्वेकग्रहदृष्टेषु राजानो
भवन्ति । वृद्धोऽपि—‘विलम्बघटिकालमहोरालमानि पश्यति । उच्चग्रहे राजयोगो लम्-
द्वयमथापि वा ॥ राशेदंकाणतोऽशाच्च राशेरंशादथापि वा । यद्वा राशिदकाणाम्नां
लम्बग्रहा तु योगदः॥’ इति । ‘जन्मकालघटीलमेवैकेकेनेक्षितेषु तु । उच्चरूढे तु संप्राप्ते
ष्वन्द्राक्रान्ते विशेषतः ॥ क्रान्ते वा शुरुष्काभ्यां केनाप्युच्चग्रहेण वा । दुष्टार्गलग्रहामावे
राजयोगो न संशयः ॥ इति च ।

खतः कारकादेव । तुलिते संख्यया समे । इति योगयुगमिति । एतदुक्तं भवति—
तनुजायाभ्रनेशयोरपि सकाशाद् द्विसागराशुभनागेषु शुभे समे सति तथैवात्मकार-
कात्तृतीयपण्डयोः खलखेटे तुलिते सति राजा स्यात् । शेषं स्पष्टम् ॥ ७—१० ॥

जन्मकालघटिकास्वेकदृष्टासु राजानः ॥११३२४॥ पत्नीलाभयोश्च
राश्यंशकदृकाणैर्वा ॥११३२५॥ तेष्वेकस्मिन्न्यूने न्यूनम् ॥११३२६॥
एवमंशतो दृकाणतश्च ॥११३२७॥ स्वभाग्यदारमातृभावसमेषु राजानः
॥११३३०॥ कर्मदासयोः पापयोश्च ॥११३३१॥ पितृलाभाधिपाञ्चैवम्
॥११३३२॥ मिश्रे समाः ॥११३३३॥

जन्मकालघटिकासु, जन्मलमाहोरालमघटीलमेधित्यर्थः ॥ जन्मकालघटिकासु पत्नी
(=१) लम्बम्, लामः (=५/३=७) सप्तमः तयोः पत्नीलाभयोर्लम्बसप्तमभावयोरैकग्रहदृ-
ष्टयोः राश्यंशकदृकाणवशाद्राजानो वा ॥ तेष्वेकस्मिन्न्यूने न्यूनमिति सूत्रेण किञ्चिद्वैकल्यं
प्रतिपाद्यते । तदर्थंस्त्वेवम्—ताश्च तानि च तानि ‘नपुंसकमनपुंसकेनैकवचान्यतर-
स्याम्’ इत्येकशेषः । तेषु जन्मकालघटिकासु राश्यंशकदृकाणेषु वैकस्मिन्न्यूने सति
न्यूनं राजत्वमित्यर्थः ॥ एवमंशतो दृकाणतथेति जन्मसूत्रोक्तराजयोगस्यातिदेशः ॥

अत्रैवं राजयोगानामुच्चावचधेणयः—जन्महोराघटीकुण्डलीषु जन्मलमे, सप्तमे,
जन्मलमसप्तमयोः; होरालमे, सप्तमे, होरालमसप्तमयोः; घटीलमे, सप्तमे, घटीलम-
सप्तमयोः; एकस्य ग्रहस्य राश्यंशद्रेष्काणवशाद् दृष्टी सत्यां नव राजयोगाः । जन्महोरा-
घटीलमेषु वैक इति दशयोगाः । एवं जन्मलमाधितनवांशकुण्डलीषु दश, जन्मलमा-
धितद्रेष्काणकुण्डलीषु दशयोगाः । अथ जन्महोराघटीलमेषु त्रिषु, तत्सप्तमेषु त्रिषु, लम्-
तत्सप्तमद्वन्द्वेषु त्रिषु प्रत्येकं राश्यंशवशाद् राशिद्रेष्काणवशाद् अंशद्रेष्काणवशाद् एक-
ग्रहस्य दृष्टी सप्तविंशती राजयोगाः । तथा जन्महोरालमयोः, जन्मघटीलमयोः होरा-
घटीलमयोः राश्यंशद्रेष्काणवशाद् एकग्रहदृष्टी त्रय इति सप्तविंशत्या सह त्रिंशद्वाज-
योगाः । एवं नवांशकुण्डलीषु त्रिंशद् द्रेष्काणकुण्डलीषु त्रिंशदिति सर्वं संभूय विंशत्युत्तरं
शतं राजयोगाः ॥

स आत्मकारकः सत्साद् भाग्य(= $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ =२) दार(= $\frac{3}{2}$ $\frac{1}{2}$ =४)मातृ(= $\frac{5}{2}$ $\frac{1}{2}$ =५) भावेषु
(= $\frac{7}{2}$ $\frac{1}{2}$ =८) द्वितीयचतुर्थपञ्चमाष्टमेषु स्थानेषु समेषु समसंख्येषु शुभेषु शुभप्रदेषु
राजानः ॥ आत्मकारकात् कर्म(= $\frac{9}{2}$ $\frac{1}{2}$ =३) दासयोः(= $\frac{11}{2}$ $\frac{1}{2}$ =६) तृतीयपष्ठभावयोः
समयोः पापयोः सत्त्वे राजानः । पितृ(= $\frac{13}{2}$ $\frac{1}{2}$ =९) लाभयोः(= $\frac{15}{2}$ $\frac{1}{2}$ =७) लग्नसप्तमयो-
रपिपावैवं द्वितीयचतुर्थपञ्चमाष्टमभावेषु समेषु शुभेषु, तथा तृतीयपष्ठभावयोः समयोः
पापयोः सत्त्वे राजान इत्यर्थः ॥ इह शुभपापमिश्रणे सति समाः राजतुल्यविभूतय इत्यर्थः ॥

धारिष्यमाह—

यदि योगयुगे शुभालये मलिनाः स्युर्मलिनालये शुभाः ।

क्षुभमत्र तदा दरिद्रता मुनिचूडामणिनोपदिश्यते ॥ ११ ॥

यवीति । यदि निजकारकत इति श्लोकोके योगयुगे । शेषं स्पष्टम् ॥ ११ ॥

दरिद्रता विपरीते ॥१३३३॥

विपरीते 'स्वभाग्य' इति सूत्रोके शुभस्थाने पापा एव, पापस्थाने 'कर्म' इति
सूत्रोके शुभा एव, तर्हि दरिद्रता स्यात् ॥

यानं वैतानिकं राजकीयं सेनानीं राजपिहं चाह—

अवलोकितयोः परस्परं दनुजाचार्यकुमुद्रतीरायोः ।

अथवा त्रिगृहान्तरस्थयोर्जनिमाक्षायत एव यानवान् ॥ १२ ॥

गतवत्सु निकेतने क्वचित् क्षितिभूदानवपूज्यकेतुषु ।

मिथ ईक्षणकर्तृषु क्षमापतिलक्ष्मा खलु जायते जनः ॥ १३ ॥

उदयप्रमदाधिपात्सुते रजनीप्रेयसि वागधीश्वरे ।

दितिसंनुपुरोहितेऽथवा मनुजा भूरमणाधिकारिणः ॥ १४ ॥

तनुसप्तमवेश्मवह्णमात् सहजे (३) वा परिपन्थिसन्ननि

मलिनेन खगेन संयुते पृतनाशासनतत्परो भवेत् ॥ १५ ॥

निजकारकतश्चतुर्थगौ क्षणदानायकदैत्यमन्त्रिणौ ।

क्रूरतो नृपलक्ष्मलाञ्छितं जनमातोद्यतरङ्गसंगिनम् ॥ १६ ॥

अवलोकितयोरित्यादि । दनुजाचार्यः शुकः । कुमुद्रतीराधन्द्रः । अथ परस्परं त्रि-
गृहान्तरस्थयोः सतोः । तथा च वृद्धः—चन्द्रः कर्षि कविधन्द्रं पदयल्पि तृतीयये ।
शुकाचन्द्रे ततः शुके तृतीये वाहनायवान् ॥ इति । क्षितिभूदानवपूज्यकेतुषु कुनशुक-
केतुषु । क्षमापती राजा तल्लक्ष्मा, राजचिह्नवानित्यर्थः । उदयो लग्नं, प्रमदा सप्तमभावः,
तदधिपात् सुते पञ्चमे रजनीप्रेयसि चन्द्रे, वागधीश्वरे शुरोः अथवा दितिसंनुपुरोहिते
शुके सति मनुजा भूरमणाधिकारिणो राजकीयाः स्युः ॥ तनुसप्तमवेश्मनी लग्नसप्तम-
भावी तद्वह्णमात् तदधीरात् परिपन्थिसद्य पशो भावः । पृतना सेना तच्छासने, तत्परो

भवेत् ॥ नृपलक्ष्मलाञ्छितं नृपचिह्नविशिष्टम् । ततं वीणादिकं वायमानदं मुरजादिकम् ।
 यंशादिकं तु मुपिरं फांसत्तालादिकं पनम् ॥ चतुर्विधमिदं वायमातोयमिति संकेलते ।
 शेषं स्पष्टम् ॥ १२—१६ ॥

शुक्रचन्द्रयोर्मिथो दृष्टयोः सिंहस्ययोर्वा यानवन्तः ॥११३२८॥ शुक्रकु-
 जकेतुषु वैतानिकाः ॥११३२९॥ मातरि गुरौ शुके चन्द्रे वा राजकीयाः
 ॥११३३५॥ कर्मणि दासे वा पापे सेनान्यः ॥११३३६॥ स्वदारगयोः
 शुक्रचन्द्रयोरातोद्यं राजचिह्नानि च ॥११३३४५॥

यत्र कापि वर्तमानयोर्मिथोदृष्टयोः शुक्रचन्द्रयोः; वा मिथः सिंह (=५५=३) स्थयोः
 तृतीयस्थानं गतयोः शुक्रचन्द्रयोः, शुक्राचन्द्रे तृतीयगे वा चन्द्राच्छुके तृतीयगे यान-
 वन्तो भवेयुः ॥ यत्र कापि वर्तमानेषु परस्परमवलोकयत्सु शुक्रकुजकेतुषु वैतानिका
 राजलक्ष्माणः । वितानोऽग्निविस्तृतिरिति दृष्ट्या याज्ञिका इति केचित् ॥ मातरीति ।
 पितृलाभाधिपादित्यनुवर्तते । लमाधिपाद् सप्तमाधिपाच्च मातरि (=६५=५) पद्यमे
 गुरौ शुके चन्द्रे वा राजकीयाः ॥ लमाधिपाद् सप्तमाधिपाच्च कर्मणि (=६५=३)
 तृतीये दासे (=६५=६) पद्ये वा पापे सेनान्यः सेनापतयः ॥ स्वाद् आत्मकारकाद्
 दाराः (=६५=४) चतुर्थो भावः, तान् गच्छत इति दारगौ । तयोः शुक्रचन्द्रयोः सतो-
 रातोद्यं वादित्रं राजचिह्नानि छत्रचामरादीनि स्युः ॥

अनेकधा व्ययं तत्रातिदेशं चाह—

पदतो युतिवीक्षणे व्यये सदसन्मिथकृते व्ययो महान् ।
 रविराहुसितैर्नृपाद् व्ययो विधुदृष्ट्या तु विनिश्चयाद्भवेत् ॥ १७ ॥
 शशिजेन सगोत्रवादतो गुरुणा स्यात्करमूलको व्ययः ।
 कुजसौरिसमाश्रिते व्यये भवति भ्रातृमुखात्खलु व्ययः ॥ १८ ॥
 व्ययगैर्व्यय इरितो यथा धनलाभोऽपि तथैव लाभगैः ।
 गगनेचरयोगदृष्टितः परिचिन्त्यो मतिमद्भिरादरात् ॥ १९ ॥

पदत इत्यादि । पदत आरूढाद् व्यये सदसन्मिथकृते शुभाशुभमिश्रसंपादिते युति-
 वीक्षणे प्रहाणा योगनिरीक्षणे सति महान् व्ययः । लग्नपदात् द्वादशे शुभे सत्कर्मनिर्मि-
 त्तको व्ययः, अशुभे असत्कर्मनिमित्तको व्ययः, शुभाशुभप्रहसयोगे सकीर्णकर्मनिर्मि-
 त्तको व्यय इति तात्पर्यम् ॥ सगोत्रवादतः सगोत्रादायादाः वादो विवादः ताभ्याम्,
 अथवाभे भ्रातृमुखादिति दर्शनाद् 'विवादवन्धुतः' इति पठनीयम् । तत्र बन्धवः परि-
 भापिता ये केचन चेति द्रष्टव्यम् । करमूलकः, राजादिदेयद्रव्यं कर इत्युच्यते । स मूलं
 कारणं यस्य स करमूलकः । भ्रातृमुखात्, भ्रातरः सहजाः सुखशब्देन पितृव्यपुत्रा-
 दयः ॥ व्ययगैर्व्यय इति लाभविचारार्थमतिदेशः । गगनेचरयोगदृष्टितः प्रहयुतिविलो-
 कनाभ्यामित्यर्थः । शेषं स्पष्टम् । तथा च वृद्धाः—'आरूढाहमभवनं प्रहः पश्येत्सु न
 व्ययम् । यस्य जन्मनि सोऽपि स्यात्प्रबलो धनवानपि । दृष्टप्रहाणां बाहुल्ये तदा प्रहूरि

तुङ्गमे । सार्गले चापि तत्रापि बह्वर्गलतभाग्मे ॥ शुभप्रहार्गले तत्र तत्राप्युच्चप्रहार्गले
सुखानि स्वामिना दृष्टे लग्नभाग्याधिपेन वा । जातस्य पुंसः प्रावर्त्य निर्दिशेदुत्तरोत्तरम् ।
इति ॥ १७-१९ ॥

नीचे ग्रहद्वयोर्माद् व्ययाधिक्यम् ॥१३३६॥ रविराहुशुक्रैर्नृपात्
॥१३३७॥ चन्द्रदृष्टौ निश्चयेन ॥१३३८॥ बुधेन ज्ञातितो विवादाद्वा ॥१३३९॥
गुरुणा करमूलात् ॥१३३१०॥ कुजशनिभ्यां भ्रातृमुखात् ॥१३३११॥
ऐतैर्व्यय एवं लाभः ॥१३३१२॥

नीचे (=१/३=१२) लग्नपदाद् द्वादशे । 'एवं लग्नपदाद्' इत्यग्निपेपु पद्यसु सूत्रेषु
संबन्धते । त्रैयं पद्यसूत्री एतार्था पद्यतो व्याख्याता च ॥ एतैरिति । यथा द्वादशस्थान-
गतेरैतैर्ग्रहैर्व्यय उक्तः, एवमेव एकादशस्थानगतैरैतैर्लाभोऽप्युच्यते ॥

उदारमयं सद्योवार्धकं स्त्रीपुंसयोरनुरागं कलहं चाह—

पदतो हि कलत्रमे शिखी यदि वागुश्च तदोदरामयः ।

धनसन्निधि केतुसंयुते घटते वार्धकलक्ष्म सत्वरम् ॥ २० ॥

यदि तिष्ठति केन्द्र (१३३७१०) कोणक (५९) त्रिखलामे (३११०)

११) स्तपदं तदा भवेत् ।

प्रमदापुरुषानुकूलतातनयादिष्वपि चिन्तयेददः ॥ २१ ॥

यदि लग्नपदाद्दधूपदं पततिद्वादश(१२) रन्ध्र(८) शत्रुषु (६) ।

बहुवैरकथाव्ययस्थितिः प्रमदापुरुषयोर्गृहस्थितिः ॥ २२ ॥

पदतो हीत्यादि । यदि वा अगू राहुः घटते संगच्छते ॥ अल्पपदं सप्तमपदम् । अद्
इदमुक्तं तनयादिष्वपि चिन्तयेदिति फलातिदेशः ॥ यदि लग्नपदादित्यत्रापि 'तनयादि-
ष्वपि मैत्रीवद्वैरमापि विचार्यत इति सिध्यति ॥ तथा च बृहदाः—'आस्त्वौ पुनपित्रोस्तु
त्रिलामे केन्द्रगौ यदि । द्वयोर्मैत्री त्रिकोणे तु साम्यं द्वेषोऽन्यथा भवेत् ॥ एवं दा-
रादिमावानामपि पत्न्यादिभिन्नता । ज्ञातकद्वयमालोक्य चिन्तयन्तीयं विचक्षणैः ॥
इति ॥ २०-२२ ॥

लाभे राहुकेतुभ्यामुदररोगः ॥१३३१३॥ तत्र केतुना झटिति ज्यानि-
लिङ्गानि ॥१३३१४॥ केन्द्रत्रिकोणोपचयेषु द्वयोर्मैत्री ॥१३३१५॥ रिपुरो-
गचिन्तासु वैरम् ॥१३३१६॥

लाभे (=१/३=७) लग्नपदात्सप्तमे ॥ तत्र (=१/३=२) लग्नपदाद् द्वितीये केतुना
झटिति अनवसर एव ज्यानिः ज्ञोर्गता, तस्मा लिङ्गानि विज्ञानि स्युः ॥ लग्नपदाद्
सप्तमपदे केन्द्रत्रिकोणोपचयेषु वर्तमाने द्वयोः स्त्रीपुंसयोर्मैत्री । अत्रोपचयपदं पद्याति-
रिक्तं बोध्यमग्निमसूत्रानुरोधतः ॥ लग्नपदाद् रिपु (=१/३=१२) रोग (=३/३=८)
चिन्तासु (=१/३=६) द्वादशाष्टमपठभाषेषु सप्तमपदे वर्तमाने द्वयोः स्त्रीपुंसयो-
र्वैरं स्यात् ॥

सुखिभस्त्रुविदरिद्रव्यशीलवलिना आह—

तनुकारकयोस्ततस्त्रिपङ्गतदृष्ट्या त्रिपङ्गीश्वरेक्षया ।

अथवा तनयेशवीक्षया धिपणद्ध्या धिपणायते जनः ॥ २३ ॥

तनुकारकयोस्ततः सुखाधिपदृष्ट्या सुखभाक् प्रजायते ।

उदये निजकारकेऽपि चाष्टमपेक्षा कुरुते दरिद्रताम् ॥ २४ ॥

तनुकारकयोस्ततो व्ययाधिपदृष्ट्या व्ययकारको भवेत् ।

उदये तदधीशवीक्षिते चलिनो जन्म तथात्मकारके ॥ २५ ॥

तनुकारकयोरित्यादि । तनुकारकयोरिति सप्तमीद्विचनम् । ततः तनुकारकाभ्यामि-
त्यर्थः । त्रिपङ्गतदृष्ट्या तृतीयपष्ठस्यप्रहावलोकनेन; त्रिपङ्गीश्वरेक्षया तृतीयपष्ठस्वामिदृष्ट्या;
अथवा तनयेशवीक्षया पञ्चमेशावलोकनेन, धिपणद्ध्या बुद्धिसपत्त्या धिपणायते । धिपणो
बृहस्पतिः स इवाचरति । क्यद् ॥ उदये लगे । अष्टमपेक्षा अष्टमेशावलोकनम् ॥
तथा आत्मकारके तदधीशवीक्षिते । कारकेशदृष्टे इत्यर्थः ॥ २३-२५ ॥

स्वपितृभ्यां कर्मदासस्थदृष्ट्या तदीशदृष्ट्या मातृनाथदृष्ट्या च धी-
मन्तः ॥१।३।३७॥ दारेशदृष्ट्या सुखिनः ॥१।३।३८॥ रोगेशदृष्ट्या दरिद्राः
॥१।३।३९॥ रिपुनाथदृष्ट्या व्ययशीलाः ॥१।३।४०॥ स्वामिदृष्ट्या प्र-
चलाः ॥१।३।४१॥

स आत्मकारकः, पिता (=६/३=२) लभम्, ताभ्यामात्मकारकपितृभ्यां सका-
शात् कर्म (=३/३=३) तृतीयो भावः, दासः (=४/३=६) पष्ठः, तद्गतमदृष्ट्या; वा
तदीशदृष्ट्या; माता (=६/३=२) पञ्चमो भावः, तन्नाथदृष्ट्या च अर्थादात्मकारके लगे
च धीमन्तः ॥ 'स्वपितृभ्याम्' इति दारेशेत्यादिस्त्रचतुष्टयेऽवेति ॥ आत्मकारके
लगे च दासः (=४/३=२) चतुर्थो भावस्त्वदीशदृष्ट्या सुखिनः ॥ आत्मकारके लगे च
रोगः (=३/३=१) अष्टमो भावस्त्वदीशदृष्ट्या दरिद्राः ॥ आत्मकारके लगे च रिपुः
(=३/३=१) द्वादशो भावस्त्वनाथदृष्ट्या व्ययशीलाः ॥ आत्मकारके लगे च स्वामिदृष्ट्या
प्रचलाः स्युः ॥

अनेकधा वन्द्यमाह—

तनुतोऽकंदशो (१२।२) स्त्रिकोणके (५।२) रविरिष्यो (१२।६) भवती-
तिहोत्रयोः (११।३) ।

अथवा सुप्तकर्मसन्नो (४।१०) ग्रहसाम्ये सति वध्यते जनः ॥२६॥

इह भावतदीयनायके शुभसंबन्धिनि वध्यते मृदु ।

निगडेन निवध्यते नरः खलसंसर्गिणि ताड्यतेऽपि च ॥२७॥

तनुव इत्यादि । वीतिहोत्रोऽग्निः । वध्यते इति वप्रातेः कर्मणि लट् ॥ गावाः
'तनुवोऽकंदशो'— इत्यादिना पठिताः तदीयनायकाः तस्वामिनः तेषां समाहारः

अथ चतुर्थः प्रवाहो विविच्यते—

तत्र पूर्वं मुनीश्वरप्रशंसनपुर सरसुपपदफलनिरूपणं प्रतिजानीते—

सुनिपुणमिह भूतं वर्तमानं भविष्य-

त्करयदरसमानं ज्ञायते यत्प्रसादात् ।

तमखिलनिगमज्ञं कर्मविज्ञं प्रशंस-

स्रुपपदफलजातं वक्ति दुर्गाप्रसादः ॥ १ ॥ (मालिनी)

सुनिपुणमिति । सुनिपुणमव्यभिचरितम् । भूतं वर्तमानं भविष्यदिति कालवशेन वस्तुनो वस्तुवशेन कालस्येत्यवस्थानयम् । ननु कालसाखण्डत्वे कथमित्यं व्यवहारः, औपाधिक इति गृहाण । उपाधिश्च दिगादिसबन्धेन नैकधा । 'अपरस्मिन्नपरं युगपश्चिरे क्षिप्रमिति काललिङ्गानि' । 'इत इदमिति यतस्तद्विश्यं लिङ्गम्', इति भगवान् कणाद कालदिशोरनुमितौ लिङ्गयते ज्ञायतेऽनेनेति लिङ्ग प्रमाणमाह । तत्रयमपि दिग्देशाभ्यां द्विधा भिद्यते । दिशापि भेदस्य निर्वाहे पलाशादिप्रतिपत्यर्थं देशसाहित्यमभ्युपेयम् । सनिकर्ष इव विप्रकर्षेऽपि शास्त्रक्रियासंस्कृत ज्ञान न प्रतिवध्यते । तथा चाह भगवान् पतञ्जलि — 'परिणामनयसयमादतीतानागतज्ञानम्' । इत्यादि । एतेन फलव्यभिचार-मुत्प्रेक्षमाणानामायुष्मतामाक्षेपशङ्कव. 'तदप्रामाण्यमनृतव्याघातपुनरुक्तदोषेभ्यः', इति पूर्वपक्षविधयाऽक्षपादोक्तमङ्गिनोऽप्रामाण्यनिबोधतव्या प्रतिभानवद्भिः । शेषं स्पष्टम् । अत्र सर्वत्र छन्दोनाम तत्र तत्र मूले निर्दिष्टमेव ॥ १ ॥

उपपदात्फले वक्तव्ये किं तावदुपपदमिति जिज्ञासां पूरयति—

इह समासबलाद् धन (२) रिफ्योः (१२)

पदमुशन्ति किलोपपदं विदः ।

विपमतासमतावशतस्तनो-

स्तदुपयोग इति नुवतेऽपरे ॥ २ ॥ (हतविलम्बितम्)

इह समासबलादिति । 'पित्रनुचरात्', इति सौत्रपदस्य समासबलात् पष्ठीतःपुण्य-बहुम्रीहोराश्रयणात् । तनोर्विपमतासमतावशत तदुपयोग, लप्ते विपमे द्वितीयस्य पदमुपपदं, लप्ते समे द्वादशस्य पदमुपपदम् । इति तयोर्द्वितीयद्वादशभावाम्ब्या सावि तयो पदयोरुपयोगध्वारितार्थमित्यपरे नवीना नुवते, गणनावैचित्र्यबलेनोत्प्रेक्षन्त इत्यस्माभिर्ददास्यते । विशेष सूत्रवृत्ता ॥ २ ॥

उपपदं पदं पित्रनुचरात् ॥१४१॥

पित्रनुचरात् पदमुपपदं स्यादिति योजना । पिता (=१३=१) लप्त्वा, धातु पि तृदिनेशाम्ब्यामित्यादां तथा प्रयोगात् । अनु पद्यात् चरति गच्छतीत्यनुचर, पृष्ठवर इति धावत् । ब्रह्मलक्षणादौ तथा प्रयोगात् । पित्रनुचर. पित्रनुचर तस्मात् पित्र-नुचरात् लभद्वादशात् यत्पद यावदीशाश्रयं पदमृक्षणामित्यानेन तदुपपदम् । लप्ताद्

स्त्रीसंबन्धीनि फलान्यष्टमिच्छन्दोभिराह—

उपपदभवनेऽथवा द्वितीये मलिनगृहे खलखेटसंश्रिते वा ।
प्रशमितवनितोऽथवा परिवाङ् भवति न योगकृतौ खरांशसिंहौ ॥ ३ ॥
(पुष्पिताम्ना)

अस्मिन्योगे सहृग्योगे । न प्रव्रज्या योषिन्नाशः ॥ ४ ॥ (कन्या)

तत्र धने वा नीचमुपेते । दारविनाशं शंसति सूत्रम् ॥ ५ ॥ (पक्षिः)

उपपदमुच्चं श्रयदथवार्थः । घटयति पुंसां शशिवदना स्त्रीः ॥ ६ ॥
(शशिवदना)

यद्यत्र च तिष्ठेद्राशिर्मिथुनाख्यः । नूनं तनुमध्या योषा विदधाति ॥ ७ ॥
(तनुमध्या)

उपपदेऽथवा कुटुम्बके स्थपतिभाजि, वा तदीश्वरे ।

स्वभवनस्थ उत्तरायुषि प्रलयमश्रुते मनोरमा ॥ ८ ॥ (मनोरमा)

उपपदधनपे निजतुङ्गगे मिलति हि गृहिणी जननोऽवला ।

अधरभवनभाजि तु नीचजा विमलयुतिदशा हृदयंगमा ॥ ९ ॥ (उज्ज्वला)

उपपदधनमे सिंहीतनूजद्युमणिसुतयुते निन्दापुटेन ।

धरणिदुहितृषत्संत्यज्यते वा विलयनमयते क्लेशाकुलास्त्री ॥ १० ॥ (पुटः)

उपपदभवन इत्यादि । प्रशमिता शान्ता मृता वनिता स्त्री यस्य स प्रशमितव-
नितः ॥ सतः शुभस्य दृग्योगो यस्मिन् स सहृग्योगः तस्मिन् ॥ तत्र उपपदे शंसति
कथयति । सूत्रं कर्तृ ॥ उच्चं श्रयद् गच्छद् उपपदम्, अथवा अर्थो द्वितीयभाव उच्चं
धयन्निति लिङ्गविपरिणामेनान्वयः ॥ अत्र चोपपदे द्वितीये वा । योषाः कर्म । विदधाति
संपादयति ॥ स्थपतिभाजि स्वामियुके वा तदीश्वरे उपपदकुटुम्बनाथे स्वभवनस्थे
सति उत्तरायुषि वार्धके मनोरमा स्त्री प्रलयं नाशमश्रुते प्राप्नोति । मनोरमादिरान्दा-
स्त्रीविशेषवाचका अपि छन्दोनामग्रहणदृष्ट्या प्रयुक्ताः ॥ उपपदधनपे उपपदस्वामिनि
धनस्वामिनि चेत्यर्थः । अधरभवनं नीचराशिः ॥ सिंहीतनूजो राहुः । युमणिसुतः शनिः ।
निन्दापुटः सार्वजनीनोऽपवादः । धरणिसुता भगवती जनकनन्दिनी । तस्या अपि
स्वागो लयश्च बभूवैति रामायणम् । अयते गच्छति । शेषं स्पष्टं सूत्रतो व्याख्यातं
च ॥ ३—१० ॥

तत्र पापस्य पापयोगे प्रव्रज्या दारनाशो वा ॥ ११ ॥ नात्र रविः
पापः ॥ ११ ॥ शुभदृग्योगात् ॥ ११ ॥ नीचे दारनाशः ॥ ११ ॥
उच्चे बहुदारः ॥ ११ ॥ युग्मे च ॥ ११ ॥ तत्र स्वामियुके स्वर्क्षे वा तद्धे-

तावुत्तरायुपि निर्दारः ॥ १।४।८॥ उच्चे तस्मिन्नुत्तमकुलादारलाभः ॥१।
४।९॥ नीचे विपर्ययः ॥१।४।१०॥ शुभसंबन्धात्सुन्दरी ॥१।४।११॥ राहुश-
निभ्यामपवादात्यागो नाशो वा ॥१।४।१२॥

अधिकाराद् उपपदे; तत्र ($=\frac{३}{१}-२$) उपपदाद् द्वितीये वा, पापस्य पापग्रहस्य
राशौ सति, पापयोगे सति वा प्रमज्जा संन्यासः, दारलाभः स्त्रीनाशो वा स्यात् । नील-
कण्ठस्तु 'उपपदे' इति पक्षं नास्तीकुरुते । 'आरूढान्तु धने पापस्वामिके पापसंयुते ।
संन्यासो वा कलत्रस्य नाशो भवति निश्चितम् ॥' इति केशचोऽपि । आरूढमुपपदम् ॥
अत्र द्वितीयसूत्रोक्तफले रविः पापत्वेन न गृह्यते । तेन तरस्वामिकस्य सिंहस्यापपत्वं
सिद्धम् ॥ 'शुभदृग्योगाच्च' इत्यत्रापि रवेरपापत्वं संपातायातम् ॥ नीचोच्च परिभाषिते
एव ॥ युग्मे ($=\frac{३}{१}-२$) उपपदे द्वितीये वा मिथुनराशौ सति बहुदारः स्यात् ॥ तत्र
($=\frac{३}{१}-२$) उपपदे द्वितीये वा स्वामियुक्ते सति; स्वर्धेऽन्यस्मिन् स्वराशौ, तद्धेतौ
तच्छन्देन पूर्वपरामर्शाद् उपपदद्वितीयौ गृह्येते । नीलकण्ठमतेन द्वितीय एव गृह्यते ।
तयोः तस्य वा हेतुर्लिङ्गं स्वानीति तात्पर्यम् । तस्मिन् सति । अन्यस्मिन् राशौ स्वामि-
युक्ते वेति निष्कृष्टार्थः । शेषं स्पष्टम् । दारकारके शुके वृषतुलयोरन्यतरस्मिन् स्थिते
सति वा अनित्यदारकारके स्वराशौ स्थिते वीतरायुपि निर्दारः स्यादिति, तथा चोत्त-
रेषु त्रयोदशसूत्रेषु दारकारकः संघट्टत इति च, विशेषः स्यामिग्रन्थे सचे इति सूत्र-
द्वयी स्पष्टम् । तत्र का नाम उत्तमता ? यत्प्रत्यग्नोक्तभूता अधमता; वा शुक्रशोणितसं-
सर्गजनितोऽतिशय इति ब्रूमः । तथाच भगवान् मनुः—'वर्णापेक्षमविज्ञातं नरं कल्प-
योनिजम् । धार्यरूपमिवानार्यं कर्मभिः स्त्रीर्बिभावयेत् ॥ अनार्यता निष्ठुरता क्रूरता
निष्क्रियात्मता । पुरुषं व्यजयन्तीह लोके कल्पयोनिजम् ॥ पित्र्यं वा भजते शीलं मा-
तुर्वोभयमेव वा । न कथंचन दुर्वोनिः प्रकृतिं स्वां नियच्छति ॥' इति ॥ एतद्वैपरीत्येन
सुयोनिता व्याख्याता ॥ उपपदे द्वितीये वा शुभवर्गदृष्टियोगे सति सुन्दरी स्त्री स्यात् ॥
अपवादो 'लोकापवादाद् भयम्' इत्यादौ हेयत्वेनोक्तः ॥

पुनरपि स्त्रीसंबन्धीनि कलान्यष्टभिराह—

दैत्यपुरोधःशिखिनावत्र च रक्तप्रदरम् ।
यच्छत इन्द्रोस्तनयः केतुरथास्त्रियस्त्रवणम् ॥ ११ ॥ (माणवकम्)
सहस्रांशुसिंहीतनूजन्ममन्दाः ।
कुरहेक्षणया द्रहास्त्रियञ्चराय ॥ १२ ॥ (सोमराजी)
अत्रावस्थितिमात्ता राकेशात्मजकेतू ।
कुर्वाते नियमेन स्पृष्टार्हो मदलेखाम् ॥ १३ ॥ (मदलेखा)
उपपद्द्रविणगे धरणिभूवुधगृहे ।
कुजशनैश्चरयुते नसि वजा मृगदशः ॥ १४ ॥ (गजगतिः)

इह च सुरगुरुद्युमणिसुतयतिः ।

श्रवणरुजमथो दिशति नरहकाम् ॥ १५ ॥ (मधुमती)

इह गतौ गुरुतमौ वितरतो रदरुजाम् ॥ १६ ॥ (सती)

निष्टां प्राप्तावुपपदधनरो कुम्भे मीने सचित्सुततमौ ।

सीमन्तिन्याः पवनभवगदं दत्तो यद्वा गमनविकलताम् ॥ १७ ॥

(भ्रमरविलसितम्)

उपपदमे धनधाम्यथवा शुभस्वगदृष्टिसमागमने ।

कथितरुजा कलितावयवा न भवति जन्मघतां सुमुखी ॥ १८ ॥

(सुमुखी)

दैत्यपुरोध इत्यादि । अत्र उपपदे तद्वितीये वा । एवमपेऽपि । यच्छतः दत्तः 'दाण् दाने' इत्यस्य यच्छादेशे रूपम् ॥ सिद्धीतनूजन्मा राहुः ॥ राकेशात्मजो बुधः । मदलेखां यौवनमदमन्यरामिति तात्पर्यम् ॥ नखि नासिकाया रुजा रोगः ॥ द्युमणिसुतः शनिः । नरहका 'नहरुवा' इति ख्यातो जहान्तो रोगः, प्रकरणविरोधान्न तु विपक-
न्येति । वितरतो दत्तः । तम इत्यदन्तः ॥ पवनभवगदं वातरोगम् । गमनविकलतां पङ्कभावम् ॥ कथितरुजा कलितावयवा उक्तरोगक्रान्ता । सुमुखी स्त्री ॥ शेषं स्पष्टं सूत्रतो व्याख्यातं च ॥ ११—१८ ॥

शुक्रकेतुभ्यां रक्तप्रदरः ॥ १।४।१३॥ अस्थिव्र्णाघो बुधकेतुभ्याम् ॥
१।४।१४॥ शनिरविराहुभिरस्थिज्वरः ॥ १।४।१५ ॥ बुधकेतुभ्यां स्यौल्यम्
॥ १।४।१६॥ बुधक्षेत्रे मन्दाराभ्यां नासिकारोगः ॥ १।४।१७ ॥ कुजक्षेत्रे
च ॥ १।४।१८॥ गुरुशनिभ्यां कर्णरोगो नरहका च ॥ १।४।१९॥ गुरुराहुभ्यां
दन्तरोगः ॥ १।४।२०॥ शनिराहुभ्यां कन्यातुलयोः पङ्कुर्वारोगो वा ॥ १।
४।२१॥ शुभद्वययोगात् ॥ १।४।२२॥

उपपदद्वितीययोः शुक्रकेतुभ्यां स्थिताभ्यां क्रिया रक्तप्रदराद्य धामयो भवति ।
एवमपेऽपि व्याख्येयम् । कन्यातुलयोः कन्या (=११) कुम्भः, तुला (=३६=१२)
मीनः ॥

पूर्वफलानामतिदेशं तत्र विशेषं च पञ्चिराह—

उपपदगृहृतः कलत्रालयात्तदधिगतस्वगात्तदीयांशकात् ।

विकसितधिषणाग्रभाभामुरैर्मणितफलमिदं विचार्य धने ॥ १९ ॥ (प्रभा)

एतेभ्यो यदि धर्ममन्दिरे घटैरन्युधसीरिभार्गवाः ।

कुर्यन्ति ह्यनपत्यमंशुमत्स्वर्मान्वह्निरसो वहन्सुतान् ॥ २० ॥ (शुद्धविराट्)

यदामुतः शुभालयं चकोर्यन्पुराश्रयेत् ।

तदैकमात्मसंभवं भणन्ति सूत्रवेदिनः ॥ २१ ॥ (प्रमाणिका)

यद्येतेभ्यः शुभगृहमध्ये मिथ्राः खेटाः सप्तमिगताः स्युः ।
 पुत्रोत्पत्तिर्भवति विलम्बाद्न प्राक्षैर्बलमपि वेद्यम् ॥ २२ ॥ (मत्ता)
 चेदितो नवमभवने तिष्ठतो रुधिररविजौ ।
 तर्हि पुंस इह कुरुतो दत्तकं प्रचुरकलहम् ॥ २३ ॥ (हलमुखी)
 ओजराशिभालि पुण्यभावे (९) तेभ्य एव भूरिदारकाः स्युः ।
 युग्मऋक्षो तु तत्र पुंसां जायते किलाल्पता प्रजानाम् ॥ २४ ॥
 (मयूरसारिणी)

उपपदग्रह इत्यादि । उपपदग्रहः उपपदाद् यः कलत्रालयः सप्तमो भावः तस्मात्, तदधिगतो यो ग्रहः तस्मात्, तत्रवांशकाद्य । घने द्वितीये इदं भणितफलं कथितं फल-
 जातं विकृतिधियणाप्रभाभासुरैः विकृतिता उन्मीलिता या धियणा बुद्धिः, तस्या या प्रभा
 नवनवोन्मेषः तद्भासुरैर्जागृहकैर्विद्विर्विचार्यम् ॥ एतेभ्य उक्तस्थानेभ्यः सक्ताशाद् ।
 एवमग्रेऽप्येकोनविंशत्यौकोक्तानि स्थानानि बोध्यानि । अंशुपरस्वर्मान्वहिरस्रः रविराहु-
 गुरवः ॥ चकोरबन्धुः चन्द्रमाः । मिथ्या अपत्यानपलकारकाः । अत्रेति संभवाभिप्रा-
 येण ॥ दत्तकमिति । 'दद्यान्माता पिता वार्यं स पुत्रो दत्तको भवेत्' इति याज्ञवल्क्यः ।
 दत्तकस्त्रीकारे दायदानां परस्परं निवादाद् प्रचुरकलहमिति विशेषणम् ॥ प्रजानां संत-
 तीनाम् ॥ १९—२४ ॥

सप्तमांशप्रहेभ्यश्चैवम् ॥ १।४।२३ ॥ बुधशनिशुक्रेष्वनपत्यः ॥ १।४।
 २४ ॥ पुत्रेषु रविराहुगुरुमिर्वहुपुत्रः ॥ १।४।२५ ॥ चन्द्रेणैकपुत्रः ॥ १।४।२६ ॥
 मिथ्रे विलम्बात्पुत्रः ॥ १।४।२७ ॥ कुजशनिभ्यां दत्तपुत्रः ॥ १।४।२८ ॥ ओजे
 बहुपुत्रः ॥ १।४।२९ ॥ युग्मेऽल्पप्रजः ॥ १।४।३० ॥

उपपदाद् यः सप्तमो भावः, यद्य तद्भाववर्ती ग्रहो नवांशद्य तेभ्यः सक्ताशादेवं
 पूर्वोक्तानि फलानि समुत्प्रेयानि ॥ बुधेति । अप्रिमसूत्राद् 'पुत्रेषु' इति संबध्यते । 'पुत्रेषु'
 इति न पृथक्सूत्रं न वा बुधशनीति सूत्रानुयोगि तथैव पाठस्वारसात् । ततश्चायमर्थः—
 उपपदाद् यथा व्याख्यातसप्तमांशप्रहेभ्यः सक्ताशाद् नवमभावेपु बुधशनिशुक्रेषु वर्तमा-
 नेष्वनपत्यो निःसंतानः स्यात् ॥ नीलकण्ठमते तु पुत्रपदस्यानुवर्तनाभावे विभक्तिविप-
 रिणामेनान्वये च उपपदात्सप्तमांशप्रहेषु बुधशनिशुक्रेषु सस्यु अपत्यहीनो भवतीति
 वाक्यार्थः संबध्यते ॥ उपपदात्सप्तमांशप्रहेभ्यः पुत्रेषु (=३३=९) नवमभावेपु रविरा-
 हुगुरुमिर्वहुपुत्रः स्यात् । नीलकण्ठस्तु पुत्रपदस्य यथाश्रुतमर्थमुपादाय यथासंबन्धं पद्य-
 मस्थानमिति न्यास्यातवान् ॥ मिथ्रे विलम्बात् । अनुवर्तनात्पुत्र इति स्वकृतं शक्यम् ॥
 ओजयुग्मशब्दौ प्रसिद्धार्थावेव ॥

पूर्वकलातिदेशं विशेषं च सप्तभिराह—

उदयमतत्पतितस्तत एवात्मजभवनाद्य तदीयनभोगात् ।

अथ च तदंशकतः प्रतिभावाह्लितपदं निगदेत्फलजातम् ॥ २५ ॥
(ललितपदम्)

पदतश्च यदीनतनूजतमौ सहजर्क्ष (३) गतावनुर्ज निहतः ।

यदि लाभगृहाधिगतौ तु तदा कुक्षतो निजपूर्वभवस्य मृत्तिम् ॥ २६ ॥
(तोटकम्)

चेत्त एव विराजतिशुक्रो विक्रम (३) लाभ (११) निकेतनमध्ये ।
पृष्ठजपूर्वजगर्भविनाशं जन्मवतो विदधाति जनन्याः ॥ २७ ॥ (शेषकम्)

लग्नाद्रन्धस्थाने (८) दैत्याचार्यावेशा ।

पूर्वप्रत्यगार्भध्वंसायैवादिष्टा ॥ २८ ॥ (विद्युद्देवा)

भौमजीवचन्द्रबोधना उपारूढतद्भवात्तदात्मजालयात् ।

तत्त्वगालुवाच्च स्रोत्य (३) लाभ(११)गा

भ्रातृसंपदं वितन्वतेतराम् ॥ २९ ॥ (श्येनिका)

चेत्कथितेभ्यः सहजनिकेते (३) लाभगृहे (११)वा कुजशनिदृष्टे ।

भ्रातृविनाशो भवति यथास्वं शिष्यत आत्मार्थमसुतदृष्टे ॥ ३० ॥
(मौक्तिकमाल)

यस्य शिखीभणितेभ्यो विक्रम (३) लाभ (११) विहारी ।

तस्य यथाक्रममुक्ताश्चित्रपदा हि भगिन्यः ॥३१॥ (चित्रपदा)

उदयभेत्यादि । उदयमतत्पतितः जन्ममतत्त्वानिभ्यामित्यर्थः । तत एव आत्मज-
भवनात्तदीयनभोगाद् ग्रहाच्च । अथ तदंशकत्वाच्च । प्रतिभावात् सूक्ष्मसूक्ष्मतरार्थमाहौ
ललितानि मनोरञ्जकानि पदानि यस्मिन्कर्मणि तद्यथा स्वात्तया फलजातं निगदेत्
कथयेत् ॥ पदतश्च पूर्वोक्तेभ्यः स्थानेभ्यः । निहतः मारयतः । निजात्पूर्वं भव उत्पत्ति-
र्यस्य च निजपूर्वभवो ज्येष्ठः तस्य ॥ ततः पूर्वोक्तेभ्यः ॥ दैत्याचार्यस्वावेशा दृष्टिः ।
आदिष्टा कथिता ॥ बोधनो बुधः । उपारूढतद्भवात् उपपदतदीशात् ; तदात्मजाल-
यात्, उपपदतत्त्वानिनोः पद्यमात् ; तथा पद्यमप्रहनवांशात् ॥ अर्थमसुतः शनिः
तेन दृष्टे आत्मा स्वमात्रं शिष्यते ॥ उक्ताः कनिष्ठा ज्येष्ठाः ॥ २५-३१ ॥

गृहक्रमात्कुक्षितदीशपञ्चमांशग्रहेभ्यश्चैवम् ॥१।४।३१॥ भ्रातृभ्यां शनि-
राहुभ्यां भ्रातृनाशः ॥१।४।३२॥ शुक्रेणव्यवहितगर्भनाशः ॥१।४।३३॥ पितृ-
भावे शुक्रदृष्टेऽपि ॥१।४।३४॥ कुजगुरुचन्द्रबुधैर्वैहुभ्रातरः ॥१।४।३५॥ श-
न्याराभ्यां दृष्टे यथास्वं भ्रातृनाशः ॥ १।४।३६ ॥ शनिना स्वमात्रशेषश्च ॥
१।४।३७ ॥ केर्ता भगिनीचाहुत्यम् ॥१।४।३८॥

गृहकृमात् जन्मलप्रराशिकृमात् कुक्षितदीशपद्ममांशप्रहेभ्यश्चैवं पूर्वोक्तानि फलानि विचार्याणि । 'गृहकृमात्' इति विशेषोपादानाद् जन्मलप्रतद्राशी अपि गृह्यते । अग्ने-
प्युपपदं गृह्यत एव । कुक्षिसन्धेन जन्मलप्रराशिः, शीर्षं पशतो व्याख्यातम् । उक्ते-
भ्यः भ्रातृभ्यां तृतीयैकादशस्थानाभ्यां शनिराहुभ्यां भ्रात्रोः कनिष्ठज्येष्ठयोर्नाशः स्यात् ।
'कर्मादिर्नाशः ॥२॥३॥२१' 'व्यादिज्येष्ठस्य ॥२॥३॥२३॥' इति वक्ष्यमाणसूत्राभ्यामव-
गतोऽयमाशयो यथासंबन्धमुत्तरत्राप्युपलिखत एव ॥ उक्तेभ्यः तृतीयैकादशस्थाने शुकेण
व्यवहितयोरारम्भनान्तरितयोः कनिष्ठज्येष्ठयोर्गर्भयोर्नाशः ॥ पिता $(= \frac{1}{2} \frac{1}{2} = 1)$ लभम्,
ततः भावे $(= \frac{1}{2} \frac{1}{2} = 1)$ अष्टमे शुक्रदृष्टे अपिना व्यवहितगर्भनाशः ॥ कुजेति सूत्रं
स्पष्टं पश्यतो व्याख्यातं च ॥ उक्तेभ्यः तृतीयैकादशे च स्थाने शन्यारम्भां दृष्टे
यथासं भ्रातृस्थानमनतिक्रम्य कनिष्ठस्य ज्येष्ठस्य, उभयत्र रथ उभयोव नाशः ॥ उ-
क्तेभ्यः तृतीयैकादशयोः शनिदृष्टौ स्वमात्रसोषः स्यात् । ज्येष्ठकनिष्ठनाशो भवतीत्यर्थः ।
उक्तेभ्यः तृतीयैकादशयोः फेती सति यथासं गलिनीबाहुल्यम् ॥

फलान्तराणि त्रिभिराह—

उपपदचनिताधीशाद् (७) यदि धनभवने (२) राशुः ।
प्रययति नियतं दंष्ट्रां विकलितवचनं केतुः ॥३२॥ (मुनगलिष्ठगता)

तिष्ठष्टुपपद—स्त्रीशाद् (७) धन (२) गृहे ।

सौरी रचयते रूपेण विद्यतम् ॥ ३३ ॥ (वसुमती)

स्वांशादेव फलितज्ञैः पुंसां गौरमुस्तवर्णाः ।

होराशास्त्रपरिपाट्या विश्वासार्यमुपदेदयाः ॥ ३४ ॥ (हंसधत्तम्)

उपपदेत्यादि । तथा च वृद्धः—'सप्तमेशाद् द्वितीयस्थे राहौ मूकः यजे स्थिते ।
अदन्तोऽधिकदन्तो वा दंष्ट्रायुक्तोऽथवा भवेत् ॥ तिष्ठति स्थितम् ॥ स्वांशाद् आत्म-
कारकांशाद् । एतदुक्तं भवति—'लभनवांशपतुल्यतनुः स्याद् वीर्ययुतप्रदनुल्यतनुर्वा ।
चन्द्रसमेतनवांशपवर्णः' इति होराशास्त्रोक्तरीत्या आत्मकारकगतो यो नवांशस्तस्य यः
सामो तनुल्यतनुस्तस्यैव प्राणी स्यात् । अथवा कारकांशगुण्यत्वा सर्वप्रहेभ्यो यो
यत्वी तनुल्यतनुः स्यात् । अथवा तत्र चन्द्रराशिनतो यो नवांशस्तस्वामितुल्यवर्णः
स्यात् । तुल्यतापदको वर्ण आकारध । 'रक्षर्यामो भास्करो, गौर इन्दुर्नान्युचाहो,
रक्तगौरव वक्रः । दूर्वाद्यामो शो, युद्धगौरिमात्रः, श्यामः शुभो, भास्कारः कृष्णदेहः ॥'
इति 'मधुपिङ्गलदृक्'—इत्यादि च । अथवांश इत्युपलक्षणम् । तेन 'जीवेन्दुभूमिपु-
त्राणां देहकाले गौरवर्णता । कृष्णत्वं मन्ददेहकाले शोषाणां चैव मिश्रता ॥' इत्यादि
संगृह्यते । अत्रेदमपि न विसर्तव्यम्—'निरक्षासन्धेयु रायेयरादिदिपयेषु तरमिफिराणा
उभयप्रायनिपातेनोष्णतापिन्वारकन्दोरादिषु तिर्य्यानप्रायनिपातेन शैत्याधिक्याच्च तत्र

तत्र जातानां परिणामवशेनापाततः कृष्णगौरादिव्यत्यासेऽपि सूक्ष्मानुसंधानैकबोधो वर्ण-
मेदप्रयुक्तो विशेषोऽवतिष्ठत एव । अतएव सांप्रदायिकाः—‘वर्णस्तु जातिकुलदेशानु-
मानतो हेयः, । अन्यत्रापि—‘इधुक्षीरगुडादीनां माधुर्यस्यान्तरं महत् ॥ तथापि न
तदाख्यातुं सरस्वत्यापि शक्यते ॥’ इति ॥ ३२—३४ ॥

लामेशान्नाग्यमे राहौ दंष्ट्रावान् ॥ ११३३९ ॥ केतौ स्तब्धवाक् ॥ ११३
४० ॥ मन्दे कुरूपः ॥ ११३४१ ॥ स्वांशवशाद्गौरनीलपीतादिवर्णाः ॥ ११३४२ ॥

उपपदादिति प्रकरणाद्भवति । लामः (= $\frac{५}{३} = १\frac{२}{३}$) तत्सप्तमः तदीशात् भाग्यं
(= $\frac{२}{३} = २$) द्वितीयम्, तच्च तद्गं च तस्मिन् भाग्यमे ॥ केताविति सूत्रद्वयी एव ॥
स्वांश आत्मकारकनवांशः तद्वशात्तद्वलम्बनात् । मेपस्य वर्णो रक्तः, धृथिकस्य पीतः
तस्त्वामी रक्तगौरः वृपस्य वर्णः श्वेतः, तुलायाः कृष्ण इति तस्त्वामी श्याम ईपद्गौर
इति तदाख्याताः । मिथुनस्य वर्णः शुक्रतनुनिभः, कन्यायाः विप्र इति तस्त्वामी
पूर्वाश्यामः । कर्कस्य वर्णः पाटल इति तस्त्वामी गौरः । सिंहस्य वर्णो धूम्रपाण्डुरिति
तस्त्वामी रक्तश्यामः । धनुषो वर्णः पिङ्गलः, मीनस्य स्वच्छ इति तस्त्वामी गौरः ।
मकरस्य वर्णः कर्पूरः, कुम्भस्य वधुरिति तस्त्वामी कृष्ण इति । वर्णस्य कैवल्ये मिथ्रणे
चापि तरतमभावस्य सत्त्वादिन्दुगुर्वोर्गौरवर्णो नैकविधाविति पदार्थपरीक्षकैर्विभावनीयम् ।
एतेन गौरनीलपीतादिवर्णा इति सूत्रशेषमपि व्याख्यातम् ॥

देवतामक्ति-परजातादिकलानि चतुर्भिराह—

आतृकारकादमुत्र देवभक्तिमुद्दिशन्ति ।

अस्य तुङ्गनीचपुण्यपापतावलम्बनेन ॥ ३५ ॥ (समानिका)

आत्मांशको यदि च केवलपापसेट्ट-
संयन्धभाग्भवति तर्हि परेण जातः ।

योगेऽत्र कारकखगस्य न पापभावं
संभावयन्ति फलितागमबोधवृद्धाः ॥ ३६ ॥ (मधुमाधवी)

योगो यदि चायं पातङ्गितमाभ्यां
जायेत तदानीं प्राकट्यमदम्रम् ।

चेदन्यनभोगैर्गुह्या कुलमान-
श्रेणीमणिमाला न म्लानिमुपयाति ॥ ३७ ॥ (मणिमाला)

अपवादमात्रमेव स्वांशे शुभखेटवर्गसहिते तु ।

आर्याणामवतंसः कुलमुत्थो द्विप्रहे तत्र ॥ ३८ ॥ (धार्यो)

आतृकारकादित्यादि । अस्य आतृकारकस्य ॥ संभावयन्ति गणयन्ति ॥ कुलमा-
नश्रेण्येव निर्मलत्वान्मणिमाला । लोकदृष्टेदम् । वस्तुतस्तु वर्णसंकरप्रयुक्तो दोषः संता-

नचरितद्वारेण ययाकालं प्रादुर्भविष्यत्येव ॥ तत्र स्वांशे द्विप्रहे कुलमुख्यः । आर्याणा-
मवतंस इति संभवान्निप्रायेण छन्दोनामग्रहणार्थम् । एवमन्यत्रापि ॥ ३५—३८ ॥

अमात्यानुचराद्देवताभक्तिः ॥१॥४४३॥ स्वांशे केवलपापसंबन्धे परजा-
तः ॥ १॥४४४ ॥ नात्र पापात् ॥ १॥४४५ ॥ अनिराहुभ्यां प्रसिद्धिः ॥१॥४
४६॥ गोपनमन्येभ्यः ॥१॥४४७॥ शुभवर्गोऽपवादमात्रम् ॥ १॥४४८ ॥ द्वि-
प्रहे कुलमुख्यः ॥ १॥४४९ ॥

अमात्यसानुचरो भ्रातृकारकः तस्माद् देवता नैगमिकी आगमिकी च ह्यप्यपि
निराकारा साकारा च । आकारत्वे तस्या अनेकत्वप्रतिपादकं सूत्रम्—'विरोधः कर्म-
णीति चेन्मानेकप्रतिपत्तेर्दर्शनात् ।' इति ।

'ग्रीणि घता श्री सहस्राण्यभिं त्रिंशच्च देवा नव चासपर्यन् ।' इत्यादि । तस्मा
भक्तिः सा च कारकस्य तुल्यत्वे इडा, नीवात्वे शिथिला, पुण्यत्वे सीम्यदेवतायां,
पापत्वे च क्रूरदेवतायां चेति पद्यतः स्पष्टम् ॥ स्वांशे आत्मकारकांशे ॥ अत्र आत्मकार-
कस्य पापत्वे परजातो न स्यात् ॥ आत्मकारकांशे वर्गरूपेण प्राप्तान्यां अनिराहुभ्यां
परजातत्वप्रसिद्धिः ॥ अत्रैव अन्येभ्यः पापेभ्यो गोपनं परजातत्वगुप्तिः । आत्मका-
रकांशे पापग्रहोत्थयोगघटितेऽपि शुभवर्गसंबन्धे सति परजातत्वस्यापवादमात्रम् ॥
आत्मकारकांशे द्विप्रहयो गे सति कुलमुख्यः स्यात् ॥

इदानीं प्रकरणस्य गौरवदोषं परिहरति—

लाघवेन घटनेऽपि पदानां गौरवेण घटितोऽत्र निदग्धः ।

जन्मपत्रकरणे विशदोक्तिः स्वागता हि फललेखनसिद्धयै ॥ ३९ ॥
(स्वागता)

लाघवेनेति । स्पष्टम् ॥ ३९ ॥

अथ चतुर्पदादपदानांनुपसंहरति—

इत्युक्तो दिविचरराम(३९)संख्यपदैः

शास्त्रार्थो मुनिवचनानुरुद्ध एव ।

तेनाद्य प्रशमितसंशयावतारं

छात्राणां मतिसरसी सरस्वती स्यात् ॥३०॥ (प्रहर्षिणी)

इति श्रीदुर्गाप्रसादद्विवेदरचिते जैमिनिपद्यामृते प्रतियुक्तमिन्नवृत्तक-
उपपदफलोद्देशो नाम चतुर्थः प्रवाहः श्रीदुर्गचरणार्पणमस्तु । आ-
दितः पद्यसंख्या ११५+३९=१५४

इत्युक्त इति । मन्दिरेव सरसी सा प्रसरणगुणयोगात् सरस्वती नदी, तद्विशेषो वा
स्यात् ॥ ४० ॥

इति श्रीजैमिनिपद्यामृतवृत्ती मूलकन्दल्यां चतुर्थः प्रवाहः पूर्वार्थं चेति शिरम् ॥

अथ पञ्चमः प्रवाहः । तत्र मुनीन्द्रनमनपूर्वकमायुर्मांसां प्रतिजानानो गणितप्रक्रि-
यामेकोनविंशत्या प्रपञ्चयति—

नामं नामं जगन्मान्यं जैमिनिं मुनिकुञ्जरम् ।
आयुर्दायो यथाशास्त्रविवेचनमनूयते ॥ १ ॥
चरे लग्नाष्टमेशौ चेद्वा स्थिरद्विस्वभावयोः ।
सार्का गजाशा अङ्गाङ्गा अघ्दा दीर्घायुपस्त्रिधा ॥ २ ॥
तावेव चेद् द्विस्वभावे वा चरस्थिरयोः खलु ।
सेना द्यगाश्चतुःषष्टिर्हायना मध्यमायुपः ॥ ३ ॥
स्थिरे लग्नपरन्ध्रेशौ वा चरद्विस्वभावयोः ।
खाब्धयोऽङ्गाग्नयो दन्ताः समा हीनायुपो मताः ॥ ४ ॥
एवमेवाङ्गचन्द्राभ्यां त्रेधायुरवधारयेत् ।
अथवा शनिचन्द्राभ्यामिति संन्यासिनोऽवदन् ॥ ५ ॥
इत्थमेव हि जन्माङ्गहोराङ्गाभ्यां परामृशेत् ।
परामर्शविसंवादे संवादद्वितयागतम् ॥ ६ ॥
चेत्प्रकारत्रयेणापि मित्रमायुरवाप्यते ।
तदाङ्गहोरालगाभ्यां तदानयनमिष्यते ॥ ७ ॥
लग्नजायागते चन्द्रे चन्द्रलग्नत एव तत् ।
यद्वा शनिशशाङ्गाभ्यामिति संन्यासिनो मतम् ॥ ८ ॥
दीर्घदीर्घं(१२०)मध्यदीर्घं(१०८)हीनदीर्घं(९६)मिति त्रिधा ।
दीर्घमध्यं(८०)मध्यमध्यं(७२)हीनमध्यं(६४)मिति त्रिधा ॥ ९ ॥
दीर्घहीनं(४०)मध्यहीनं(३६)हीनहीनं(३२)मिति त्रिधा ।
आयुषां क्रममास्थाय स्फुटीकरणमाचरेत् ॥ १० ॥
लभ्यते त्रिंशता भागैरन्त्योपान्त्यादि चेत्तदा ।
योगकारकसंख्यासल्लग्नेशादिगतैः किमु ॥ ११ ॥
फलेनोनोऽनुपातीयो मध्यराशिः प्रजायते ।
प्रमाणमायुपः स्पष्टं यदि हीनायुरागतम् ॥ १२ ॥
मध्यायुपि तु तन्मध्ये योजयेदायुरागतम् ।
दीर्घायुपस्तु सद्भावे स्वोर्ध्वखण्डे क्षिपेदिदम् ॥ १३ ॥
विधित्रयद्वयैकैश्चेद् दीर्घमायुर्मवेत्तदा ।
बृहन्मध्याल्पकाः खण्डा हीनं चेद्यत्प्रयान्मताः ॥ १४ ॥
यद्यत्र योगकृत्सैरिस्तदा कक्ष्याक्षयो भवेत् ।
दीर्घं मध्यं मध्यमे तु हीनमायुरिति स्थितिः ॥ १५ ॥

सुश्लोकशतके तु—

‘जन्मलभेश्वरः खेटो भानोरधिसुहृत्सुहृत् ।

वा चेदीर्घायुरथवा सनो मध्यायुरुच्यते ॥

अल्पायुरधिशत्रुक्षेत्रुर्वा, रविरत्र चेत ।

भवेद्भ्रमेश्वरस्तर्हि जन्मराशीश्वरो, यदा ॥

तयोः स एव नाथथेतदा यद्गृह्यो रविः ।

‘तद्वशादिह निर्णयमायुर्विद्वद्भिरेव हि ॥ इति काच्यकुब्जाः ।

कृष्णानन्दसरस्वतीस्वामिप्रन्ये वृद्धवाक्यान्तराण्यपि—

‘धर्मे मोक्षे चिरायुष्यं, धर्मे कामे च मध्यमम् ।

धर्मे धने च स्वल्पायु, धर्मे धर्मे गतायुपः ॥

लभलभेशतद्राशिनाथभानां त्रिकोणके ।

अल्पमध्यचिरायुष्यं रूपवर्षप्रमाणतः ॥’ इति ।

धर्मः (=५३=११) एकादशः । मोक्षः (=६३=५) पञ्चमः । कामः (५३=३) तृ-
तीयः । धनम् (=९) नवमः । ‘आयुः पितृदिनेशाभ्याम् ॥२१११॥’ इति सूत्रानुसा-
रेणात्र धर्ममोक्षादिद्वन्द्वे लभेशाष्टमेशयोरवस्थानमूह्यम् ॥ चोऽयमष्टमेशादितिह निर्याण-
कारकः स चेद्भ्रमत्रिकोणे तर्हि रूपवर्षप्रमाणतोऽल्पायुः स्यात् । एतदुक्तं भवति—लभे
द्वादश, पञ्चमे चतुर्विंशतिः, नवमे, पदत्रिंशत् । इति यथोत्तरं द्वादशवर्षाण्युपचीयन्ते ।
विंशत्युत्तरशतसख्याकपूर्णायुरङ्गीकारे तु त्रयोदश वर्षाणि चत्वारो मासा उपचीयन्त
इति विशेषः । एवं लभेशाश्रितराशौ तत्पञ्चमे तन्नवमे च, तथा लभेशाश्रितराशीशा-
श्रितराशौ तत्पञ्चमे तन्नवमे चाष्टमेपादिनिर्याणकारकावस्थानेन यथोत्तरमुपचितानि
त्रिधा मध्यमायुषि त्रिधा चिरायुषि च स्युः ।

स्थानानि ।

आयुषि ।

१	१२१३,४
५	२४१२६,८
९	३६१४०१०
१	४८१५३,४
५	६०१६६,८
९	७२१८०,०
१	८४१९३,४
५	९६१९०६,८
९	१०८१९२०,०

अथान त्रैराशिकेनायुरानयने प्रायुक्तानां वृहन्मध्याल्पखण्डानामेवमुपयोग
रूपदिष्टः—

यदि 'आयुः पितृदिनेशाभ्याम्' 'एवं मन्दचन्द्राभ्याम्' 'पितृकालतश्च' इति प्रकारत्रयेणापि दीर्घायुस्वाप्यते; तर्हि 'खात्रयः' इति दीर्घहीनः खण्डो प्राह्यः । यदि च प्रकारद्वयेन दीर्घायुस्तदा 'अज्ञाप्रयः' इति मध्यहीनः खण्डो प्राह्यः । यदि चैकेन प्रकारेण दीर्घायुस्तदा 'दन्ता' इति हीनहीनः खण्डो प्राह्यः । एवं प्रकारत्रयेण हीनायुषि हीनहीनः, प्रकारद्वयेन मध्यहीनः, प्रकारैकेण दीर्घहीन इति हीनायुरानयने व्यत्यादादेन एव खण्डा प्राह्याः । 'आयुः—' इति प्रथमेन प्रकारेण मध्यमायुषो निधये बृहत्खण्डो प्राह्यः । 'एवम्—' इति द्वितीयेन मध्यमः । 'पितृकालतः—' इति तृतीयेनात्यक्त इत्येके । प्रकारत्रयेणैकेन च मध्यायुष्यागते मध्यमं खण्डम् । प्रकारद्वयेन मध्यायुषि एकेन दीर्घायुषि बृहत्खण्डम्, प्रकारद्वयेन मध्यायुषि एकेन हीनायुषि स्वलाकं खण्डं प्राह्यमिति नम प्रतिभातीत्यनुपातीयखण्डविवेकः । 'चरे लप्राष्टमेतौ चेद्' इत्यादि त्रिधा विभक्तस्य योगत्रयस्य दर्शनार्थं चक्रम्—

दीर्घायुः । चरे लप्रेतः । चरेऽष्टमेशः ।	दीर्घायुः । स्थिरे लप्रेतः । द्विस्त्रिमावेऽष्ट- मेशः ।	दीर्घायुः । द्विस्त्रिमावे ल- प्रेतः । स्थिरेऽष्टमेशः ।	दीर्घदीर्घम् १२०	मध्यदीर्घम् १०८	हीनदीर्घम् ९६
मध्यायुः । चरे लप्रेतः । स्थिरेऽष्टमेशः ।	मध्यायुः । स्थिरे लप्रेतः । चरेऽष्टमेशः ।	मध्यायुः । द्विस्त्रिमावे लप्रेतः । द्विस्त्रिमावेऽष्ट- मेशः ।	६ दीर्घमध्यम् ८०	मध्यमध्यं ७२	हीनमध्यम् ६४
हीनायुः । चरे लप्रेतः । द्विस्त्रिमावेऽष्ट- मेशः ।	हीनायुः । स्थिरे लप्रेतः । चरेऽष्टमेशः ।	हीनायुः । द्विस्त्रिमावे लप्रेतः । चरेऽष्टमेशः ।	दीर्घहीनम् ४०	मध्यहीनम् ३६	हीनहीनम् ३२

एवं त्रिविधेष्वप्यायुषि प्रकारत्रयेणाप्येकाकारेष्ववगत्येपु विसंवादाभावात्प्रामाण्यम् । एकप्रकारेण भिन्नतायां प्रकारद्वयसंवादात्प्रामाण्यम् । प्रकारत्रयेणापि भिन्नतायां 'वि-
संवादे पितृकालतः' इति सूत्रमुपतिष्ठते । एतदेव 'एवमेवाहचन्द्राभ्याम्', इत्यादिनो-
पनिबद्धम् ।

अत्रेदमपि बोध्यम्—सौप्रमन्दपदमुपादाय 'अथवा शनिचन्द्राभ्याम्' इति । 'यद्वा
शनिशाशाभ्याम्' इति च यो व्याख्यानेदस्तासंबन्धकत्वात्क्यता । तथा च मैत्रेयं प्रति
भगवान्पराशरः—

'लप्रेतादष्टमेशाथैको योगः कथितो द्विज ।
होरात्प्राभ्यां द्वितीयं योगमेवं विचिन्तयेत् ॥

तृतीयं शनिचन्द्राभ्यां चिन्तनीयं द्विजोत्तम ।

लभे चन्द्रः सप्तमे वा चिन्तयेत्प्रचन्द्रतः ॥' इति ।

एतेन 'आयुः पितृदिनेशाभ्याम् ॥२१११॥' 'पितृकालतश्च ॥२११५॥' 'एवं मन्द-
चन्द्राभ्याम् ॥२११६॥' इत्येवं क्रमेण योगत्रयी व्याख्याता भवति; तथा 'एवं मन्द-
चन्द्राभ्याम्', इति सूत्रे मन्दशब्देन शनिर्ग्राहो यदि 'पितृलाभगे चन्द्रे चन्द्रमन्दा-
भ्याम् ॥२११५॥' इति सूत्रस्य विषयो न स्यात् । यदि पुनः पितृगो लाभगो वा
चन्द्रस्त्वर्हि मन्दशब्देन लग्नं प्राह्यमिति । वस्तुतस्तु सूत्रेषु तत्र तत्र मन्दशब्देन शनि-
प्रहणाद् अत्रापि शनिर्ग्राह्य इति प्रतिभाति । इदमेव समीचीनमित्यस्माकं नाग्रहः,
यथा यस्मै रोचेत तथा तेन विधीयताम् ।

अद्यानुपाते भावाभावस्थानमित्यमुपदिष्टं वृद्धैः—

'पूर्णमादौ हानिरन्तेऽनुपातो मध्यतो भवेत् ।

राशिद्वयस्य योगार्धं वर्षाणां स्पष्टमुच्यते ।

एवं द्विकानां संचिन्त्यं त्रयाणां सूत्रवर्त्मना' इति ।

एतदुक्तं भवति—यदि योगकर्ता राश्यादौ स्यात्तर्हि दीर्घायुरादिक्रमेण दीर्घहीनं
मध्यहीनं हीनहीनमिति चत्वारिंशत्पद्मत्रिंशद् द्वात्रिंशत्खण्डाः पूर्णा एव । यदि राश्यन्ते
तदा खण्डानामभाव एव । मध्ये अनुपातेन खण्डानि ज्ञायन्ते । तत्रैतत्वं लाघवम्—
यावन्तो योगकारका ग्रहास्तेषां योगो योगकारकग्रहसंख्यया भाज्यस्ततो लब्धानुपातः
यदि त्रिंशता भागैरन्योपान्त्यादि द्वात्रिंशत्पद्मत्रिंशच्चत्वारिंशद्रूपं खण्डं लभ्यते तदा
योगकारकसंख्यासप्तलश्रेयादिगतभागैः किं फलं तत्तत्खण्डसंबन्ध्यायुःखण्डम् । तच्च यथा
गतद्वात्रिंशदादिसप्तच्छोष्यं शेषं स्पष्टायुः स्यात्, यद्यल्पायुषः सद्भावः । यदि मध्या-
युपस्त्वर्हि फलं यथागतद्वात्रिंशदादिखण्डे योज्यं स्पष्टायुः । यदि दीर्घायुपस्त्वर्हि फलं
चतुःषष्ट्यादिस्त्रोर्ध्वखण्डे योज्यं स्पष्टायुः स्यादिति गणितप्रक्रिया ॥

यद्यत्र योगवृत्तसौरिरित्यादिना शनियोगे कक्ष्याहासो गुरुयोगे कक्ष्यावृद्धिरुक्ता । तत्र
का नाम कक्ष्या ? दीर्घमध्यहीनायूरूपा सौत्री 'खान्धयोऽन्नामयो दन्ताः' इति वृद्धोप-
देशविमर्शेति गृहण । एतदुक्तं भवति—दीर्घं चेन्मध्यं मध्यं चेदल्पमल्पं चेदमायुः ।
तथा चत्वारिंशत्चेत्पद्मत्रिंशत्, पद्मत्रिंशत्चेत् द्वात्रिंशत्, द्वात्रिंशत्चेत्पद्मत्वात् । इति कक्ष्या-
हासः । कक्ष्यावृद्धिस्तु—अनायुश्चेद् अल्पायुः, अल्पायुश्चेन्मध्यायुः, मध्यायुश्चेद्दीर्घायुः,
दीर्घायुश्चेत्त ऊर्ध्वमिति । तथा अधस्ताच्चेद् द्वात्रिंशत्, द्वात्रिंशत्चेत् पद्मत्रिंशत्, पद्म-
त्रिंशत्चेत् चत्वारिंशत्, चत्वारिंशत्चेद् ऊर्ध्वम् । दीर्घायुषि प्राप्ते खेमा यथाशतुःषष्टिर्हा-
सनाः सिद्धा एव सन्ति तत्रापिमायुःखण्डज्ञानार्थमनुपातः । तत्रापि यदि राश्यादौ योग-
कर्तृप्रहावस्थानं तदा पूर्णखण्डस्य तदूर्ध्वखण्डे मध्यायुषि योजिते खार्कादयः परमायुः
खण्डा उत्पद्यन्ते । यदि पुनाराश्यादौवस्थानं तदा पूर्णखण्डस्य शून्यत्वात्खेमादयो
मध्यमायुःखण्डा एवावशिष्यन्ते । त एवायुषि । एवं मध्यायुषि प्राप्ते तु खान्ध्यादयो
हायनाः सिद्धा एव । केवलमपिमायुमनुपातः । तत्रापि राश्यादौ प्रहावस्थाने पूर्ण-

खण्डस्य योजनात्खाण्डिप्रभृतयः खण्डा द्विगुणतया परिणममानाः खेमादयो मध्य-
मायुःखण्डा भवन्ति । राश्यन्ते तु केवला एव तिष्ठेयुः । राशिमध्ये पुनरपचीयेर-
न्निति किं पिष्टस्य पेपणेन । मैत्रेयं प्रति भगवान्पराशरोक्तिरपि—

‘अल्पपायुर्भवेदल्पमत्पान्मर्षं प्रजायते ।

मध्यमाज्जायते दीर्घं कक्ष्यावृद्धेश्च लक्षणम् ॥’

इत्यतो वैपरीत्येन कक्ष्याहासोऽपि—

‘आयुर्दाये समापन्ने कक्ष्यात्रयमिदोच्यते ।

दीर्घमप्याल्परूपं चेतत्प्रमाणं वदाम्यहम् ।

पदत्रिंशन्नेन कक्ष्यैका तस्या हानिः प्रजायते ॥’ इति ।

‘अल्पपायुर्विजानीयाद्वाल्ये च निघनं भवेत् ।’ इति च ।

अन्ये शनावित्यादि । अत्र विपरीतशब्दस्य अर्थे । शेषं सूत्रान्तःपातीति ॥१-१९॥

आयुः पितृदिनेशाभ्याम् ॥२११॥ प्रथमयोरुत्तरयोर्वा दीर्घम् ॥२११॥

२॥ प्रथमद्वितीययोरन्तयोर्वा मध्यम् ॥२११३॥ मध्ययोराद्यन्तयोर्वा ही-

नम् ॥२११४॥ एवं मन्दचन्द्राभ्याम् ॥२११५॥ पितृकालतश्च ॥२११६॥ सं-

घादात्प्रामाण्यम् ॥२११७॥ विसंघादे पितृकालतः ॥२११८॥ पितृलाभगे

चन्द्रे चन्द्रमन्दाभ्याम् ॥२११९॥ शनौ योगहेतौ कक्ष्याहासः ॥२११२०॥

विपरीतमित्यन्ये ॥२११२१॥ न स्वर्क्षतुङ्गगे सौरे ॥२११२२॥ केवलपापहः

ग्योगिनि च ॥२११२३॥ पितृलाभगे गुरौ केवलशुभद्वग्योगिनि च कक्ष्या-

वृद्धिः ॥२११२४॥

पिता (=३३=१) लग्नम्, दिनम् (=८) अष्टमः, तयोः पितृदिनेशयोरीशौ खा-

मिनौ ताभ्यामायुर्विचार्यम् ॥ प्रथमयोश्चराश्वोः उत्तरयोः स्थिरद्विखभावराश्वोर्वा मध्ये

स्थितयोर्लभेराश्वमेशयोर्दीर्घमायुः स्यात् । अर्नकस्मिन्नेव चरादिराशौ लभेराश्वमेशयोश्च-

स्थानत्वे एकस्यैव ग्रहस्य लभेराश्वमेशत्वे वा योगमदो न जायत इति व्याख्यातारः ॥

प्रथमद्वितीययोः चरस्थिरराश्वोः अन्तयोर्द्विखभावराश्वोर्वा मध्ये स्थितयोर्लभेराश्वमेशयो-

र्वा मध्यमायुः स्यात् ॥ मध्ययोः स्थिरराश्वोः आद्यन्तयोश्चरद्विखभावराश्वोर्वा स्थितयोर्ल-

भेराश्वमेशयोर्दीर्घमायुः स्यात् ॥ एवं यथा लभेराश्वमेशाभ्यां दीर्घमध्यहीनायुषि विचारि-

तानि, तथा मन्दचन्द्राभ्यामपि विचार्याणीति योजना । मन्दः (=३३=१) लग्नम्,

चन्द्रः शशी ताभ्यामिति नीलकण्ठादयः । मन्दः शनिः, चन्द्रः शशीति कृष्णा-

नन्दस्वरक्षतीखामिनः ॥ चकार एकमर्थे ॥ एवं पिता (=३३=१) लग्नम्, काठी

होरालग्नम्, ताभ्यामप्यायुषि विचार्याणीत्यर्थः । होरालग्नस्य च प्रथमप्रवाहे दृश्यम् ।

तत्साध्यवमेव साप्यमिति खाम्यादीनां षट्ठनां मतम् ॥ संघादात् त्रिविधेष्वप्या-

युरानयनप्रकारेषु काभ्यां चिदपि प्रकाराभ्यां यदायुरागच्छति तदैव प्राप्तम् ॥ विघ-

घादे त्रिविधेनापि प्रकारेण निघे आयुषि पितृकालतो जन्मलग्नहोरालग्नयो यदायुरा-

गच्छति तदैव माह्वम् ॥ पिता (=३३=१) लग्नम्, क्षमः (=३३=७) अष्टमः,

तद्रे चन्द्रे चन्द्रः शशी, मन्दः (=६३=१) लग्नं ताम्ब्यां यदायुरायाति तदेव ब्राह्म, अन्यथा शनिचन्द्राभ्यामिति पञ्चमसूत्रोपात्तमन्दशब्दाद्यनिर्णयः ॥ शनौ योगहेतौ योगकर्तारि सति कक्ष्याहासः स्यात् । अत्र दीर्घमध्यहीनायुर्योगानुरोधेन निर्दिष्टाः खाब्ध्योऽङ्गाप्रयो दन्ताः शरदः कक्ष्याशब्देन हासवृद्धिप्रसङ्गे गृह्यन्त- इति सर्वे । कक्ष्या (=११) एकादश शरद इत्येकदेशिनः ॥ अन्ये आचार्याः शनौ योगहेतौ सति विपरी- तमाचक्षते । तत्र न हासवृद्धी इति नीलकण्ठः । वृद्धिरिति स्वाम्यादयः ॥ स्वर्क्षणे तुङ्गगे सौरे शनौ सति कक्ष्याहासो न स्यात् । स्वशत्रुराशिगे स्वनीचराशिगे तु कक्ष्या- हासः स्यादित्यर्थात्सिद्धम् ॥ तथा केवलपापद्वयोनिनि च शनौ कक्ष्याहासो न स्यात् । शुभपापद्वयोनिनि तु कक्ष्याहासः स्यादित्यर्थात्सिद्धम् ॥ अयमभिप्रायः—‘शनौ योगहेतौ कक्ष्याहासः ॥ २।१।१०॥’ इति सामान्येनाभिधानम् । ‘विपरीतमित्यन्ये ॥२।१।११॥’ इत्यन्येषामाचार्याणां मतप्रदर्शनम् । ‘न स्वर्क्षतुङ्गगे सौरे—केवलपापद्वयोनिनि च ॥२।१।१२-१३॥ इति सूत्राभ्यामाचार्यस्य स्वाभिमतविशेषकथनम् । तत्रान्याचार्यमत- मेवानुभवसिद्धमिति नीलकण्ठकेशवौ ॥ पिता (=६३=१) लग्नम्, लाभः (=५३=७) सप्तमः, तद्रे तथा केवलशुभद्वयोनिनि च शुरौ कक्ष्यावृद्धिः स्यात् । नेतरत्र कक्ष्या- वृद्धिरित्याप्तिसिद्धम् ॥

अथायुरुदाहरणम्—

तत्र प्राग्दर्शितप्रहस्थित्या लग्नेशो बुधः स्थिरगः, अष्टमेशः शनिर्द्विस्वभावगः, तेन ‘प्रथमयोऽक्षरयोर्वा दीर्घम् ॥२।१।२॥’ इति सूत्रेण दीर्घायुः । अथैकवाक्यतापङ्गे ‘पि- तुलामगे चन्द्रे चन्द्रमन्दाभ्याम् ॥२।१।१५॥’ इति विशेषशास्त्रस्य विपदाभावे ‘एवं मन्दचन्द्राभ्याम् ॥२।१।१५॥’ इति सूत्रेण शनिर्द्विस्वभावगः, चन्द्रः स्थिरगः, तेनापि दीर्घायुः । एवं ‘पितृकालतश्च ॥२।१।१६॥’ इति सूत्रेण लग्नं होरालग्नं च द्विस्व- भावगौ, तेन ‘प्रथमद्वितीययोरन्तयोर्वा मध्यम् ॥२।१।३॥’ इति सूत्रेण मध्यायुः । अत्र प्रकारद्वयसंवादादीर्घायुरेव प्राप्तं न तु मध्यायुः । अत्र योगकर्तारो प्रहा एते—

रा.
 बुधः=७।२।७।१४।४८
 शनिः=८।२।६।२४।१८
 शनिः=८।२।६।२४।१८
 चन्द्रः=१।१।५।०।१४

राश्रीन्विहाय सर्वेषामंशादीनां योगः योगकर्तृसंख्यया भक्तः योगकर्तृसंख्या= ४) १५।३।३८(२३।४५।५४।३०

मध्यखण्डेन ३६ गुणितः ३६x(२३।४५।५४।३०)=८५५।३२।४२ शिघ्रता ३० भक्तः (८५५।३२।४२)÷३०

अत्र लाघवायंमंशादि द्वादशग्रं दिनादिकमिति लग्नं वर्षादि २।८।६।६।२।२।४ एत- दनुपातीयमध्यराशेः पदत्रिंशन्मितात्पातितं जातम् ७।५।२।३।२।७।३६ एतन्मोक्षंलग्ने ७२ दिक्षितं जातं स्पष्टमायुः ७१।५।२।३।२।७।३६

अथवा योगकर्तृणां भोग्यांशादीनां योगो योगकर्तृसंख्यया मक्तः
भोग्यांशाः—

बुधस्य=२।४५।१२

शनेः=३।३५।४२

शनेः=३।३५।४२

चन्द्रस्य=१४।५९।४६

योगकर्तृसंख्या

४) २४।५६।२२ (६।१४।५।३०

मध्यखण्डेन ३६ गुणितः

३६x(६।१४।५।३०)=२२४।२७।१८

अत्रापि व्यापवार्धमंशादि द्वादशमं दिनादिकमिति जातं वर्षादि ७।५।२३।२७।३६
एतत्स्वोर्ध्वखण्डे निक्षिप्तं जातं स्वष्टमायुर्वयोदि ७।५।५।२३।२७।३६ ॥

अथ विज्ञातस्यायुषः परिसमाप्तौ निधनमाहोस्वितन्मध्यसमयेऽपीति प्रतिपादनार्थं
द्वारवाह्यसद्भाकथनपूर्वकं 'दशाश्रयो द्वारं—' इति श्लोकान्यां निधनयोगं 'शुभहृयोग'
इत्यर्थेन तदपवादं तथा 'लगाष्टमेशे—' इत्युत्तरार्धेनार्थया च विशेषमाह—

दशाश्रयो द्वारमिति वाह्यस्तावतिथस्ततः ।

एतौ राशी क्रमेणोक्तौ पाकभोगामिधावपि ॥ २० ॥

मालिन्ये द्वारवाह्यस्य द्वारद्वारेशयोरपि ।

तत्रवांशदशामध्ये प्राणिनो निधनं भवेत् ॥ २१ ॥

शुभहृयोगसत्ता तु तत्र नायादयेन्मृतिम् ।

लगाष्टमेशे तुङ्गस्थे नवांश उपचीयते ॥ २२ ॥

तत्रापि पदेशदशापाके शमनः पराक्रमते ।

पदनवकांशदशायां तनुमृतिपत्तिकोणयोर्वापि ॥ २३ ॥

दशाश्रयो द्वारम् ॥२।४।२॥ततस्तावतिथं वाह्यम् ॥२।४।३॥ मलिने द्वा-
रवाह्ये नवांशे निधनं द्वारद्वारेशयोश्च मालिन्ये ॥२।१।२५॥ शुभहृयो-
गात्र ॥२।१।१६॥ रोमेशे तुङ्गे नवांशवृद्धिः ॥२।१।१७॥ तत्रापि पदेशद-
शान्ते पदनवांशदशायां पितृदिनेशत्रिकोणे वा ॥२।१।१८॥

'पञ्चमे पदक्रमात्प्राग्—२।३।३०॥' इत्यादिसूत्रोपदिष्टगणनानुसारेण यस्मिन्स-
मये यस्य कस्यचिद्राशेयां चरादिका दशा वर्तते, तस्या आश्रयो राशिर्द्वारं द्वारपद-
वाच्यम् । यस्य राशेर्वर्तमाना दशा स राशिरित्यर्थः ॥ ततः तस्माद् दशाश्रयभूताद्वा-
शेस्तावतिथः तावत्सत्याच्छेऽग्निभो राशिर्बाह्यं बाह्यपदवाच्यम् । प्रथमदशाराशितो
यावत्संख्याकः पाकापरस्यार्थो द्वारराशिर्जायते तस्मात्तावत्सद्वयाक एव भोगपर-

परायो बाह्यराशिरिति तत्रम् । प्रथमदशायां द्वारं बाह्यं चैव एव राशिः । द्वितीयद-
शायां द्वितीयो द्वारं तृतीयो बाह्यम् । तृतीयदशायां तृतीयो द्वारं पञ्चमो बाह्यराशिः ।
एवमपि चतुर्थपञ्चमपष्ठा द्वारराशयः सप्तमनवमैकादशस्त्रिंशद्द्वारराशयः ॥ द्वारं च बाह्यं
चेति समाहारद्वन्द्वः । द्वारबाह्ये मलिने स्वयं पापे पापयुक्ते पापदृष्टे च सति द्वारबाह्य-
योर्नवांशे अन्तर्दशाराशां निधनं स्यात् । एवं द्वारद्वारेशयोर्बाह्यबाह्येशयोरपि मालिन्ये
निधनम् ॥ तत्र शुभदृग्योगाद् द्वारबाह्यतदीशाभयनवांशे निधनं न स्यात् रोगः
(=३३=८) अष्टमः तदीशे तु द्वे नवांशद्विः । एतेन तदग्रिममलिनराश्यन्तर्दशायां
निधनमुक्तं स्यात् ॥ तत्रापि नवाशद्विद्विषत्वेऽपि पदं लभारुढं तस्य य ईशः स्वामी
तस्याभ्यधीभूतो यो राशिः तस्य या महादशा तस्या भन्ते पर्यवसाने, वा पदनवांशद-
शायां लभारुढराश्यन्तर्दशायां, वा पितृदिने (=६३=१,८) लमाष्टमौ तयोर्वावीशौ
ताभ्यां त्रिकोणे पञ्चमनवमान्यतरराश्यन्तर्दशायां विदशायां वा निधनं स्यात् ॥

अथ प्रकारान्तरेण दीर्घमध्याल्पायुयोगं यापवादं शार्ङ्गलविक्रीडितेन, बलनिर्णयं
चित्रपदया चाह—

लग्नात्सप्तमतश्च यौ मृतिपती मध्ये तयोर्गो वली
तस्मिन्केन्द्रगते बृहत्पणफरस्थानस्थिते मध्यमम् ।
स्यादापोक्लिमनेऽल्पमेवमपि तद्विद्याग्निजात्कारका-
दङ्गाद्धर्मगते तु कारकखगे तद्वैपरीत्यं भवेत् ॥ २४ ॥
जैमिनिदर्शनमाद्यत्पाटयपूर्णमनीपाः ।
अत्र हि राशित पत्र प्राणविमर्शमुशान्ति ॥ २५ ॥

जैमिनिदर्शनेत्युक्तिस्तु 'शातिप्रसारितमिव लिखितमिव मती निष्कमिव इत्येव ।
शास्त्रं यस्य सभगणं तादेशा निष्कलास्तस्य ॥' इति मिहिरोपदेशाभिप्रायेण ॥

पितृलाभरोगेशप्राणिनि कण्टकादिस्थे स्वतश्चैवं त्रिधा ॥२१११९॥
योगात्समे स्वस्मिन्धिपरीतम् ॥२११२०॥ राशितः प्राणः ॥२११२१॥

पिता (=६३=१) लग्नम्, लाभः (=३३=७) सप्तमः ताभ्यां सकाशाद् रोगे
(=३३=८) अष्टमौ तयोर्वावीशौ स्वामिनौ तयोर्मध्ये यः प्राणी बलवान् तस्मिन्
कण्टकादिस्थे लग्नादिकेन्द्रपणफरापोक्लिमस्थे त्रिधा योगः स्यात् । तस्मिन्नेन्द्रादिकेन्द्रस्थे
दीर्घायुः, पणफरस्थे मध्यायुः, आपोक्लिमस्थेऽल्पायुस्त्वयः । एवं स्वतश्च कारकादि
योगत्रयं ज्ञेयम् । एतदुक्तं भवति—आत्मकारकात्सप्तमाच्च यावत्तमेऽपि तयोर्मध्ये
यो बली तस्मिन्कारकात्केन्द्रेण दीर्घम्, पणफरमे मध्यम्, आपोक्लिमगेऽल्पम् ॥ योगद
(=३३=७) जन्मलग्नसप्तमात्समे (=६३=९) नवमे तस्मिन्नात्मकारके विपरीतम् ।
केन्द्रपणफरापोक्लिमस्थे हीनमध्यदीर्घाप्यायुषि स्थिरत्वयः ॥ राशितः प्राण इति ।
'कारकयोगः प्रथमो मानाम् ॥२१११६॥' इत्यादिना वक्ष्यमाणं बलमत्र प्राक्षम् । व
शुनरंशाधिक्यरूपमिति तात्पर्यम् ॥

अत्र विशेषं दीर्घादियोगे कक्ष्याहासं चेन्द्रवज्रयाह—

लग्नात्कलत्रादपि रन्ध्रनाथे स्वनेान्विते वैक्यमितेऽपि मध्यम् ।

पापान्तरस्थे तनुदारगेहे कक्ष्याक्षयो वा सखले त्रिकोणे ॥२६॥

लमादिति । स्वनात्मकारकेण अन्विते युक्ते, वा ऐक्यमेकभावमिते प्राप्ते सति ।
शेषं स्पष्टम् ॥ २६ ॥

अथ कारकेऽपि कक्ष्याहासं सविशेषं मन्दाक्रान्तायाः पूर्वाधेनाभिषायोत्तरार्धेनाप-
वादं सविशेषमाह—

स्वस्मिन्नेवं फलमुपदिशन्त्यत्र पापेऽधरस्थे

यद्भानुचे खलखगयुते कक्षिकाहासमाहुः ।

कक्ष्यावृद्धिं ध्रुवमितरथा वागधीशेऽपि चैवं

सौम्यासौम्यप्रमुखकलना यत्नतो योजनीया ॥ २७ ॥

स्वस्मिन्नेवमिति । सौम्यासौम्यप्रमुखकलना शुभाशुभोच्चनीचविवेक इत्यर्थः ॥ २७ ॥

अत्रापि विशेषमनुष्टुभाह—

पूर्णन्दुशुक्रयोरेकराशिवृद्धिर्युतौ भवेत् ।

शनैश्चरप्रसक्तौ तु वैपरीत्यं प्रजायते ॥ २८ ॥

रौशयोः स्वतः पक्ष्ये योगे वा मध्यम् ॥२११२२॥ पितृलाभयोः पा-
पमध्यत्वे कोणे पापयोगे वा कक्ष्याहासः ॥२११२३॥ स्वस्मिन्नप्येवम्
॥२११२४॥ तस्मिन्पापे नीचेऽतुङ्गेऽशुभसंयुक्ते च ॥२११२५॥ अन्यदन्यथा
॥२११२६॥ शुरौ च ॥२११२७॥ पूर्णन्दुशुक्रयोरेकराशिवृद्धिः ॥२११२८॥
शनौ विपरीतम् ॥२११२९॥

लग्नात्सप्तमाच रोगी (=३३=८) अष्टमराशी तरीशयोः, स्वतः कारकेणैव सति
योगे वा सति मध्यायुः स्यात् । अत्र कृष्णानन्दसरस्वती 'अयं योगः स्वतन्त्रो वा
दीर्घस्य मध्यतापादको वा अल्पस्य मध्यतापादको वेति विवेचनीयम्' इत्याहस्य ।
नीलकण्ठस्तु 'पितृलाभ—' इत्यादिना निर्णीतं दीर्घायुरपि मध्यायुरिति । एवमन्ये-
ऽन्यदिति ॥ पिता (=६३=१) लग्नम्, लाभः (=५३=७) सप्तमः, एतयोः पापमध्यत्वे
पापान्तर्वर्तित्वे सति, वा कोणे त्रिकोणे पापयोगे सति कक्ष्याहासः स्यात् ॥ स्वस्मिन्का-
रकेऽप्येवं विचार्यम् । एतदुक्तं भवति—कारकतत्सप्तमराशयोः पापमध्यत्वे, वा तयो-
स्त्रिकोणे पापयोगे कक्ष्याहासः स्यात् ॥ एतस्मिन्कारके पापे नीचे सति, अथवा अतुङ्गे-
ऽनुचराशिमते अशुभसंयुक्ते सति कक्ष्याहासः स्यात् ॥ अन्यदन्यथा । अयमभिप्रायः—
लग्नसप्तमयोः कारक सप्तमयोर्वा शुभमध्यत्वे, वा तेषां त्रिकोणेषु शुभयोगे सति, तथाःम-
कारके शुभे नीचातिरिक्ते, वा तुष्टे शुभसंयुक्ते सति कक्ष्यावृद्धिः स्यात् ॥ शुरौ च । एवं
शुरावपि पापमध्यवर्तिनि तत्रिकोणे वा पापयोगिनि कक्ष्याहासः । शुभमध्यगते तत्रिकोणे
वा शुभगते तु कक्ष्यावृद्धिः । नीचे पापयुक्ते कक्ष्याहासः । इतरथा तु कक्ष्यावृद्धिः ॥

शुभप्रहयोगप्रसङ्गे पूर्वेन्दुशुक्रयोयोगे एकराशिऋद्धिरेव स्यात् पुनः कक्ष्याऋद्धिः ॥ पाप-
प्रहयोगप्रसङ्गे शनौ योगकर्तारि विपरीतमेकराशिहास एव स्यात् पुनः कक्ष्याहासः ।
अत्र चन्द्रशुक्रशनीनां प्राधान्येन योगकर्तृत्वे प्रहान्तरेषु योगकरेष्वप्येकराशेऋद्धिर्हासो
षा स्यात् तु कक्ष्यायाः, इति स्वाम्यादयः ॥

अथ स्थिरदशाब्दोत्सदारम्भस्थानं च द्रुतविलम्बितेनाह—

तुरग(७)कुञ्जर(८)खेचर(९)संमिताः स्थिरदशाशरदः क्रमतो मताः ।

क्षयमुदाह्रियते द्रुहिणाह्वयद्युचरसंश्रितराशिमुखी किल ॥ २९ ॥

तुरगेति सप्तमं ॥ २९ ॥

शशिनन्दपावकाः क्रमादब्दाः स्थिरदशायाम् ॥२१३३॥ ब्रह्मादि-
रेषा ॥२१३४॥

शशी (=३३=७) सप्त । नन्दाः (=६०=८) अष्टौ । पावकाः (=१५=९) नव ।
अब्दाः क्रमात्, मेमे सप्त, वृषे अष्टौ, मिथुने नव । पुनः कर्के सप्त, सिंहे अष्टौ,
कन्याया नव । एवमप्रेऽपि उक्तलक्षणो ब्रह्मा, तदादिरियं स्थिरदशा ॥ अत्रान्तराणि
चरदशावद् ॥

अथ ब्रह्मप्रहं शार्दूलविक्रीडितेन लक्षयति—

मध्ये मूर्तिकलत्रयोर्दिविचरो जायेत यो धीर्यधौ-

स्तस्मादत्र सपत्न(६)कुञ्जर(८)रवि(१२)स्थानेश्वरप्राणवान् ।

खेलुग्नास्तगतर्क्षयोर्बलवतः पृष्ठावलम्बी भव-

भ्रोजस्थोऽपि स एव तावदपिभिर्ब्रह्माख्यया ख्याप्यते ॥ ३० ॥

मध्ये इति । सप्तमभोग्याह्रमभुक्तावधिको भागो लभस्य पृष्ठभाग इति व्यवहियते ॥

अथ शार्दूलविक्रीडितेन ब्रह्मणो निर्णये विशेषं प्रपद्यति—

पातङ्गावथवा तमोदिविसदि ब्रह्मात्ममृच्छत्यपि

ब्रह्मातः खलु पृष्ठ एव गदितश्चेद्ब्रह्मणोऽनेकता ।

ब्रह्मांशाभ्यधिको विधुंतुदयुतौ तूक्ताद्भवेदन्यथा

ब्रह्मा स्वाष्टमपोऽथवा मृतिगतोऽपि स्याद्विवादे बली ॥ ३१ ॥

पातङ्गाविति । ऋच्छति गच्छतीति सप्तमी 'ब्रह्मा स्वाष्टमप—' इति प्रकारान्तरेण
ब्रह्मणः प्रतिपादनम् ॥ ३१ ॥

प्रभुभावधैरीशप्राणी पितृलभप्राण्यनुचरो विपमस्थो ब्रह्मा ॥२१॥

४९॥ ब्रह्मणि शनौ पातयोर्धौ ततः ॥२१॥५०॥ यद्गुणां योगे स्वजातीयः

॥२१॥५१॥ राहुयोगे विपरीतम् ॥२१॥५२॥ ब्रह्मा स्वमावेशो भावस्थः

॥२१॥५३॥ विवादे बली ॥२१॥५४॥

प्रभुः (=३३=६) पृष्ठः, भावः (=३३=८) अष्टमः, धैरी (=३३=१२) द्वादशः,

एतेषां य ईशाः स्वामिनः तत्र यः प्राणी बलवान् सः । पिता (=६३=१) लभम्,

लभः (=३३=७) सप्तमः, तत्र यः प्राणी बलवान् राशिः तस्य अनुचरः, पृष्ठवर्ती

'सन् विपमस्थः मेपमिथुनादिविपमराशिगतो जायते, स ब्रह्माख्यप्रह इति परिभाष्यते ॥

अथ ब्रह्मदशोदाहरणम् ।

लशं सिधुनराशिः स च विपमस्तेन ब्रह्मप्रहाधितवृधिकराशेः सकाशात्कमेण दशा प्रवर्तनीया । पूर्वं वृधिकस्य ततो धनुपलतो मकरादीनामिति । अत्र दशाब्दाः स्वस्वराशेः पृथराशिस्वामिपर्यन्ता प्राक्काः । यथा वृधिक्रात्यपृथराशिस्वामी भौम एकादशे तिष्ठतीति तदवधिगणनया दशाब्दा वृधिकराशेः सिद्धाः । एवमेव धनुषः सकाशात्पृथराशिस्वामी शुक्रो द्वितीय इति तदवधिगणनया वर्षं लब्धम् । एवमेव मकरादीनामपि वर्षाण्यानीतानि ।

ब्रह्मदशाचक्रम् ।

सू. यु. क्र.	श.	शु.	कुं.	मी.	मे.	वृष.	मि.	कंक.	सिं.	क.	तु.
१०	१	१०	३	८	७	८	३	१	४	८	१०
१९२६	१९३६	१९४०	१९५०	१९५३	१९६१	१९६८	१९७६	१९७९	१९८०	१९८४	१९९२ (२००२)
७											७
२९											२९
५१											५१
२४											२४

अथ योगार्धदशामार्गवाह—

भवति चरस्थिरदशयोरर्धे योगार्धसंज्ञितात्र दशा ।

लज्जास्तप्राणवतो विपमसमत्वे क्रमोत्क्रमतः ॥ ३३ ॥

जगत्स्थुपोरर्धे योगार्धे ॥ २।४।१९ ॥ स्थूलादर्शवैषम्याथयमेतद् ॥ २।४।२० ॥

योगार्धे योगार्धदशायां जगत्स्थुपोः प्रतिराशिसमागतचरदशाब्दस्थिरदशाब्दयोरर्धे योगार्धे योगार्धे दशा स्यात् । अन्वयेयं संज्ञा । एतयोगार्धे स्थूलं (=३७=१) लग्नम् । भावर्शः सप्तमम्, एतयोर्मध्ये बलवतः प्रवर्तनीयम् ॥

अथ योगार्धदशोदाहरणम् ।

लग्नसप्तमयोर्मध्ये सप्तमराशिर्बलवोस्तेन सप्तमराशितः क्रमेण दशा प्रवर्तनीया । वर्षाण्यत्र प्रतिराशिचरदशाब्दस्थिरदशाब्दयोगार्धनुत्त्वानि ।

योगार्धदशाचक्रम् ।

घ.	शु.				चं.रा.	ल.		वृ.	मं.गु.		सं. वृ.के.
घ.	म.	कु.	मी.	मे.	वृ.	मि.	कंकं.	ति.	क.	गु.	वृधि.
८	४	८	८	६	८	७	४	८	९	५	९
९	०	९	०	०	०	०	६	६	६	०	०
१९२९	१९३८	१९४३	१९५०	१९५८	१९६४	१९७२	१९७९	१९८४	१९९२	२००२	२००७ (२०१५)
७	१	१	७	७	७	७	७	१	७	१	१
२९	२९	२९	२९	२९	२९	२९	२९	२९	२९	२९	२९
५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१
२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४

अथ सकलायुर्योगापवादत्वेन निघनयोगविशेषं स्थिरदशमात्मन्य शिखरिष्याह—

यथाखण्डं देही निघनमुपयाति स्थिरदशा-
निवेशे तत्रक्षव्यतिकरविशेषोऽयमुदितः ।

भवेद् यः पापान्तो मलिनगृहकोणान्तरगतो-
ऽथवा कूराक्रान्तो व्ययनिघनयोर्मृत्युकृदसौ ॥ ३४ ॥

यथाखण्डं देहीति । ऋक्षव्यतिकरविशेषो राशिसंबन्धविशेष इत्यर्थः ॥ ३४ ॥

अत्रापि विशेषमिन्द्रवज्रवाह—

रिष्काष्टमेशौ कृशचन्द्रशुक्रमात्रेक्षितौ तत्र मृत्तिं विधत्तः ।

तत्रापि चाद्यर्क्षमृतीशदृष्टनवांशपाके निघनं स्मरन्ति ॥ ३५ ॥

रिष्काष्टमेशविति । तत्र द्वादशाष्टमराशिदशायान् ॥ ३५ ॥

स्थिरदशायां यथाखण्डं निघनम् ॥२।१।३०॥ तत्रर्क्षविशेषः ॥२।१।

३१॥ पापमध्ये पापकोणे रिपुसंगयोः पापे वा ॥२।१।३२॥ तदीशयोः केव-
लक्षीणेन्दुशुक्रदृष्टौ वा ॥२।१।३३॥ तत्राप्याद्यर्क्षारिनाथदृश्यनघभागाद्वा
॥२।१।३४॥

स्थिरदशायां 'शशिनन्दपावकाः क्रमाद्वाः—'(२।३।३) इति वक्ष्यमाणलक्षणायां

यथाखण्डं खण्डमनतिक्रम्य वर्तत इति यथाखण्डम् । लमात्पद्यमान्तं प्रथमं खण्डम्,
पद्यमाप्तवमान्तं द्वितीयं खण्डम्, नवमाल्लमान्तं तृतीयं खण्डमिति संप्रदायविद्ः ।
स्थिरदशानुरोधेन पूर्णायुषः खण्डत्रये परिकल्पिते, हीनायुषः प्रथमे मध्यायुषो द्वितीये
दीर्घायुषस्तृतीये खण्डे निघनं स्यात् ॥ तत्र यथानिर्दिष्टखण्डेऽपि 'पापमध्ये' इत्या-

दिना निहपित ऋक्षविशेषो निधनकारी स्यात् ॥ पापमध्ये पापद्वयमप्यवर्तिराशिदशाया
पापकोणे प्रथमदशाप्रदराशित्रिकोणे, रिपु (=१२) द्वादश, रोग (=३३=८) अष्टम,
द्वादशाष्टमयो पापे पापाकान्ते वा निधनं स्यात् । यस्मादुक्तस्थाने सपापे तद्राशिद-
शायामिति तात्पर्यम् ॥ तदीशयोस्तथाभूतद्वादशाष्टमराशिस्वामिनोरुपरि केवलयो क्षी-
णेन्दुशुक्रयोर्दृष्टां सत्या द्वादशाष्टमराशिदशाया निधनं स्यात् । अथवा तदीशयोर्द्वारवा-
ह्यराशीशयोरिति व्याख्येयम् ॥ तत्रापि मारकराशिदशायामपि आचक्षं प्रथमदशाप्रदे-
यो राशिस्रस्ताद् य अरि (=३३=८) अष्टमराशिस्रत्रापेन दृश्यो यो राशिस्रस्ता-
न्तर्दशाया वा निधनं स्यात् । अथवा आद्यक्षारी दशमपष्ठराशी इति खागी । अन्ये
लन्यत् ॥

अथ निधनराशिविशेषं दर्शयितुं प्राण्यप्राणिभेदेन द्विविधं रुद्रग्रहमुपजात्याह—

लग्नात्कलनादपि यौ मृतीशौ तयोर्वलीयानुपलभ्यते यः ।

स रुद्रसंज्ञः खचरः प्रदिष्टो बलेन हीनोऽपि खलेन दृष्टः ॥ ३६ ॥

अथ रुद्रग्रहफल सविशेषं खग्रराभ्यामाह—

सदृष्टे रुद्रस्ते बलिनि निगदितं रुद्रशूलान्तमायु-

नूनं तत्रापि सौम्यद्युच्चरपरिगते तावदायुर्वदन्ति ।

न व्यर्ककूरयोनेऽथ शशिशनिकुजालोकितेवीतसौम्ये

वा पापाक्येऽपि सौम्येक्षणघति परतो वात्र रुद्रद्वयेऽपि ॥३७॥

शूले चेदन्तशूले भवति हि मरणं प्रायशोऽस्याश्रितक्षे-

ऽप्यङ्गे मीने विशेषादुदयनिधनगे रुद्रराइयन्तमायुः ।

अल्पं चेदाद्यशूले मृतिरिह घटते मध्यमं मध्यशूले

दीर्घं पर्यन्तशूले तदिदमृपिवचस्तारतस्येन विद्यात् ॥ ३८ ॥

पितृलाभभावेशप्राणी रुद्रः ॥२११३५॥ अप्राण्यपि पापदृष्टः ॥२११

३६॥ प्राणिनि शुभदृष्टे रुद्रशूलान्तमायुः ॥२११३७॥ तत्रापि शुभयोगे

॥२११३८॥ व्यर्कपापयोगे न ॥२११३९॥ मन्दारेन्दुदृष्टेशुभयोगाभावे

पापयोगेऽपि वा शुभदृष्टौ वा परतः ॥२११४०॥ शूले चेत्तदन्तशूले

॥२११४१॥ रुद्राश्रयेऽपि प्रायेण ॥२११४२॥ क्रिये पितरि विशेषेण

॥२११४३॥ द्वन्द्वे रुद्रे तदन्तं प्रायः ॥२११४४॥ प्रथममध्यमोत्तमेषु वा

तत्तदायुषाम् ॥२११४५॥

पिता (=६३=१) लग्न, लग्न (=४३=५) खप्तम, ताभ्या क्रमोत्क्रमणनया यौ

भार्या (=४३=८) अष्टमराशी तयोर्यावीशी स्वामिनौ तयोर्मध्ये यः प्राणी बलवान् स

रुद्रस्यो ग्रह स्यात् ॥ लग्नगतमाभ्या यावष्टमेद्यौ तत्र दुर्बलोऽपि पापदृष्टेदुद्र ।

तथा च प्राणी अप्राणीति द्वौ रुद्रौ स्याताम् ॥ रुद्रे प्राणिनि बलवति शुभदृष्टे च सति

रुद्रशूलान्तमायुः । यथाक्रममल्पमध्यदीर्घायुर्वशेन प्रथमद्वितीयतृतीयशूलपर्यन्तमायुः

सात् । लग्नादि प्रथम शूल, पञ्चमादिद्वितीय शूल, नवमादिचतुर्थी शूल इति साश्रदायिका ॥ तत्रापि प्राणिनि रुद्रेऽपि शुभयोगे सत्यवश्य रुद्रशूलान्तमायुः स्यात् । इति काशिकाकार । तत्र द्वितीये रुद्रेऽपि शुभयोगे सति रुद्रशूलान्तमायुर्भवति न तु शुभदृष्टेति भावः । इति सुबोधिनीकार ॥ अर्कमपहायान्यपापयोगे सत्त्वतत्फल न जायते । अर्कयोगेन त्वेतस्य भङ्गः ॥ प्राणिनि अप्राणिनि वा रुद्रे मन्दारेन्दुदृष्टे शुभयोगाभावे एको योगः । रुद्रद्वये मन्दारेन्दुदृष्टे शुभदृष्टौ सत्या वा तृतीयो योगः । प्रथमो योगः शुभयोगाभावघटितो, द्वितीयः पापयोगघटित इति, प्रथमयोगः शुभपापयोगरहित इति सिध्यति । योगत्रये संपूर्णे सति परतो रुद्रशूलान्तादग्रे आयुः स्यात् ॥ अत्र शुभपापा वृद्धैर्निर्णयता —

‘वकारमन्दफणिन क्रमात्कूरा यथाश्रयम् ।
चन्द्रोऽपि कूर एवात्र क्वचिद्द्वारकाश्रये ।
गुरुष्वनकविज्ञा स्युर्यथापूर्वं शुभग्रहा ॥’ इति ।
‘प्रत्येक शुभराशिस्थ उच्चस्थो वा बुधः शुभः ।

‘गुरुशुक्रौ च सौम्यस्यौ ततोऽन्यत्राशुभा स्मृता ॥’ इति च ।
क्रमाद् यथोत्तरम् । यथाश्रय यथाकूरसौम्यराशिसश्रयम् । यथापूर्वं बुधाच्छुक्रशुक्रात्केतुः केतोयुंरिति यथोत्तरम् । शेष स्पष्टम् ॥ चेच्छूले मृत्युस्ताहं तदन्तशूले रुद्रशूलमहादद्यान्त प्रातिन्या तदन्तर्दशायाम् ॥ अर्थोऽयं वृद्धैरुपबृंहित —

‘पापमात्रस्य शूलत्वे प्रथमर्क्षे मृतिर्भवेत् ।
निध्रे मध्यमशूलर्क्षे शुभमात्रेऽन्तिमे मृति ॥’ इति ।
‘कूराश्रयेषु क्षेत्रेषु शुभानामाश्रयेषु च ।
निर्माणमीरित तत्तु शूलर्क्षेष्वेव निर्दिशेत् ॥’ इति च ।

यदि द्वावपि रुद्रौ पापी तर्हि प्रथमशूले, यदि चैको रुद्रः पापः परः शुभस्तर्हि द्वितीयशूले, यदि च द्वावपि शुभौ तर्ह्यन्तशूले, मृत्युः स्यात् ॥ प्रायेण रुद्राश्रये रुद्रग्रहाभिष्टितराशावपि मृत्युः स्यात् । प्रायशन्दोषादानेन रुद्राश्रयात्प्राश्नपथाद्वेति स्वतः सिद्धम् ॥ क्रिय (= १२) मीनः पिता (= ६ १/३ = १) लघु तस्मिन्मीने लघ्ने सति विशेषेण रुद्राश्रिते राशौ मृत्युः स्यात् ॥ क्रियोमेव इति स्वाम्यादयः ॥ द्वन्द्व (= ५ १/३ = ८) अष्टम तस्मिन्म्राष्टमे रुद्रे रुद्रद्वये सति रुद्राश्रितराशिदशायाः प्रायो मृत्युः । द्वन्द्वः द्विस्वभावराशिरिति स्वामी ॥ अल्पमध्यदीर्घरूपाणां तत्तदायुषां प्रथममध्यमोत्तमेषु त्रिषु शूलेषु वा क्रमेण मृत्युः स्यादिति ॥

अथ प्रकारान्तरेणायुर्निश्चयाय महेश्वराख्यमहमुपजासाह —

स्वतोऽष्टमेशो हि महेश्वरो भवेत्स्वोच्चे स्वमेरिष्फमृतीशयोर्वली ।
स्वस्मिन्सपाते निधनालये वा महेश्वरः कारकपष्टमृचिरे ॥ ३९ ॥

स्वत इति । स्वस्मिन्कारके लोचने स्वमे वेति योजना । स्वस्मिनिधनालये वा सपाते इति योजना । सूर्यादिगणनया कारकपष्ट महेश्वरमृचिरे ॥ ३९ ॥

अथ ब्रह्ममहेश्वरयोः फलमुपजात्याह—

ब्रह्मग्रहाधिष्ठितभाच्च यावन्महेश्वरर्क्षस्य दशान्तमायुः ।

तत्रापि माहेश्वरतोऽष्टमेशत्रिकोणराशेः परिपाककाले ॥ ४० ॥

अथ मारकग्रहान्वसन्ततिलकेनाह—

लग्नात्स्वतश्च सहज(३)क्षत(६)रिप्फ(१२)रन्ध्र-

(८)नाथेषु वीर्यवहलो मृतिदोऽरिपस्तु ।

प्रायेण मारकखगर्क्षदशासु मृत्यु-

स्तत्रास्ततोऽरि(६)निधन(८)व्यय(१२)पाऽपहारे ॥ ४१ ॥

लग्नादिति । अपहारेऽन्तर्दशायाम् ॥ ४१ ॥

स्वभावेशो महेश्वरः ॥२१॥४६॥स्वोच्चे स्वमे रिपुभावेशप्राणी ॥२१॥
४७॥ पाताभ्यां योगे स्वस्य तयोर्वा रोगे ततः ॥२१॥४८॥ ब्रह्मणो याव-
न्महेश्वरर्क्षदशान्तमायुः ॥२१॥५५॥ तत्रापि महेश्वरभावेशत्रिकोणाब्दे
॥२१॥५६॥ स्वकर्मचित्तरिपुरोगनाथप्राणी मारकः ॥२१॥५७॥ चित्तनाथ-
प्रायेण ॥२१॥५८॥ तदृक्षदशायां निधनम् ॥२१॥५९॥ तत्रापि कालाद्रि-
पुरोगचित्तनाथापहारे ॥२१॥६०॥

खाद् आत्मकारकाद् यो भाव $(= \frac{५}{३} \frac{५}{३} = ८)$ अष्टम तदीशो महेश्वरो महेश्वराख्य-
ग्रह इति परिभाष्यते ॥ आत्मकारके स्तोत्रे खगृहे वा बतमाने सति रिपु $(= १२)$
द्वादश, भाव $(= \frac{५}{३} \frac{५}{३} = ८)$ अष्टम, एतयोर्वावीशौ तत्र प्राणी महेश्वर इति पूर्वेणातु-
पङ्ग स्वस्य आत्मकारकस्य पाताभ्या राहुकेतुभ्या योगे सति अथवा खाद् रोग
 $(= \frac{३}{३} \frac{३}{३} = ८)$ अष्टम तत्र तयो पातयोर्योगे सति तत $(= \frac{६}{३} \frac{६}{३} = ६)$ सूर्यादिगणनया आ-
त्मकारकात् पष्ठो महेश्वर इति ॥ स्थिरदशाया ब्रह्मग्रहाधितराशिमारभ्य महेश्वरग्रहा-
धितराशिदशापर्यन्तमायु स्यात् ॥ तत्रापि महेश्वरग्रहाधितराशिदशायामपि महेश्वरा-
धितराशितो यो भाव $(= \frac{५}{३} \frac{५}{३} = ८)$ अष्टमराशित्वस्य य ईशस्तस्माद्यस्त्रिकोण पञ्चम-
नवमवर्ता राशित्वस्यान्देऽन्तर्दशाकाले मृत्यु स्यात् ॥ खाद् आत्मकारकात् लग्नाद्वा
वम $(= \frac{५}{३} \frac{३}{३} = ३)$ तृतीय, चित्त $(= \frac{६}{३} \frac{६}{३} = ६)$ पष्ठ, रिपु $(= १२)$ द्वादश, रोग
 $(= \frac{३}{३} \frac{३}{३} = ८)$ अष्टम, एतद्राशिनाथाना मध्य य प्राणी स मारक स्यात् ॥ तत्र चित्त-
नाथ पष्ठेश, प्रायेण बहुप्रकारेणेति खामी । मारक स्यात् ॥ तदृक्षदशायां मारका-
धितराशिदशाया मारकस्वामिकराशिदशाया वा मृत्यु स्यात् ॥ तत्रापि मारकराशि-
दशायामप्यात्मकारकात्माद्वा य काल $(= \frac{३}{३} \frac{३}{३} = ७)$ सप्तमस्तस्माद् रिपु $(= १२)$
द्वादश, रोग $(= \frac{३}{३} \frac{३}{३} = ८)$ अष्टम, चित्त $(= \frac{६}{३} \frac{६}{३} = ६)$ पष्ठ, एतद्राशीना ये नाथास्ते-
षामपहारेऽन्तर्दशाभुक्त्वा मृत्यु स्यात् ॥ अत्र विशेषमाह शूद्रः—

'पष्ठाष्टमेशो भवतो मारकावष्टमेश्वर ।

प्रायेण मारको राशिदशास्त्र विशेषत ॥

पष्ठमे पापभूयिष्ठे पष्ठशो मुख्यमारकः ।
 पष्ठात्रिकोणगो वापि मुख्यमारक इष्यते ॥
 मध्यावुपि मृतिः पष्ठदशायामष्टमस्य वा ।
 पष्ठात्रिकोणस्य पुनर्दीर्घाल्पविषये भवेत् ॥
 पष्ठे बलयुते तस्य त्रिकोणे मृतिमादिशेत् ।
 पष्ठेश्चेद्बलाद्यः स्यात्त्रिकोणे मृतिं वदेत् ॥
 व्यवस्थेयं समस्तापि कारकादिदशाख्यपि ।
 बलिनः शुक्र (१) शशितो (७) प्रान्हां पष्ठाष्टमादिकम् ॥
 चरे चरस्थिरद्वन्द्वौ इति यो राशिरागतः ।
 स एव मारको राशिर्भवतीति विनिर्णयः ॥
 बहुराशिसमावेशे बलवान्मारकः स्मृतः ।
 चरइत्यादिनायुर्यत्तत्समाप्त्युचितो भवेत् ॥
 यो राशिः स तु विज्ञेयो मारकः सूत्रसंमतः ॥' इति ।

चरेचरस्थिरद्वन्द्वौ इति प्रतीकबोधितः संदर्भस्त्वयम्—

‘लभेशरन्ध्रपत्न्योश्च लभेन्द्वौर्लभहोरयोः ।

सूत्राण्येवं प्रयुञ्जीयात्संचादादायुषां त्रये ॥

चरेचरस्थिरद्वन्द्वौः स्थिरद्वन्द्वचरस्थिराः ।

द्वन्द्वेस्थिरोभयचरा दीर्घमध्याल्पकायुषः ॥' इति ।

अत्रायं नैलकण्ठीयो लेखः—पितृदिनेशादिद्विकानामाश्रयीभूतो यो राशिः स मारकः
 ते राशयो यदि बहवस्तर्हि ‘अप्रहासप्रहो ज्यायान्सप्रहो ध्वधिकप्रहः । दान्ये चरस्थि-
 रद्वन्द्वौः क्रमात्स्युर्बलशालिनः ॥’ इत्यनेन यो राशिर्बलवान् स मारकस्तदादिदशायां
 तदीशाश्रयराशिदशायां वा मृतिरिति । अपरे तु ‘चर—’ इत्यादिश्लोकेन यद्दीर्घायुः
 समागतं ‘पूर्ण—’ (टी. १ प्रवा.) इत्यादिना स्पष्टीकृतं तदायुर्मद्राशौ समाप्तं तदा-
 शिरेव मारक इत्यर्थः ॥

अथ पञ्चमपादपदार्थानुपसंहरति—

इत्युक्तो धरणिसमुद्र (४१) संख्यपद्यैः

शास्त्रार्थो मुनियचनानुसूक्त पद्य ।

तेनाद्यप्रशमितसंशयावतारं

छात्राणां मतिकमलं श्रियं दधातु ॥ ४२ ॥

इति श्रीदुर्गाप्रसादटिप्पेदरचिते जैमिनिपद्यामृते निघननिर्णयो नाम
 पञ्चमः प्रवाहः श्रीधगुरुचरणार्पणमस्तु । आदितः पद्यसंख्या १५४+
 ४१=१९५

इत्युक्त इति ॥ स्पष्टम् ॥ ४२ ॥

इति श्रीजैमिनिपद्यामृते मूलकन्दत्यां पञ्चमः प्रवाहः ॥

अथ षष्ठः प्रवाहो विविच्यते ।

अथ पित्रादीना निधनकाल विवक्षुस्तत्कारकादिविशेष शार्दूलविक्राडिताभ्यामाह—

यः प्राणी रविशुक्रयोः स जनकश्चन्द्रारयोस्तु प्रसू-
निर्वीर्योऽपि यथाक्रमं मलिनदृग्युक्तो भवेत्कारकः ।
तस्मिन्प्राणिनि सौम्यदृष्टियुजि तच्छूले हि पित्रोर्मृतिः
केचित्तन्निधनेश्वरे स्फुटवले तच्छूल इत्यादिशन् ॥१॥
आयुष्यन्यदपीक्षणीयमुदयाद्रिप्फेऽर्कसोम्यान्विते
तद्राशौ त्रिशरक्षपाकसमये तातान्तमाहुः परे ।
पित्रोर्व्यर्कमपापमात्रकदशा प्राग्द्वादशाब्द्या मृति-
र्दारणां गुरुयुगमशूल इतरेषां चापि तच्छूलके ॥२॥

य प्राणीत्यादि । यो रविशुक्रयोर्मध्ये बली स पितृकारक । यश्चन्द्रभौमयो स मातृकारक । एतयोर्मध्ये निर्वलोऽपि पापदृष्टो यथाक्रमं पितृमातृकारक स्यात् । तस्मिन् पितृकारके मातृकारके वा बलिनि शुभदृष्टे सति पितृमातृकारकाश्रितस्य राशे-
स्त्रिकोणराशिदशाया पितृमातृश्व निधन स्यात् । प्राणिनोऽप्राणिनो वा कारकस्याष्टमेश्वरे-
ऽधिकवले सति तदाश्रितराशित्रिकोणराशिदशायामन्ये निधनमादिशन्ति ॥ आयुषि
विचारणीये उक्तमनुक्तमन्यदपि निरीक्षणीयम् । लग्नाद् द्वादशे राशौ सूर्यबुधान्विते
तद्राशौ सिंहमिथुनकन्यान्यतमसत्वे तृतीयपञ्चमराशिदशाया परे पितृनिधनमाहुः ।
मातृपितृकारकयोर्व्यर्कपापमात्रावलोकनेन द्वादशाब्द्या प्राङ् मातापित्रोर्निधन स्यात् ।
गुर्वाकान्तराशित्रिकोणराशिदशाया स्त्रिया निधनम् । इतरेषा पुत्रमातुलादीनामपि तत्
त्कारकराशित्रिकोणराशिदशाया निधनमनुसधेयम् ॥ १—२ ॥

रविशुक्रयोः प्राणी जनकः ॥२१२१॥ चन्द्रारयोर्जननी ॥२१२२॥ अप्रा-
ण्यपि पापदृष्टः ॥२१२३॥ प्राणिनि शुभदृष्टे तच्छूले निधन मातापित्रो-
॥२१२४॥ तद्भावेन स्पष्टवले तच्छूल इत्यन्ये ॥२१२५॥ आयुषि चान्यत्
॥२१२६॥ अर्कज्ञयोगे तदाश्रिते क्रिये लग्नमेपदशायां पितुरित्येके ॥२१२७॥
व्यर्कपापमात्रदृष्टयोः पित्रोः प्राग्द्वादशाब्दात् ॥२१२८॥ गुरुशूले क्ल
प्रस्य ॥२१२९॥ तत्तच्छूले तेषाम् ॥२१२१०॥

रविशुक्रयोश्चन्द्रयोश्च मध्ये अप्राण्यपि पापदृष्टो यथाक्रमं पितृमातृकारको भवेत् ।
यद्युभौ समप्राणी तदा द्वावपि कारकाविति स्वामी ॥ प्राणिनीति चतुर्थं स्पष्टम् ॥ ता
भ्या प्राण्यप्राणिकारकाभ्या भावौ $(= \frac{1}{2} = 2)$ अथमौ तदोशे स्पष्टवले सति । शेष
स्पष्टम् ॥ क्रिये $(= १२)$ लग्नाद् द्वादशराशौ अश्रितयोगे सूर्यबुधसत्वे तदाश्रये तत्त्वा-
निकसिंहमिथुनकन्यान्यतमराशिसत्वे सति लग्न $(= ३)$ तृतीयराशि मेप $(= \frac{1}{3} = ५)$
पञ्चमो राशिदशाया पितृनिधनमित्येके । अत्र व्याख्याविकृता. स्वामिग्रन्थे ॥ पित्रो
प्राणिनोरप्राणिनोर्वा मातापितृकारकयोः । शेष स्पष्टम् ॥

अथ मरणनिमित्तानि महामातङ्गलीलाकराख्यदण्डकेन पञ्चनामरेणार्यया वसन्तति-
ठकेन च प्रपचयति—

लभतो वा स्वतो विक्रमे क्रूरयुक्तेक्षिते दुष्टभावेन मृत्युदयो जायते
सौम्यद्वययोगसत्त्वे शुभो मिथ्रखेटप्रसङ्गे तथाभूतनिर्याणमारयायते ।
मास्वता राजमूला लुपारांशुना यक्ष्मणः क्षोणिजेन वणास्त्राग्निदाहादितः
सौरिणाघाततोमन्दतक्षन्दनाभ्यांविषाम्बूरगोहृन्धनाद्यान्निमित्तादपि ३

तथोदयात्स्वतोऽथवा तृतीयके शिखावता
विषूचिकाजलामयादितश्च मृत्युमादिशेत् ।

मृगाङ्गमान्दिसंक्रमेण पूगसंभवान्मदा-

द्विषात्रदानकैतवप्रयोगतश्च सत्वरम् ॥ ४ ॥

शोफारुचिचमनाद्याद् गुरुणा मेहाद् भृगूद्देहेनात्र ।

मिथ्रान्मिथ्रद्युसदा शशिद्वययोगे तु निश्चयान्निधनम् ॥ ५ ॥

सौम्यग्रहैश्च निधनं शुभदेशमध्ये

पापैस्तु कुत्सिततमे किल कीकटाद्ये ।

वागीश्वरेण कविनापि च बोधपूर्व-

मन्यैस्तु चिस्मृतिपुरस्सरमादिशन्ति ॥ ६ ॥

लभतो वा स्वत इत्यादि । तथाभूतनिर्याणं शुभाशुभमिथ्रं निधनम् । मन्दतग्रन्द-
नाभ्या मन्दनान्दिभ्यामित्यर्थः । शेषं सद्यम् ॥३-६॥

कर्मणि पापयुतदृष्टे दुष्टं मरणम् ॥२१२१॥ शुभं शुभदृष्टियुते ॥२१२१
१२॥ मिथ्रे मिथ्रम् ॥२१२१३॥ आदित्येन राजमूलात् ॥२१२१४॥ चन्द्रेण
यक्ष्मणः ॥२१२१५॥ कुजेन वणशस्त्राग्निदाहाद्यैः ॥२१२१६॥ शनिना वा-
तरोगात् ॥२१२१७॥ मन्दमान्दिभ्यां विषसर्पजलोहृन्धनादिभिः ॥२१२१
१८॥ केतुना विषूचीजलरोगाद्यैः ॥२१२१९॥ चन्द्रमान्दिभ्यां पूगमदान्त्र-
कवलादिभिः क्षणिकम् ॥२१२२०॥ गुरुणा शोफारुचिचमनाद्यैः ॥२१२
२१॥ शुभ्रेण मेहात् ॥२१२२२॥ मिथ्रेमिथ्रात् ॥२१२२३॥ चन्द्रद्वययोगा-
न्निश्चयेन ॥२१२२४॥ शुभैः शुभदेशे ॥२१२२५॥ पापैः कीकटे ॥२१२२६॥
गुरुशुक्राभ्यां ज्ञानपूर्वकम् ॥२१२२७॥ अन्यैरन्यथा ॥२१२२८॥

* एषात् कारकाद्वा कर्म (=६३= ३) तृतीयः तस्मिन्पापयुते दृष्टे वा दुष्टमिजल-
पातपन्थनादिप्रयोज्यं मरणं स्यात् । सायासमिति परमार्थः ॥ एषात् कारकाद्वा तृतीये
शुभयुक्ते दृष्टे वा शुभं ज्वरप्रदिरोगप्रयोज्यं मरणं स्यात् । निरायासमिति परमार्थः ॥
मिथ्रे शुभपापयुतदृष्टे तृतीये मिथ्रं शुभाशुभात्मक मरणम् ॥ 'एषात् कारकाद्वा तृतीये'
इत्यंशोऽग्रे 'अन्यैरन्यथा' इति सूत्रं पापदनुवर्तनीयः ॥ मन्दमान्दिभ्या शनिपुडिष्ठा-
भ्याम् ॥ चन्द्रद्वययोगान्निधयेनेत्युक्त्वा चन्द्ररग्नीगमाद्यै एषात्कारकाभ्या तृतीयस्यान-

गतेनापि तत्तद्गृहेण तत्तद्भोगनिमित्तकं मरणं सदिग्धमिति गम्यते ॥ शुभैः पापैरिति बहुवचनमविवक्षितमिति नीलकण्ठ ॥ शेषं स्पष्टं पद्यतो व्याख्यातं च ॥

अथ लग्नाद्वादशयोर्मध्यसंज्ञा सफला सापवादा च लग्धरयाह—

लग्नाद्यं पूर्वपट्टं व्ययमुखमपरं पट्टमेतत्प्रदिष्टं
स्वं स्वं मध्यं तदन्तः खरकिरणभुवा राहुणा केतुना वा ।
पित्रोः संस्कारकर्ता न भवति मनुजः सौम्यदृग्योगसत्त्वे
योगोऽयं नाशमेति सरहरयजने संगते वा पदाली ॥ ७ ॥

लग्नाद्यमिति । लग्नाद्यं पूर्वपट्टं स्वं मध्यं लग्नमध्यमुक्तम् । व्ययमुखमपरं पट्टं द्वादशादिपट्टं स्वं मध्यं द्वादशमध्यमुक्तमित्यर्थः । तदन्तः लग्नमध्ये, खरकिरणभुवा शनिना, राहुणा केतुना वाधिष्ठिते मानु सस्कारकर्ता न स्यात् । एवं तदन्तः द्वादशमध्ये, शनिना राहुणा केतुना वाधिष्ठिते पितुः सस्कारकर्ता न स्यात् । सस्कार और्ध्वदैहिक-लक्षणः । अत्र सौम्यग्रहदृष्टियुतिसत्त्वे पित्रोः सस्कारकर्तृलक्षणोऽयं दुर्योगः सरहरय-जनेऽनुष्ठिते सति संगता आपदालीव नाशमेतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

लेयादिजनकयोर्मध्ये शनिराहुकेतुभिः पित्रोर्न संस्कर्ता ॥२१२२९॥
लेयादिपूर्वाधे जनकाद्यपराधे ॥२१२३०॥ शुभदृग्योगात् ॥२१२३१॥

लेय (=३३=१) लग्नम्, जनकः (=१२=१२) द्वादशः तयोर्मध्ये शनिराहुभ्यां शनिकेदुभ्यां वा स्थिताभ्यां मातापित्रोः सस्कर्ता न स्यात् ॥ लेयादिपूर्वाधे लग्नादिपूर्व-पट्टे, जनकाद्यपराधे द्वादशादिव्युत्क्रमेणोत्तरपट्टे यथाक्रमं लग्नाद्वादशमध्यसहिते । तत्र वर्तमानाभ्यां शनिराहुभ्यां शनिकेदुभ्यां वा मातापित्रोः सस्कर्ता न स्यादिति विशि-ष्यमध्यपदार्थबोधकं सूत्रम् ॥ तत्र शुभग्रहदृष्टियोगान्मातापित्रोः सस्कारकर्ता स्यादिति पूर्वयोगभद्रः ॥

अथ पद्यपादपदार्थानुपपत्तहरति—

इत्युक्तः श्रुतियुतराम (७) संख्यपद्यैः
शास्त्रार्थो मुनिचचनानुरुद्ध एव ।
तेनाद्यप्रशमितसंशयाद्यतारं
छायाणां मतिकुमुदं मुदं प्रयातु ॥ ८ ॥

इति धीदुर्गाप्रस्ताद्विद्येदरचिते जैमिनिपद्यामृते पित्रादिनिधननिः
र्णयो नाम पद्यः प्रवाहः श्रीदिगुरुचरणार्पणमस्तु । आदितः पद्यसंख्या
१९५+७=२०२

इत्युक्त इति । श्रुतिमिदुता रामा. सप्त । शेषं स्पष्टम् ॥ ८ ॥

इति श्रीजैमिनिपद्यामृतवृत्तौ मूलकन्दल्या पद्यः प्रवाहः ॥

अथ सप्तमः प्रवाहो विविच्यते ।

अथ दशानेदबलमेदान्विवक्षुरादावन्तर्दशा पुष्पिताप्रवाह—

भवति विषममे क्रमात्तदादेः समभवने तु तदस्ततो विलोमात् ।

इह सकलदशान्तरप्रवृत्तिर्यदि न विशेषनिरूपितोत्थवाधः ॥ १ ॥

भवतीति स्पष्टार्थम् ॥ १ ॥

अथ निर्याणशूलदशामुपजातिक्रयाह—

लग्नास्तयोर्यौ बलबोस्तदादिः प्रणीयते शूलदशान्तहेतुः ।

एकैकराशेः शरदश्चरादिवत्प्रातिस्विकं यत्र न मानमुच्यते ॥ २ ॥

लमास्तयोरिति । अथ सामान्येनाह—एकैकराशेरिति । शेषं स्पष्टम् ॥ २ ॥

अथ पितुर्मातुरनुजस्य भगिनीपुत्रयोश्च निर्याणशूलदशा वैतालीयाभ्यामाह—

उदयास्तशुभर्क्षमांसलात् पितृनिर्याणदशा विधीयते ।

तत एव नुरीयकांसलाञ्च जननीशूलदशापि नीयते ॥ ३ ॥

मृतिशूलदशानुजन्मनस्तनुजायासहजोद्भटादिका ।

भगिनीसुतयोस्तु सा भवेदुदयास्तात्मजवीर्यवन्मुखी ॥ ४ ॥

उदयास्तेत्यादि । उदयास्ताभ्या ये शुभर्क्षे नवमराशी तयोर्मध्ये मासलाद् बलवतः ।

तत एव उदयास्ताभ्यामेव यौ तुरीयौ राशी तयोर्मध्ये अंसलाद् बलवतः । एवं तनुजा-

याभ्यां यौ सहजौ तृतीयराशी तयोर्मध्ये उद्भटादिका बलवदात्मिका । एवमुदयास्ताभ्यां

यावात्मजौ पद्ममराशी तयोर्मध्ये वीर्यवन्मुखी । शेषं स्पष्टम् ॥ ३—४ ॥

अथ ज्येष्ठभ्रात्रादीनां निर्याणशूलदशां विद्युन्मात्रयाह—

लग्नास्ताभ्यां लाभप्राणी यः स्यात्तस्माज्ज्येष्ठभ्रातुः ।

मातापित्रोस्तुल्या वेद्या तत्कल्पानां निर्याणोक्तिः ॥ ५ ॥

लमास्ताभ्यामिति । तत्कल्पानां मातापित्रोः सहशानाम् ॥ ५ ॥

विषममे तदादिर्नवमांशः ॥ २१३१ ॥ अन्यथादर्शादिः ॥ २१३२ ॥ पितृला-

भप्रथमप्राण्यादिः शूलदशा निर्याणे ॥ २१३१८ ॥ पितृलाभपुत्रप्राण्यादिः

पितुः ॥ २१३१९ ॥ आदर्शादिर्मातुः ॥ २१३२० ॥ कर्मादिर्भ्रातुः ॥ २१३२१ ॥

मात्रादिर्भगिनीपुत्रयोः ॥ २१३२२ ॥ व्य्यादिर्ज्येष्ठस्य ॥ २१३२३ ॥ पितृव-

त्पितृवर्गे ॥ २१३२४ ॥ मातृवन्मातृवर्गे ॥ २१३२५ ॥

विषममे भोजे महादशाराशौ सति तदादिः क्रमेण नवशोऽन्तर्दशा प्रणीयते ।

अन्यथा समे आदर्शादिहत्क्रमेणैति योजना । एतदुक्तं भवति—यथा पुरतोऽवस्थापिते

दपणे त्रिम्यप्रतित्रिम्यशोरव्यवहितावस्थानं तथा क्रमोत्क्रमाभ्यां लमादिद्वादशादि-

गणनाप्यव्यवहितावस्थानाभिप्रायिकेति प्रतिमाति । 'आदर्शादिर्मातुः' (२१३२०)

इति सौत्रप्रयोगेण मुनीन्द्रस्यादसंस्कृते नियमेन सप्तमवाचको नामिप्रत इत्यपि व्य-

कम् । आहश्यते ह्यमत्रेत्यादर्श । आदर्शो दर्पण इति पर्यायी । आदर्शं समुखो भवतीत्यादि शिरोमणीयवासनाभाष्यलेखस्तु समगण्डलातुच्छदर्शनाभिप्रायक । तेन 'स्थूलादर्श—' (२।४।२०) इत्यत्रादर्शशब्द सप्तमवाचकतया प्राचा व्याख्यातोऽपि । निर्माणे निर्णयमाने पिता (=६३=१) लग्न, लाभ (=६३=७) सप्तमम्, एतयोर्मध्ये य प्रथमप्राची बलाधिकस्तदादिका शूलदशा स्यात् । लग्नसप्तमान्यतरत्रिकोणराशि-दशा निर्माणकारिणीत्यर्थः ॥ पितृलाभाभ्या लग्नसप्तमाभ्या सकाशाद् यथाप्राप्तक्रमोक्त-मगणनया श्री पुत्री (=६३=१) नवमराशी तत्र बलवदादि पितुर्निर्याणदशा स्यात् ॥ तथा आदर्श (=६३=४) बलवाद्यतुर्धराशिस्रदादिर्मातुर्निर्याणदशा स्यात् ॥ तथा वर्म (=६३=३) बलवोस्तृतीयराशिस्रदादिर्मातुर्निर्याणदशा स्यात् ॥ तथा माता (=६३=५) बलवान् पञ्चमराशिस्रदादिर्भगिनीपुत्रयोर्निर्याणदशा स्यात् ॥ तथा व्यय (=११) बलवानेकादशराशिस्रदादिर्ज्येष्ठस्य निर्याणदशा स्यात् ॥ यथा तथाभूतबलवत्-वमादिप्रवृत्ता पितुर्निर्याणदशा तथैव पितृवर्गस्य पितृव्यादेरपि निर्याणदशेत्यर्थः ॥ मातु-वदिति स्पष्टम् ॥

अथ निर्याणदशासु प्रकारान्तरेण शूलदशा अब्दगणना चोपजातिकयाह—

यो नैधनारसप्तमराशिरस्माद् विधीयते शूलदशावशेषम् ।

ओजेऽङ्गकेत' क्रमत' समे तृत्क्रमाच्च वर्षाण्यस्त एव विद्यात् ॥ ६ ॥

य इति स्पष्टम् । 'लमास्तयो'—, इत्यादिना प्राह नैकधा निर्याणदशा दर्शिता । तत्र किल लग्नसप्तमयोर्मध्ये सप्तमो धनुर्वलवत्, तत्र उत्क्रमेण दशा प्रवर्त्ता । वर्षाणि स्थिरवत् । इह दीर्घायुष सद्भावात् धनुषत्रिकोणराशी मेपासिही । तत्र सिद्धो निर्माणभम् ॥

लग्नसप्तमाभ्या नवमराशी कुम्भसिद्धो, तत्र सिद्धो बलवान् अतः पितुर्निर्याणमन्वेप्यम् एव मात्रादीनामपि ॥

निर्याणराशावन्विष्टे तत इह प्रकारान्तरमप्यवतारणीयम् ॥ ६ ॥

निर्याणलाभादि शूलदशा फले ॥२।४।१६॥ पुरुषे सभा. सामा न्यतः ॥२।४।१७॥

फले फलनिमित्त शूलदशा तत्र शूल—महेश्वरर्क्षादिभेदेन अनेकधा । तत्र निर्या-णराशयो लाभ (=६३=७) सप्तम तदादिरिय दशा ॥ पुरुषे विपमराशौ सामान्यतः क्रमात्, अन्यथा उत्क्रमादित्यर्थात्त्वम् ॥

अथ मण्डूकाख्यामन्तर्दशामुपजातिकयाह—

ओजात्क्रमादुत्क्रमतश्च युग्माल्लग्नस्तयोर्वीर्यवतश्च राशेः ।

चदन्ति मण्डूकदशा त्रिकूटक्रमेण निर्याणत्रिपाकसिद्धये ॥ ७ ॥

ओजादिति स्पष्टम् । अन्तर्भागकालस्तु चरान्तर श्वावसेयः ॥

स्थूलादर्शवैपम्याश्रयो मण्डूकस्त्रिकूटः ॥२।४।१५॥

स्थूलः (=३^५/_३=१) लग्नम्, आदर्शः सप्तमः, एतयोर्मध्ये वैपम्याश्रयो बलाधिक्यवान् दशारम्भहेतुभूतः । त्रयः कूटाश्चरस्थिरद्विस्वभावा यत्रासौ त्रिकूटः । मण्डूको मण्डूका-
ख्यानतर्दशा । मण्डूक इव गतौ कृतियोगवशादन्वया ॥

अथ मण्डूकदशोदाहरणम् ।

लग्नसप्तमयोर्मध्ये सप्तमो धनुराशिर्वलवोस्तेन पूर्वं धनुषि धनुरादित्रिकूटकमेण दशा प्रवर्तनीया ॥ तत्रायं क्रमः—धनुषि धनुर्मानिमिधुनकन्यामकरमेपककृतुलाकुम्भवृष-
शुक्राः । एवमग्रे ॥

अथ बलविभागमुपजातिकाचतुष्टयेनाह—

प्राणोऽत्र राशेः, स च कारकाख्ययोगः, समत्वे शुचराधिकत्वम् ।

ततो हि तुङ्गादिरतो निसर्गश्चरादिकक्रामिकवीर्यवाही ॥ ८ ॥

पत्युस्ततः कारकसंगमादिरंशाधिकध्वान् बली विशेषात् ।

ओजे द्वितीयव्ययगो बलीयानितीरितं राशिवलं किलाद्यम् ॥ ९ ॥

बलं द्वितीयं पतिजीवचान्द्रिह्ययोग, ईशस्य बलं तृतीयम् ।

स्वात्कण्टकादिष्वधिपस्य वीर्यं पूर्णक्रमेणापचयं प्रयाति ॥ १० ॥

बलं चतुर्थं खलदृष्टियोगतुङ्गादिवातग्रहयुक्तिरोजे ।

इत्थं बलानामवधार्य तत्त्वं दैवज्ञवर्यैः फलमूहनीयम् ॥ ११ ॥

प्राणोऽत्र राशेरित्यादि । स्पष्टार्थम् ॥ ८—११ ॥

अथ प्राणः ॥२।३।५॥ कारकयोगः प्रथमो भानाम् ॥२।३।६॥ साम्ये
भूयसा ॥२।३।७॥ ततस्तुङ्गादिः ॥२।३।८॥ निसर्गस्ततः ॥२।३।९॥ तदभावे
स्वामिन इत्थं भावः ॥२।३।१०॥ आप्रायत्तो विशेषात् ॥२।३।११॥ प्राति-
वेशिकः पुरुषे ॥२।३।१२॥ इति प्रथमः ॥२।३।१३॥ स्वामिगुरुहृद्योगो
द्वितीयः ॥२।३।१४॥ स्वामिनस्तृतीयः ॥२।३।१५॥ स्वात्स्वामिनः कण्ट-
कादिष्वपारदौर्वल्यम् ॥२।३।१६॥ चतुर्थतः पुरुषे ॥२।३।१७॥ पापहृद्यो-
गस्तुङ्गादिग्रहयोगः ॥२।३।१८॥ इति चत्वारः ॥२।३।२९॥

राशीनामाद्यबलं कारकग्रहयोगः ॥ ग्रहयोगसाम्ये भूयसा अधिकसंख्येन ग्रहयोगेन
बलम् ॥ ततो भूयस्त्वानन्तरं राशेस्तुङ्गादिः खतुङ्गस्वगृहस्वामिग्रहस्वग्रहयोगो बलम् ॥
ततस्तुङ्गादिबलानन्तरं चरास्थिरः, स्थिराद् द्विस्वभाव इति क्रमेण बली ॥ तदभावे
कारकयोगाद्यभावे स्वामिनो राश्वधिपतेरित्ये भावः कारकयोगादिर्वलम् ॥ अत्र बलवि-
न्तायां विशेषाद् आप्रायत्तोऽधिकाशग्रहो बली ॥ पुरुषे ओजराशौ प्रातिवेशिक उभयपा-
श्वं वृत्तिर्द्वादशगतो ग्रहो बलाघायक इत्यर्थः ॥ इति प्रथमः प्राणः ॥ 'स्वामिगुरुज्ञानो दृष्ट-
यो योगो द्वितीयः प्राणः ॥ स्वामिनस्तृतीयः प्राणः 'स्वात्स्वामिनः'—, इत्याद्युक्तः ॥ स्वाद्
आत्मकारकात् कण्टकादिषु केन्द्रपणकरापोक्त्रिणेषु स्वामिनो राश्वधिपतेरपारदौर्वल्यं

स्यात् । एतदुक्तं भवति—केन्द्रे पूर्णं पणफरे ततो न्यूनमापोक्लिमे ततोऽपि न्यूनम् ॥
 पुरुषे विषमराशौ 'पापद्वययोग'—, इति चतुर्थबलादहं स्यात् ॥ पापप्रहाणा दृष्टिर्योग
 स्वया तुद्गादिगतप्रहयोगो बल स्यात् ॥ 'कारकयोग'—, इत्यादिना त्रय एकोऽयमिति
 चत्वार प्राणा ॥

अथ सप्तमपादपदार्थानुपसहरति—

इत्युक्तः शशधरभूमि (११) संख्यपद्यैः शास्त्रार्थो मुनिवचनानुरुद्ध एव ।
 तेनाद्य प्रशमितसंशयावतार छात्राणां मतिमुकुरश्चमत्करोतु ॥ १२ ॥

इति श्रीदुर्गाप्रसादद्विवेदरचिते जैमिनिपद्यामृते दशामेदादिप्रस्तावो
 नाम सप्तम प्रवाहः । श्रीदुर्गाचरणार्पणमस्तु । आदितः पद्यसंख्या
 २०२+११=२१३

इत्युक्तं इति । मतिरेव मुकुरो दर्पण ॥ शेष स्पष्टम् ॥ १२ ॥

इति श्रीजैमिनिपद्यामृततृती मूलकन्दल्या सप्तम प्रवाह ॥

अथाष्टमः प्रवाहो विविच्यते ।

अथ कारककेन्द्रदशा दोषकत्रयेणाह—

कारककेन्द्रदशा हि तदादिस्थायिन एव नवाशकनाथाः ।

लग्नचतुष्टयमासलपूर्वा द्वादश राशय उद्धरणीयाः ॥ १ ॥

अत्र पराक्रमते बलशाली लग्नतदस्तभयोः कलनासु ।

स्वामिगृहावधिकाऽधिकसंख्या व्योमसदामपि वर्षमितिः स्यात् ॥२॥

जातकतत्त्वमहानिधिमुद्राद्रावणकर्मपटुप्रतिभानैः ।

स्वामिवलानि फलानि च युध्वा प्राग्वदमुत्र यथायथमूह्यम् ॥ ३ ॥

कारककेन्द्रदशेत्यादि । तदादिस्थायिन केन्द्रादिवर्तिनो राशय एव नवाशकानामन्त-
 र्दशाना नाथा स्युः । एतदुक्तं भवति—केन्द्रस्था पणफरस्था आपोक्लिमस्था राश-
 योऽन्तर्दशास्वामिनो भवन्ति । तत्र लग्नादिचतुष्टये बलकमेण दुर्बलान्ता अन्तर्दशा
 गणनीयाः । अथ लग्नात् तत्सप्तमाद्वा अन्तर्दशा प्रारभ्यते क्रमोत्क्रामान्याम् । जातकतत्त्वे
 त्यादिफलप्रपञ्चयम् ॥ १-३ ॥

स्वकेन्द्रस्थाद्या स्वामिनो नवांशानाम् ॥२॥१॥ पितृचतुष्टयवैषम्य
 बलाथयः स्थित ॥२॥१२॥ स तल्लाभयोराचर्तते ॥२॥१३॥ स्वामिवल
 फलानि च प्राग्वत् ॥२॥१४॥

स्वकेन्द्रस्थाद्या स्व आत्मकारक तस्य केन्द्रादिगता राशयो नवाशानामन्तर्दशानां
 स्वामिनः स्युः । पूर्वं केन्द्रस्था ततः पणफरस्था ततः आपोक्लिमस्था राशय इति

तात्पर्यम् ॥ पितुः $(= \frac{1}{2} \frac{1}{2} = 1)$ लग्नाच्चतुष्टये लग्नादिकेन्द्रे वैषम्यबलाभयोऽधिकप्राणो यो राशिस्तत्पूर्वको दशाप्रदो राशिः स्थितः व्यवस्थितः ॥ स तल्लाभयोः कारकसप्तमयो- रावर्तते परिणमितो भवति ॥ खानीति सूत्रं स्पष्टं पद्यतो व्याख्यातं च ॥

अथ कारककेन्द्रदशोदाहरणम् ।

अत्र सूर्यः कारकस्ततः सप्तमध्वन्द्रः एतयोरधिष्ठाने बुधिकटुषौ । इह बलवतो वृथिकाद् लक्रमेण कारकादिदशा प्रवर्तनीया । तत्रान्तर्दशैवम्—कारकाधिष्ठितवृथिकाराशेरक- मेण केन्द्रीभूतानां वृथिकसिंहवृषकुम्भानां मध्ये वृथिको यलर्वास्तेन पूर्वं वृथिकाराशौ वृथिकस्य, ततस्तद्व्यूनबलस्य वृषस्य, ततस्तद्व्यूनबलस्य सिंहस्य, ततः कुम्भस्य; अथ कारकादिकेन्द्रपणफरीभूतानां तुलाकर्कमेपमकराणां मध्ये बलक्रमेण पूर्वं मकरस्य, ततः कर्कमेपतुलानाम्; अथ कारकादिकेन्द्रापोक्लिमीभूतानां कन्यामिथुनमीनधनुषां मध्ये बलक्रमेण पूर्वं कन्यायास्ततो धनुर्मिथुनमीनानामन्तर्दशा प्रवर्तनीयेति । एवमेव तुलादिषु । अन्तर्दशाभोगकालस्तु दशमासादिः प्रतिराशिसमानः ॥

कारककेन्द्रदशाचक्रम् ।

स. वृ. के.	मं.	वृ.	ल.	चं.	रा.				शु.	श.	
वृथि.	तु.	क.	सिं.	कर्क.	मी.	वृ.	मे.	मी.	कुं.	म.	ध.
१०	३	१०	९	२	५	८	५	८	९	१	८
१९२९	१९२९	१९४२	१९५२	१९६१	१९६३	१९६८	१९७६	१९८१	१९८८	१९९७	१९९८ (२००६)
६											६
२३											२३
५१											५१
२४											२४

अथ कारककेन्द्रदशायां कारकादीनामन्दप्रदर्शनम् ।

अत्र प्रथमं तावत्कारकस्य सूर्यस्य, पञ्चासत्सुकस्य बुधस्य केतोश्च; ततः केन्द्रगतानां चन्द्रराहुगुरूणां, ततः पणफरगतस्य शुक्रस्य, ततः आपोक्लिमगतयोर्मङ्गलगनैश्वरयोश्चेति- दशाक्रमः । तत्रान्दाः 'खामिशुद्ध—' इत्यादिना । अन्तर्दशाचक्रालासु प्रैराशिकैः ॥

कारककेन्द्राब्दचक्रम् ।

सू	बु	के.	च	रा	वृ	शु	मं	श
३	५	१२	११	३	७	८	१०	२
१९२५	१९३२	१९३७	१९४५	१९६०	१९६३	१९७०	१९७८	१९८८ (१९९०)
७								७
२९								२९
५१								५१
२४								२४

अत्रेदं चक्रमावश्यकम्—'स्वकेन्द्रस्याद्या' इति सूत्रेण कारकदशा आक्षिप्यते । सा केन्द्रारभ्यतया कारककेन्द्रदशेति व्यवहियते । एव तदाश्रितराशितदन्तर्दशे अपि लभ्येते । उभयलिङ्गात् । नवो नूतन अशो भाग नवाश, स्वस्मिन्नपि स्वदायभाग-योगात् । अन्तराश इति ताःपर्यम् । एवमेव परदेशोपपदेशदशे तदन्तर्दशे अपि प्रवर्त-यितुं शक्ये ।

अथ नक्षत्रदशा आर्य्याह—

विशोत्तर्यादिदशासरणिर्नक्षत्रदायसंपन्ना ।

गौरीश्वरसंवादे सपरिकरा साधु मीमात्या ॥ ४ ॥

सिद्धा उडुदाये ॥२॥१८॥

उडुदाये नक्षत्रासुर्दाये विशोत्तर्यादिदशा सिद्धा ज्ञेया । तथा च मम पद्यानि—

तर्कादिश शिखरिणो धृतयो महीपा नन्देन्दवो नगभुवो मुनय स्वदसा ।

सूर्येन्दुभुसुतविधुतुदजीवसौरिविरिकेतुभार्गवदशाशरद स्वसूर्या ॥

१+१०+७+१८+१६+१९+१८+७+२०=१२०

जन्मर्क्षे दक्षरहिते नन्दभक्तावशेषिते । वह्निभाङ्गास्करादीना दशा विशोत्तरीक्रमे ॥

स्वजन्मकालिकी दशा मयातनाडिका हृता भभोगनाडिकोद्धृता फल यता दशा भवेत् ।

अपानया विवर्जिता स्वजन्मकालिकी दशा दशात्र भोग्यसङ्गिता तत शुभाशुभ वदेत् ॥

महादशा स्वस्वदशाभिराहता खनेत्रचन्द्रैर्विहता समादिका ।

अन्तर्दशा व्योमसदा भवत्यथो आसां समासेन महादशा मता ॥

यथा सूर्यान्त सूर्यस्य दशा $\frac{१ \times ६ \times १९ \times ३०}{१२०}$ = मा ३ दि १८ एव चन्द्रादीनामपि ।

अथ सूर्यव्यन्तरम् । तत्र पूर्वाणीतव्यन्तरम् ३१७८ सर्वाङ्गित जातम् १०८ ततोऽनुपातेन

$\frac{१०८ \times १ \times ६०}{१२०}$ = दि ५ घ २४ इदं व्यन्तरम् । अथ सूर्यप्रत्यन्तरम् तत्र वा तरम् ५ घ

२४ सर्वाङ्गित जातम् ३२४ ततोऽनुपातेन $\frac{३२४ \times ४ \times ६०}{१२०}$ = घ १६ प. १२ अत्र

पञ्चानुडुदायप्रदीपाख्येन निबन्धनेन ज्ञेयानीति दिद् ।

अथ विंशोत्तरीदशोदाहरणम् ।

जन्मदिने सूर्योदयात्कृत्तिकाक्षत्रस्य भोग्यघट्यादि ७।४१ जन्मेष्टम् ३०।५९ अतो रोहिणीक्षत्रे जन्मेति ज्ञानं जातमेव । अथात्र रोहिणीक्षत्रस्य जन्मसमये गतगम्य-घट्यादीनामानयनम् । तद्यथा—जन्मेष्टम् ३०।५९ कृत्तिकाया भोग्यघट्यादिना ७।४१ हीनं २३।१८ जातं रोहिणीक्षत्रस्य भुक्तघट्यादि । इदमेव भयातम् । कृत्तिकाया भोग्यघट्यः ७।४१ पष्टिघटीभ्यः शुद्धाः ५२।१९ अग्रिमदिवसीयपद्याङ्गस्यरोहिणीक्षत्रभोग्यघट्यादिना ९।४६ सहिता ६२।५ जातं रोहिण्या भोग्यघट्यादिभ-भोगः ६२।५ अयमेव भभोगः । अथ दशाया भुक्तभोग्यवर्षाद्यानयनम्—

रोहिणीक्षत्रे जन्म तेन चन्द्रस्य महादशायां जन्म, तस्य दशावर्षाणि दश, ततोऽ-नुगतः—यदि भभोगेन ६२।५ दशावर्षाणि दश लभ्यन्ते तदा भयातेन २३।१८ किम् ६२।५ : १० :: २३।१८ सर्वाणितं जातम्

$$\begin{aligned} & ३७२५ : १० :: १३९८ = \frac{१३९८०}{१०} \\ & ३७२५) १३९८० \quad (३ \text{ वर्षाणि} \\ & \quad \underline{१११७५} \end{aligned}$$

२८०५ द्वादश १२ गुणितम्

$$\begin{aligned} & ३३६६० \quad (९ \text{ मासाः} \\ & \underline{३३५२५} \end{aligned}$$

१३५ त्रिंशता ३० गुणितम्

$$\begin{aligned} & ४०५० \quad (१ \text{ दिनम्} \\ & \underline{३७२५} \end{aligned}$$

३२५ पष्टि ६० गुणितम्

$$\begin{aligned} & १९५०० \quad (५ \text{ घट्यः} \\ & \underline{१८६२५} \end{aligned}$$

८७५ पुनः पष्ट्या ६० गुणितम्

$$\begin{aligned} & ५२५०० \quad (१४ \text{ पलानि} \\ & \underline{३७२५} \end{aligned}$$

$$\underline{१५२५०}$$

$$\underline{१४९००}$$

३५० पुनरपि पष्ट्या ६० गुणितम्

$$\begin{aligned} & २१००० \quad (५ \text{ विपलानि} \\ & \underline{१८६२५} \end{aligned}$$

२३७५ शेषमर्धाधिकमिति षड् विपलानि गृहीतानि ।

एवं चन्द्रस्य वर्षं भुक्तदशा वर्षादिका=३ व. ९ मा. १ दि. ५ घ. १४ प. ६ वि. । दशभ्यः शुद्धा भोग्यदशा वर्षादिका=६।२।२८।५४।४५।५४ ॥

अथ विंशोत्तरीदशाचक्रम् ।

चं.	मं.	रा.	वृ.	श.	यु.	के.	शु.	सू.
६	७	१८	१६	१९	१७	७	२०	६
२								
२८								
५४								
४५								
५४								
१९२५	१९२५	२५४२	१९६०	१९७६	१९९५	२०१२	२०१९	२०३५ (२०४५)
७	१०							१०
२९	२८							२८
५१	४६							४६
२४	१०							१०

अथो आर्यागीत्योद्गीतिभ्यां द्वादशमाह—

उदयान्नवमतदीक्षितदशमतदीक्षितभवतदीक्षितानां च ।
राशीनां निर्दिष्टा त्रिकूटपदक्रमेण द्वादशाक्षरणिः ॥ ५ ॥

यद्युदयान्नवमर्क्षं भवति वृषो वृश्चिकः सिंहः ।

कुम्भोऽथवा तदानीं नवमो राशिर्विलोमतो ब्राह्मः ॥ ६ ॥

क्रमतश्चरेषु शरगजशिवाः स्थिरेषूत्क्रमादेते ।

द्वितनुषु वेदनगाशा दर्शनयोग्याश्च राशयोऽभिहिताः ॥ ७ ॥

उदयदिस्यादि । क्रमत इत्यादिना प्रागुक्तो दृष्टिक्रमो निबद्धः ॥ ५-७ ॥

कुजादिस्त्रिकूटपदक्रमेण द्वादशा ॥२१४२१॥ मातृधर्मयोः सामान्यं
विपरीतमोजकूटयोः ॥२१४२२॥ यथा सामान्यं युग्मे ॥२१४२३॥

कुजः (=६३=९) नवमः तदादिलोमतो नवमादिकूटपदक्रमेण नवमदशमैका-
दशराशिरूपेण द्वादशा ज्ञेया । अन्वर्था संज्ञा ॥ माता (=६३=५) सिंहः, धर्मः
(=६३=११) कुम्भः, एतयोरोजकूटयोर्योगनायां सामान्यमनुलोमगणना विपरीतं विलो-
मगणना स्यात् । युग्मे युग्मकूटे यो वृषवृश्चिको तयोर्ब्रह्मासामान्यं यथाशास्त्रं विलोमग-
णनेव स्यात् ॥

अथ द्वादशोदाहरणम् ।

'वदशाचक्रम'—इत्यादिना द्वादशा प्रवर्तनीया । तत्र त्रिकूटपदक्रमेण स्थिरदशाच-
रप इति ॥

अथ द्वादशाचक्रम् ।

	सं.	रा.	वृ.	सू.	क.			स.	ल.	सं.	
वृ.	कुं.	वृ.	सिं.	वृश्चि.	म.	मे.	क.	घ.	मी.	मि.	कन्या
७	८	८	८	८	७	७	७	९	९	९	९
११२९	१९३५	१९४४	१९५२	१९६०	१९६८	१९७५	१९८२	१९८९	१९९८	२००७	२०१६ (२०२५)
७											७
२९											२९
५९											५९
२४											२४

अथ श्लोकान्या त्रिकोणदशमाह—

लग्नपञ्चमधर्माणां यो राशिर्वलवान्भवेत् ।
तमारभ्य त्रिकोणाख्यदशारम्भः प्रजायते ॥ ८ ॥
अनुलोमविलोमाभ्यां गणना विषमे समे ।
राशौ दशाचत्सरास्तु योष्या नाथाचत्तानकाः ॥ ९ ॥

लग्नपञ्चमधर्माणां लिङ्गादि । समाधीनां मध्ये यो बलवान् तमारभ्य क्रमोक्तमाभ्य
लमादि-त्रिकोणतदुद्ययासारेण दशा प्रवर्तनीया । तत्राद्वादशराशिविधि निष्कर्ष-
॥ ८-९ ॥

पितृमातृधर्मप्राण्यादित्त्रिकोणे ॥२॥१५२४॥

त्रिकोणे त्रिकोणदशाया पिता (=३३=१) स्वप्नम्, माता (=३३=५) पथमः
धर्मो नवम । प्रकृतसङ्गतुरोधाद् धनेति पाठ सापीयान् । तथात्र धनम् (=९)
पितृमातृधनानां लग्नपञ्चमनवमानां मध्ये य. प्राणी बलवान्, तदादि. क्रमोक्तमाभ्यां
राशौना दशा प्रवर्तनीया । त्रिकोणैस्त्वन्वर्षसहा । अत्रान्तर्गता चरदशायाऽपि गणनी-
यानि ॥

जैमिनिपद्यामृतं

९०

अथ त्रिकोणदशोदाहरणम् ।

लघुपञ्चमनवमानां मध्ये लग्नस्यमिथुनराशिर्बलवाँस्तेन मिथुनादिका यथोक्ता त्रिकोणदशा प्रवर्तनीया ।

अथ त्रिकोणदशाचक्रम् ।

ल.	सू. बु. के.	वृ.	श.	मं. गु.	शु.	चं.रा.				
मि.	बु.	कुं.	कर्क.	वृधि.	मी.	सिं.	ध. मे.	क.	ग.	वृ.
५	३	९	२	१०	७	९	८	५	१०	१
१९२९	१९२४	१९३७	१९४६	१९४८	१९५८	१९६५	१९७४	१९८२	१९८७	१९९७
७	२९	५१	२४							७ २९ ५१ २४

अथ पाकभोगराशीन्दर्शयन्नुष्टुभा फलमतिदिशति—

त्रिकोणिकदशायां तु द्वारयाह्वानुरोधतः ।

होरोदन्वत्पारदृश्या पूर्ववत्फलमादिशेत् ॥ १० ॥

त्रिकोणेति । होरेव दुरवगाहत्वादिना उदन्वान् उदधिस्तस्य पारदृश्या ॥ १० ॥

तत्र द्वारयाह्वान्यां तद्वत् ॥२१४२५॥

तत्र त्रिकोणदशायाम् ॥

अथ तत्तत्कारकेभ्यस्तत्तत्स्थानफलमनुष्टुभाह—

सप्तमाद्य तृतीयाद्य प्रथमाश्रवमादपि ।

दारान्भ्रातरमात्मानं गुरुं च चिन्तयेत्स्वतः ॥ ११ ॥

षष्ठमाचेति ॥ ११ ॥

घासगैरिकात्पत्नीकरात्कारकैः फलादेशः ॥२१४२६॥

घासः (=६३=७) सप्तमः, गैरिकः (=१३३=३) तृतीयः, तस्मात् । पत्नी (=१) प्रथमः, करः (=३३=९) नवमः, तस्मात् । कारकस्तत्तत्कारकैः फलादेशः ॥

अथ तारात्मफलमनुष्टुभाह—

तारात्मने तुङ्गयाते नीचने वापि लक्ष्मणाः ।

मिन्नराशिगते किञ्चिदरिभस्थे तु दुर्गताः ॥ १३ ॥

तारात्म इति ॥ १२ ॥

तस्मिन्नुद्ये नीचे वा थीमन्तः ॥२।४।२८॥ समिन्नभे किञ्चित् ॥२।४।२९॥
दुर्गतोऽपरथा ॥२।४।३०॥

दुर्गतो दरिद्रः । शेषं स्पष्टम् ॥

अथान्तर्दशोपदेशे अनुष्टुभ्यामाह—

ओजराशाचोजपदे कारके क्रम इष्यते ।

युग्ममे व्युत्क्रमो युग्मपदे तु विपरीतता ॥ १४ ॥

अदो मन्देऽपि संचार्यमिति केचित्प्रवक्षते ।

अन्तर्भुक्त्यंशयोरेतद्वेदितव्यं प्रयत्नतः ॥ १५ ॥

ओजराशाविति । अद ओजराशावित्युक्तं यमं मन्दे वेदितव्यमिति केषांचिन्मतम्
॥ १४-१५ ॥

स्ववैषम्ये यथास्वं क्रमव्युत्क्रमौ ॥२।४।३१॥ साम्ये विपरीतम् ॥ २।४।
३२ ॥ शनौ चेत्येके ॥ २।४।३३॥ अन्तर्भुक्त्यंशयोरेतत् ॥२।४।३४ ॥

स्वस्वात्मकारकस्य वैषम्ये विषमपदत्वे यथास्वं यथाक्रमम्, क्रमव्युत्क्रमौ विषमपदे
विषमराशिष्वेत्क्रमः समराशिष्वेद् व्युत्क्रमः साम्ये युग्मपदत्वे विपरीतं समराशौ क्रमो
विषमराशौ व्युत्क्रम इति ॥ यथा कारके विषमसमपदमेवेन क्रमोत्क्रमतद्विपरीतत्वानि
तथा शनाविति केचित् । अत्र चकारस्थाने वाकारः सुगमः ॥ अन्तर्भुक्त्यंशौ अन्तर्द-
शोपदेशे तयोरेतत्कर्म ॥

अथ सामान्येन दशाफलमनुष्टुभाह—

शुभा दशा शुभयुते राशाबुधेऽथवा ग्रहे ।

अन्यथा त्वन्यथा बोध्या दशा जातककोविदैः ॥ १६ ॥

शुभेति ॥ १६ ॥

शुभा दशा शुभयुते धाम्युद्ये वा ॥२।४।३५॥ अन्यथाऽन्यथा ॥२।४।३६॥

धात्रि राशौ शुभयुते सति तदाश्विदशा शुभा स्यात् । उच्चग्रहयुते राशौ तदधि-
बोधे तदाश्विदशा शुभा स्यात् ॥ अन्यथा पापनीचादिसाहित्ये तदाश्विदशाऽन्यथा स्यात् ॥

अथ शास्त्रार्थं समकलमनुष्टुभोपसंहरति—

सिद्धमन्यदिति प्राह शास्त्रान्ते भूरिवोधकम् ।

सिद्धिर्वृद्धिः समृद्धिश्च जायतां पठतामिदम् ॥ १७ ॥

सिद्धमन्यदिति । इदं जैमिनिपद्यामृतं कर्म । शेषं स्पष्टम् ॥ १७ ॥

सिद्धमन्यत् ॥ २।४।३७ ॥

अन्यदनुक्तं सिद्धं शास्त्रान्तरे प्रसिद्धम् ।

अथ तत्रभवन्तं सूत्रकारं प्रति शिष्यान्मणिगुणनिकरेणानुकूल्यन्नाह—

प्रतिजननियमितदिविचरसहज-

च्यतिकरविनिगमविकसनकृतये ।

स्फुटफलमधुरससमशनमनसः

प्रणमत मुनिवरमतिशयमहसम् ॥ १८ ॥

प्रतिजनेति । स्फुटेति तृतीयचरणं संबोधनम् ॥ १८ ॥

अथ धीशुद्धस्वरणपूर्वकं तस्मै प्रकृतकृतिं समर्पयँस्तस्मा अभ्युदयं शार्दूलविनीडि-
तेनाह—

ब्रह्मध्यानविचारपूजनकलासाम्राज्यसौभाग्यभाग्

भाति श्रीसरयूप्रसादसुमनाः श्रीकण्ठविद्यागुरुः ।

अस्य श्रीचरणागविन्दयुगले भक्त्यार्पितासौ कृति-

दृष्टात्राणां प्रतिभोदयं विदधती कल्पान्तमुन्मीलतु ॥ १९ ॥

ब्रजेति । श्रीकण्ठविद्या प्रत्यभिज्ञादर्शनादिः ॥ १९ ॥

अथाष्टमपादपदार्थानुपसंहरति—

इत्युक्तः खलु नवचन्द्र(१९)संख्यपद्यैः

शास्त्रार्थो मुनिवचनानुसृष्ट पद्य ।

तेनाद्य प्रशमितसंशयावतारं

छात्राणां मतिमहिमा महत्त्वमेतु ॥ २० ॥

इति श्रीमदयोध्यापरप्रान्तचर्तिपण्डितपुरीवास्तव्यद्विषेदोपाख्यप-
ण्डितवदुर्गाप्रसादरचिते जैमिनिपद्यामृते प्रकीर्णप्रपञ्चोनामाष्टमः प्रवा-
होऽष्टाविंशत्यधिकाष्टादशशततमे शालिवाहनशके जयपुरराजधान्यां
परिपूर्तिमापन्नः श्री ६ गुह्यचरणार्पणमस्तु । आदितः पद्यसंख्या
२१३+१९=२३२द्वात्रिंशताधिका द्विंशतीति शिवम् ॥

इत्युक्त इति ॥ २० ॥

ये सन्ति सुहाः फलितावगाहिनस्तेभ्यो नमोवाकमुदीर्य सादरम् ।
 निवेद्यते यन्मयवात्र दुष्कृतं तत्साधुदृष्ट्या सुकृतं विधीयताम् ॥
 न यत्र युक्तिर्गलितानुसारिणी न व्यावृत्तिर्वानुभवैकसाक्षिणी ।
 चिरानुभूतिप्रतिभानमन्तरा न तत्र किञ्चिद्भ्रमकं प्रतीयते ॥
 ध्याः कष्टमाप्तामिहितेऽपि शासने परम्पराच्छिन्नपदार्थकल्पने ।
 मुह्यन्ति विज्ञा अपि दूरदर्शिनः किं मादृशाष्टिष्यणपिष्टपेषिणः ॥
 चिराय जीव्यान्मम सिध्यसत्तम. स माधवो माधवपादसेवकः ।
 यद्यज्ञतो जैमिनिमूलकन्दली समाप्तिमागाज्जयपत्तनान्तरे ॥
 जयन्ति ते जातकचन्द्रचन्द्रिका श्रलञ्जल्यलाहितचित्तवृत्तयः ।
 यैर्वोध्यते खेचरचक्रमानुषप्ररूढसबन्धविशेषवासना ॥

इति श्रीदुर्गाप्रसादद्विवेदविरचिताया जैमिनिपद्यामृतवृत्तौ मूलकन्दल्यामष्टमः प्रवाहः ।

सदमः समाप्त इति शिवम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

अथ यावच्छब्धवृद्धकारिकाणां संग्रहः ।

उभयानुभयः पश्येच्चरान् स्याद्भुः स्थिराञ्चरः ।
समीपसंस्थितं राशिं त्यक्त्वा त्रींस्त्रीन् यथाक्रमम् ॥ इति ।
चरं धनं विना स्यास्तुं स्थिरमन्त्यं विना चरम् ।
युग्मं स्येन विना युग्मं पश्यतीत्ययमागमः ॥ इति च ।
भय (२) पुण्य (११) विना (५) भावाद् द्रष्टुराहुः शुभार्गलम्
स्फुट (१२) गो (३) ज्ञेय (१०) भावात्तु विपरीतार्गलं विदुः ॥ (इति)
भागाधिकः कारकः स्यादल्पभागोऽल्पकारकः ।
मेष्यांशो मध्यखेटः स्यादुपखेटः स एव हि ॥ इति ।
आदित्याश्रयमे तातश्चन्द्रान्माता चतुर्थतः ।
भौमाचृतीयको भ्राता च बुधात्पष्ठे च मातुलः ॥
शुरोः पञ्चमतः पुत्रः शुक्रात्सप्तमतः स्त्रियः ।
शनेरष्टमतो मृत्युरिति तातादि चिन्तयेत् ॥ इति ।
केमाद् घृषे वृश्चिके च व्युत्क्रमात्कुम्भासहयोः ॥ इति ।
तस्मात्तदीशपयन्तं संस्थामत्र दशां विदुः ॥ इति ।
वर्षद्वादशकं तत्र न चेदेकं विनिर्दिशेत् ॥ इति च ।
कुजसौरी केतुराह राजानावलिकुम्भयोः ।
कुजसौरी केतुराह युक्तौ तत्र स्थितौ यदि ।
वर्षद्वादशकं तत्र न चेदेकं विनिर्दिशेत् ॥ (इति) ।
द्विनायक्षेत्रयोस्त्र निर्णयः कथ्यतेऽधुना ।
एकः स्वक्षेत्रगोऽभ्यस्तवपरत्र यदि संस्थितः ॥
तदान्यत्र स्थितं नाथं परिगृह्य दशां नयेत् ।
द्रावप्यन्यर्क्षणी तौ चेत्स महो बलवान् भवेत् ॥

१—२ कारिकायोस्तात्पर्यनेकमेव; अत एते भिन्नकर्तृके । 'चरस्यं स्थिरगः पश्येत् स्थिरस्यं चरराशिगः । उभयस्यं युग्मगो निकटस्थं विना महम् ॥' इति वृद्धकारिकान्तरे नेलक्ष्मीये ॥ ३ मध्यारा इति । 'अन्ये वृ महो बक्ष्यमाणरीत्या उपकारका भवन्तीति गर्भलायः' इति स्वामी ॥ ४ आदित्यादिति । 'मणिभ्यारतः दयालक' इत्यारिपुत्राणि प्राचीनैर्दिकूपदर्शनेनोपबृंहितानि' इति स्वामी ॥ ५ क्रमादिति 'न कश्चित् सूर्यार्थः ॥ ६ 'कुजसौरी' इत्यर्थकारिका स्वामिटीकापुस्तकान्तरे नास्ति ॥ ७ 'द्विनायक्षेत्रयोः इत्यर्थकारिका स्वामिटीकापुस्तकान्तरे नास्ति ॥ ८ एतद्वमं 'क्षेत्रे निहितत्वेन स्वामी न ध्वेकशास्त्रा । एकस्य स्वपदार्थं नहि कार्योपमानिकम् ॥ इत्यधिकं नेलक्ष्मीये ॥

ग्रहयोगसमानत्वे चिन्त्यं राशिवलाद्वलम् ।
 राशिसत्वसमानत्वे बहुघणो बली भवेत् ॥
 एकः स्वोच्चगतस्त्वन्यः परत्र यदि संस्थितः ।
 ग्राहयेदुच्चखेटस्यं राशिमन्यं विहाय वै ॥
 एवं सर्वं समालोक्य जातस्य निधनं वदेत् ॥ इति ।
 अग्रहात्सप्रहो ज्यायान् सग्रहेष्वधिकग्रहः ।
 सान्ये चरस्थिरद्वन्द्वः क्रमात्स्युर्वलशालिनः ॥ इति ।
 उच्चखेटस्य सद्भावे वर्षमेकं तु निक्षिपेत् ।
 तथैव नीचखेटस्य वर्षमेकं विशोधयेत् ॥ इति ।
 न्यासयोर्ग्रहहीनत्वे वैकस्यान्येन संयुतौ ।
 ग्राह्यो राशिर्ग्रहाभावस्तत्स्वान्युच्चं गतो यदि ॥
 एकत्र स्वभगः खेटश्चान्यत्र द्वौ ग्रहौ यदि ।
 ग्रहद्वययुतिं हित्वा ग्राहयेत्पूर्वभं मुधीः ॥ इति ।
 लग्नाद्यावतिथे तिष्ठेद्राशौ लग्नेश्वरः क्रमात् ।
 ततस्तावतिथं राशिं जन्मारूढं प्रचक्षते ॥ इति ।
 लग्नालग्नप्रतिर्यावद्राशिसंस्थस्ततः पुनः ।
 तावानृपिमिरारूढः कथितः सर्वशास्त्रतः ॥ इति ।
 यदा लग्नाधिपो लग्ने समे वा स्थितो यदि ।
 आरूढं लग्नमेवात्र निर्दिशेत्कालवित्तमः ॥ इति च ।
 तथा सार्धद्विघटिकासितात्कालाद्विलग्नभात् ।
 प्रयाति लग्नं तन्नाम होरालग्नं प्रचक्षते ॥
 धारपस्यांशमारभ्य घटिकानां तु पञ्चकम् ।
 प्रयाति जन्मपर्यन्तं भावलग्नं तथैव च ॥ इति ।
 ओजलग्नप्रसृतानां मेपादेर्गणयेत्क्रमात् ।
 युग्मलग्नप्रसृतानां मीनादेरपसव्यतः ॥
 मेपमीनादितो जन्मलग्नान्तं गणयेत्सुधीः ।
 तथैव होरालग्नान्तं गणयित्वा ततः परम् ॥

१ एतदमे 'नाथान्ता' इति रीत्या यो बहुवर्षवती दशाम् । करोति बहुवर्षोऽसौ
 स्वराशेर्द्धृग. खय. ॥ इत्यधिकं नैलकण्ठीये ॥ २ न्यासस्योरिति । 'एवमग्रहादिति
 न्यासानुगुणमेव विशेषान्तरं वृद्धैरकम्' इति छात्री ॥ ३ एतदमे 'इदं च लग्नपरं
 निरकम्' श्लोकेन पदान्तराणामभ्युपलक्षणं द्रष्टव्यम् स्वराशौ स्वसप्तमे वा नाये एति
 तदेव पदमिति विभावनीयम्' इत्युक्तवान् स्वामी ॥ ४ 'स्योदयं समारभ्य' इति
 पाठान्तरं नैलकण्ठीये ॥

पुंस्त्वेन स्त्रीतया चैते सजातीये उभे यदि ।
 तर्हि संख्ये योजयीत वैजात्ये तु वियोजयेत् ॥
 मेघमीनादितः पञ्चाद्यो राशिः स तु वर्णदः । इति ।
 होरालग्नभयोर्नयाऽदुर्बलाद्वर्णदा दशा ।
 पत्संख्यो वर्णदो लग्नान्तत्संख्याक्रमेण तु ॥
 क्रमव्युत्क्रमभेदेन दशा स्यात्पुरुषस्त्रियोः । (इति ।)
 पापदृष्टिः पापयोगो वर्णदस्य त्रिकोणके ।
 यदि स्यात्तर्हि तद्ग्राशिपर्यन्तं तस्य जीवनम् ॥
 रुद्रशूले यथैवायुर्मरणादि निरूप्यते ।
 तथैव वर्णदस्यापि त्रिकोणे पापसंगमे ॥
 वर्णदात्सप्तमराशेः कलत्रादि विचिन्तयेत् ।
 एकादशादग्रजं तु तृतीयास्तु यवीयसम् ॥
 चिन्तयेद् ; इति ।
 पञ्चमे तनुजं विद्यान्मातरं तुर्यपञ्चमे ।
 पितुस्तु नवमान्मातुः पञ्चमावर्णदस्य तु ॥
 शूलराशिदशायां वै प्रबलायामरिष्टकम् । (इति ।)
 कृत्वार्कधा राशिदशां राशेर्भुक्तिं क्रमाद्भवेत् ।
 एवं दशान्तर्दशादि कृत्वा तेन फलं वदेत् ॥ इति ।
 एकैकभाषस्यैकैकं वर्षलग्नादि कल्पयेत् ।
 सा पर्यायदशा लग्ने युग्मे तु व्युत्क्रमाद्भवेत् ॥
 लग्नं युग्मं यदा तर्हि संमुखं तस्य चादिभम् । इति ।
 यदारभ्य दशा तस्मिन्राशौ प्रथमवत्सरे ।
 कारकः स्याद् द्वितीयादिवत्सरेषु यथाक्रमम् ॥
 द्वितीयर्क्षादिषु भवेद्दशायां कारकस्य तु ।
 पूर्णायां कारकस्यैव केन्द्रस्थानां दशा भवेत् ॥
 ततः पणफरस्थानामापोक्लिमजुषां ततः ।
 कारकस्य दशा यत्र पूर्णराशौ ततः क्रमात् ॥
 आरभ्यानन्तरं राशिदशाः सर्वा नयेत्तथा ॥ इति ।
 राशेरर्धं भवेद्दोरा ताश्चतुर्विंशतिः स्मृताः ।
 मेघादि तासां होराणां परिवृत्तिद्वयं भवेत् ॥
 राशिभिर्भागो द्रेष्काणस्ते च पट् त्रिंशदीरिताः ।
 परिवृत्तित्रयं तेषां मेघादेः क्रमशो भवेत् ॥ इति ।

सप्तमांशपा ओजगृहे तदीशा-
 शुभे गृहे सप्तमराशिपादिति ॥ (इति.)
 नवांशेशाश्चरे तस्मात्स्थिरे तन्नवमादितः ।
 उभये तत्पञ्चमादेरिति चिन्त्यं विचक्षणैः ॥ इति ।
 द्वादशांशस्य गणनां तत्तत्क्षेत्राद्विनिर्दिशेत् ॥ इति ।
 शुभराशौ शुभांशे वा कारके धनवान् भवेत् ।
 तदंशकेन्द्रेषु शुभे राजा नूनं प्रजायते ॥
 कारके शुभराश्यंशे लग्नांशस्ये शुभग्रहे ।
 उपग्रहस्य पाश्चात्ये स्वोच्चस्वर्क्षशुभक्षणे ॥
 पापह्योगरहिते कैवल्यं तस्य निर्दिशेत् ।
 मिथ्रे मिथ्रं विजानीयाद्विपरीते विपर्ययः ॥
 चन्द्रभृग्वारवर्गस्थे कारके पारदारिकः ।
 वृषतौल्यंशकगते तस्मिन्वाणिज्यवान् भवेत् ॥
 मेर्षसिंहांशगे तस्मिन् ब्रूयान्मूपिकदंशनम् ।
 कारके कार्मुकांशस्ये वाहनात्पतनं भवेत् ॥ इति ।
 रविवारादिशन्यन्तं गुलिकादि निरूप्यते ।
 दिवसानष्टधा कृत्वा वारेशाद्गणयेत्क्रमात् ॥
 अष्टमोऽंशो निरीशः स्याच्छन्यंशो गुलिकः स्मृतः ।
 रात्रीरप्यष्टधा भङ्गत्वा वारेशात्पञ्चमादितः ॥
 गणयेदष्टमः खण्डो निष्पत्तिः परिकीर्तितः ।
 शन्यंशे गुलिशे प्रोक्तो गुर्वंशे यमघण्टकः ॥
 भौमांशे मृत्युमादिष्टो रव्यंशे कालसंज्ञकः ।
 सौम्यांशेर्धप्रहरकः स्पष्टकर्म स्वदेशतः ॥ इति ।
 आरूढाज्जन्मलग्नाद्वा पापौ स्त्रीहतिगौ यदि ।
 केवलौ, सप्तहत्वेऽपि समसंख्यौ शुभाशुभौ ॥

१ 'सप्तमांशपाः इत्यर्थं स्वामिटीकापुस्तकद्वये दृश्यते; तदैतत्सर्वाधन्विन्तामणावपि ।
 नैलकण्ठीये तु 'सप्ताशपास्तवोजगृहे गणनीया निजेशत । युगमराशौ तु विज्ञेयाः सप्तम-
 र्शाधिनायकात्' इति श्लोकस्त्वरीयस्थानेऽन्यत्समानम् ॥ २ स्वामिटीकायाः प्रथमाप्या-
 यस्य प्रथमपादे एतावत्यो वृद्धकारिका दृश्यन्ते । टीकान्तरे अन्या अपि कारिकाः
 परंलविश्वसनीयतया ता न सगृहीता इति विज्ञेयम् ॥ ३ 'कारकाभ्रितांशकुण्डल्यां
 केन्द्रेषु' इति स्वामिनीलकण्ठी ॥ ४ 'इदं कारकस्याद्युपलक्षकम् । स्त्रीहतिगौ द्वितीया-
 ष्टमगौ । सप्तहत्वेऽपि शुभपापान्यन्तरयुक्तत्वेऽपि शुभाशुभाभ्यां सख्यासान्ये केमद्वम्
 इति समादल्प एव मेद- श्लोके इति नातीवविद्वद्धार्यकत्वम्, इति स्वामी ॥

चन्द्रदृष्टौ विशेषेण योगः केमद्रुमो मतः । इति ।
 आरूढाल्लामभवनं ग्रहः पश्येत् न व्ययम् ।
 यस्य जन्मनि सोऽपि स्यात्प्रवली धनवानपि ॥
 द्रष्टृप्रहाणं बाहुल्ये तदा द्रष्टरि तुङ्गगे ।
 सार्गले चापि तत्रापि बहर्गलसमागमे ॥
 शुभप्रहार्गले तत्र तत्राप्युच्चप्रहार्गले ।
 सुखानि स्वामिना दृष्टे लग्नभाग्याधिपेन वा ॥
 जातस्य पुंसः प्रायस्यं निर्दिशेदुत्तरोत्तरम् ॥ इति ।
 उच्चो वा हरिणाङ्गो वा जीवो वा शुभ एव वा ।
 एको वली धनगतः श्रियं दिशति देहिनाम् ॥ इति ।
 आरूढात्पैष्टमे पापे चोरः स्याच्छुभवर्जिते । इति ।
 आरूढाद्वापि सौम्ये तु सर्वदिश्यधिपो भवेत् ।
 सर्ववस्तत्र जीवे स्यात्कविर्वादी च भार्गवे ॥ (इति)
 लग्नारूढं दारपदं मिथः केन्द्रगतं यदि ।
 त्रिलामेवौ त्रिकोणे वा तदा राजान्यथाधमः ॥ इति ।
 आरूढौ पुत्रपित्रोस्तु त्रिलामौ केन्द्रगौ यदि ।
 द्वयोर्मैत्री त्रिकोणे तु साम्यं द्वेषोऽन्यथा भवेत् ॥
 जातकद्वयमालोक्य चिन्तनीयं विचक्षणैः ॥ इति ।
 यस्य पापः शुभो वापि ग्रहस्तिष्ठेच्छुभार्गले ।
 तेन द्रष्टृक्षितं लग्नं प्रायल्यायोपकल्प्यते ॥
 यदि पश्येद्ग्रहस्तं न विपरीतार्गलस्थितः । इति ।
 विंलग्नघटिकाललग्नहोरालग्नानि पश्यति ।
 उच्चग्रहे राजयोगो लग्नद्वयमथापि वा ॥ इति ।
 राशेर्द्वेषकाणतोऽशाश्च राशेरंशादथापि वा ।
 यदा राशिदृकाणाभ्यां लग्नद्रष्टा तु योगदः ॥

१ स्वामिटीकायाः प्रथमाध्यायस्य द्वितीयपादे एतावत्यो वृद्धकारिकाः ॥ २ को-
 ऽपि ग्रहो यदि द्वादशं न पश्यति, इति स्वामी ॥ ३ 'पष्टमे द्वितीये पष्टे चेल्यर्थः
 'इति स्वामी ॥ ४ 'वापितत्रेति द्वितीय इत्यर्थः, इति स्वामी ॥ ५ 'त्रिलाम
 इत्यंशः सूत्रादधिको मतान्तरसिद्धः संगृहीतः' इति स्वामी ॥ ६ 'एवंदारादिमा
 वानामपि पत्यादि मित्रता' इति स्वामी ॥ ७ 'श्लोकानुसारेण 'केन्द्र-(११३१२०)
 इत्यादि सूत्रयुग्मं पुत्रपित्रादि जातकद्वयस्य जन्मलग्नारूढावादाय वा योजनीयम्' इति
 स्वामी ॥ ८-९ 'अत्र विलगनेति, 'जन्म-(११३१२४), इति सूत्रार्थस्य सम्राहकम् ।
 राशेरिति तु 'पत्रो-(११३१२५)' इति सूत्रार्थस्येति विवेकः, इति स्वामी ॥

प्रायेणार्थं जातकेषु प्रभूणामेव दृश्यते । इति च ।
 राशिमात्राह्नदशां पश्येत्खेटस्तु केवलः । इति ।
 जन्मकालघटीलघ्नेष्वेकेनैवेक्षितेषु तु ।
 उच्चारूढे तु संप्राप्ते चन्द्राक्रान्ते विशेषतः ॥
 क्रान्ते वा गुरुशुक्राभ्यां केनाप्युच्चग्रहेण वा ।
 दुष्टार्गलग्रहाभावे राजयोगो न संशयः ॥ इति ।
 शुभारूढे तत्र चन्द्रे धने देवगुरौ तथा ।
 उच्चद्रष्टृग्रहेवार्थेऽप्युच्चखेटेऽथवा तथा ॥ इति ।
 चन्द्रः कविं कविश्चन्द्रं पश्यत्यपि तृतीयमे ।
 शुक्राश्चन्द्रे ततः शुक्रो द्वितीये वाहनार्थवान् ॥ इति ।
 • शुभारूढे तत्र चन्द्रे धने देवगुरौ स्थिते ।
 आरूढेऽसिञ्जुक्रवृषे वाहनार्थो भवेन्नरः ॥ (इति.)
 आरूढयोगाः सर्वेऽपि जन्मलघ्नेऽपि ते स्मृताः ।
 जन्मलग्नाच्छुभे त्वर्थे तृतीये पापखेचरे ।
 चतुर्थेऽपि शुभे प्राप्ते राजा च तत्समोपि वा ॥
 चतुर्थकर्माथलाभपतिदृष्टे विलग्नमे ।
 आरूढलामे कविना दृष्टेऽप्यारूढमे शुभे ॥
 राजा वा तत्समो वा; इति ।
 लग्नं पश्यन्ति धे खेटास्ते सर्वे शुभदायिनः । (इति)
 नीचखेटोऽपि लग्नं चेत्पश्येद्राजा प्रकीर्तितः ॥ (इति)

१ 'जन्मानन्तरदशाहेतुभूतलग्नात्मकराशिमात्रं यद्येको ग्रहः पश्यति न तु कालघटी-
 दशा(का)णांशलग्नं पश्यति तर्हि स ग्रहः केवल इत्यर्थः इति खामी ॥ २ 'एवमेवान्य-
 रपि वृद्धैः 'जन्मकाल-(१+३।२४), इति प्रकरणमुपबृंहितम् । उच्चारूढे उच्चानां जन्म-
 कालघटीलग्नानामुच्चग्रहाधिष्ठितानामारूढे पदे सति तस्मिन्नेव पदे चन्द्राक्रान्ते इत्यादि
 स्पष्टम् । यद्वा उच्चस्य उच्चराशिगतग्रहस्य राश्यावारूढे सतीत्यर्थः । उच्चारूढ इत्यादयो-
 गान्तरपरम्' इति खामी ॥ ३ 'एवमपरिवृद्धैरारूढफलमादिष्टम् । तथाहि-शुभारूढे
 शुभानां जन्मकालघटीलग्नानां शुभग्रहात्रितानां शुभग्रहस्वामिकानां वा आरूढे सति ।
 यद्वा शुभस्वामिके वा परे इत्यर्थः' इति खामी ॥ ४ 'आरूढात्तृतीयमे इत्यर्थः' इति
 खामी ॥ ५ 'चन्द्रशुक्रयोः परस्परदर्शनमारूढतृतीयगतत्वं चैको योगः । चन्द्रशुक्रयोः
 परस्परं द्वितीयस्थलमपरो योगः सामान्यः' इति खामी ॥ ६ 'चन्द्रः कवि-' इत्यादयो
 योगे जन्मलग्नतोऽपि विचारणीया इत्यर्थं इति खामी ॥ ७ 'अत्र लग्नद्रशा नीचग्रहो
 राजयोगकर्तेति सामान्यत उक्तम् । परंतु पद्याष्टमतृतीयलाभादिबंधनिधनीचग्रह एव
 लग्नद्रशा राजयोगदो भाव इति सप्रदायः । अतएव वृद्धा अप्येवमेव केचन प्राहुः-
 राजयोगो जन्मलग्नं-' इति खामी ॥

राजयोगो जन्मलग्नं पश्येदुच्चप्रहो यदि ।
 पष्ठाष्टमगते नीचे लग्नं पश्यति वा तथा ॥ (इति)
 पष्ठाष्टमाधिपे नीचे लग्नं पश्यति वा तथा ।
 तृतीयलाभगे नीचे लग्नं पश्यति वा तथा ॥ इति ।
 पष्ठाष्टमभयोः खेटौ शुभौ यौ कौचनश्रितौ ।
 पश्यतो जन्मलग्नं चेद्राजयोग उदाहृतः ॥ (इति)
 चतुर्थे शुभखेटश्चेद्राजयोगः प्रकीर्तितः ।
 बलवान् स्याच्चतुर्थोऽपि चरादिषु यथोत्तरम् ॥ (इति)
 उच्चाद्युक्तग्रहः कश्चिद्द्विभस्यो वा चतुर्थगः ।
 धनस्थितो वा लग्नं चेत्पश्येद्वाहनकारकः ॥ (इति)
 राजयोगाद्यभावे तु धनाधनविनिर्णयः ।
 शुभपापदशा लग्ने तत्तत्केन्द्रादियोगतः ॥ (इति)
 यस्य लग्नांशके सौम्यः प्राबल्यं तस्य निश्चितम् ।
 लग्नांशकेन्द्रेषु शुभे निग्रहानुग्रहक्षमः ॥ (इति)
 लग्नत्रिकोणे द्वौ पापौ मिलितौ यदि पश्यतः ।
 जन्मलग्नं विशेषेण योगो दारिद्र्यनामकः ॥
 एवं धनेऽपि द्रष्टव्यं महादारिद्र्यकारकम् । (इति)
 पापारूढे पापखेटे तत्रस्थे व्ययगे रवौ ।

१ 'चतुर्थे शुभे राजयोगः, तत्रापि चरचतुर्थमल्पफलम्' स्थिरचतुर्थं मध्यफलम्, उभयचतुर्थं पूर्णफलम् । 'अप्रहात्सग्रहो ज्यायान्-' इत्यादि न्यायत इति योजनीयम्, इति स्वामी ॥ २ 'उच्चाद्युक्तग्रहः 'उच्चो बाहिरिगाहो वा—' इति निरुक्तग्रहान्यतम इत्यर्थः, इति स्वामी ॥ ३ 'राजयोगाभावे लग्ने शुभदृष्ट्याधनं, पापदृष्ट्या धनरहितः, केन्द्रे शुभग्रहे धनं, पापेनाभावः, उच्चे धन नीचे धनाभावः इत्यादिप्रकारेणोक्षम्' इति स्वामी ॥ ४ 'नवांशकुण्डलीषु यस्मिन्शे लग्नं तत्र शुभग्रहत्वेत्प्राबल्यं तस्य पुरुषस्य भवेत्, तदंशकुण्डल्या लग्नातिरिक्तकेन्द्रेषु सर्वेषु लग्नेषु शुभेषु निग्रहानुग्रह-क्षमत्वं पूर्णं कस्मिन्तिकेन्द्रे न्यूनं न्यूनं फलम् । यथा शुभन्यूनं वा तथा तथा फलन्यूनता वेदितव्या' इति स्वामी ॥ ५ 'त्रिकोणवदेव धने आरूढाद् द्वितीये द्वौ पापौ मिलितौ लग्नं पश्यतश्चेद् दारिद्र्यं भवतीति यावत्' इति स्वामी ॥ ६ 'पापारूढे पापानां जन्मकालपटीलग्नानां पापाधितानां वारूढे पापस्वामि-कानां जन्मादीनां वारूढे पापस्वामिके वारूढे पापाधिते वारूढे पापखेटे तत्रस्थे द्वितीयस्थे पापाधितारूढातिरिक्तपक्षे पापखेटे तत्रस्थे पापारूढस्य इत्यर्थः । द्वादशमे सूर्ये निर्धन इत्येको योगः । चन्द्रे राहौ च व्यये द्वादशे तदृष्टेरखिते पापा-रूढे तत्रस्थे पापखेटे निर्धन इति द्वितीयो योगः' इति स्वामी ॥

चन्द्रे राहौ च तदृष्टे व्यये निर्धन एव सः ॥ (इति)
 अष्टमक्षेत्रपतिना दृष्टेऽन्येन विलोकिते ।
 पापारूढे तथा लग्ने स्थिरोभयचराश्रिते ॥
 नीचग्रहेण संदृष्टे पापारूढे तथा ग्रहैः ।
 अन्येन वीक्षिते मिथैर्योगे मिथं वदेद्बुधः ॥ (इति)
 ऐश्वर्यं स्याच्छुभारूढे पापारूढे दरिद्रता ।
 तारतम्यविधिं ज्ञात्वा फलं ब्रूयाद्विचक्षणः (इति)
 चन्द्रारूढवशात्प्रश्नं निर्णयाद्बुद्धिमाधरः ।
 भाग्यग्रहात्कारकाच्च मिथं चिन्ताफलं विदुः ।
 केचित्तत्तद्गहारूढं तत्तद्भावाधिपात्क्रमात् ॥ (इति)
 ऐश्वर्ययोग भावस्य कल्पयेन्मतिमाधरः । (इति)
 त्रिकोणाष्टमगे पापे युद्धाः पापमयामयाः ।
 तृतीयाष्टमगे पापे प्राध्वल्यं शत्रुनिग्रहम् ॥
 शुभेषु विपरीतं स्यात्प्राग्बल्लामे व्ययस्थिते ।
 जयप्रदः शुभो राशिरशुभोऽपजयप्रदः ॥
 शुभराशिगते पापे कष्टं पूर्वं ततः शुभम् ।
 पापराशिगते सौम्ये शुभं पूर्वं ततोऽशुभम्
 शत्रुराशौ द्रव्यनाशो मित्रराशौ धनागमः ।
 उच्चराशौ भवेत्कीर्तिर्नीचे नैर्घ्यं न सशयः ॥
 एतद्राशिफलं चिन्त्यं प्राधान्यात्पाकभोगयोः । इति ।
 द्वितीये पञ्चमे सौम्ये राजप्रीतिर्जयो ध्रुवम् ।
 पापे तृतीये पष्टे च शत्रोर्निग्रहणं जयः ॥ १

१ 'त्रयो योगा 'अष्टम-' इत्यादिना स्पष्टीता । पापारूढेऽन्यैर्ग्रहैरनवलोकिते
 अष्टमेशेन दृष्टे सति निर्धन इत्येकः । लग्नेऽन्यैरनवलोकिते अष्टमेशेन दृष्टे सति निर्धन
 इति द्वितीयः । पापारूढे ग्रहैरनवलोकिते नीचग्रहेण संदृष्टे सति निर्धन इति तृतीयो योगः
 इति स्वामी ॥ २ 'चन्द्रारूढं तु जन्मकाले चन्द्राश्रितो यो राशिस्तद्भाशिपदात्मकम् । यद्वा
 राशिपदकपने यद्ग्रहपदकपने सूचितं तदेव चन्द्रनिरूपितं चन्द्रारूढम् । एवं लग्नारूढेन वै
 योगनिर्वर्तितारस्ते सर्वे चन्द्रारूढेनापि यथालक्षणं निर्वर्तनीयत्वेन विचारणीयाः । इदं
 चोपलक्षणं सर्वग्रहपदेभ्योऽपि योगनिर्वर्तनीया' इति स्वामिव्याख्यायाः ॥ ३ 'लग्नारू
 ढाचन्द्रारूढे प्रश्नेऽभ्यर्हित' इति स्वामी ॥ ४ 'भावस्यग्रहाद् भावस्वामिग्रहाद्वा' इति
 स्वामी ॥ ५ 'चिन्तया सिद्धं फलम्' इति स्वामी ॥

चतुर्थे तु शुभे सौख्यमारोग्यं त्वष्टमे शुभे ॥
 विपरीते विपर्यासो मिश्रे मिश्रं प्रकीर्तितम् ।
 पाके भोने च पापाख्ये देहपीडा मनोव्यथा ॥
 सप्तमे पाकभोगाभ्यां पापे दारार्तिरीरिता ।
 चतुर्थे स्थानहानिः स्यात्पञ्चमेऽपत्यपीडनम् ॥
 दशमे कीर्तिहानिः स्यान्नवमे पितृपीडनम् ।
 पाकाद्बुद्धगते पापे पीडा सर्वाप्यवाधिता ॥
 उक्तस्थानगते सौम्ये तत्तत्सौख्यं विनिर्दिशेत् ।
 केन्द्रस्थानगते सौम्ये लाभशत्रुजयादयः ॥
 विपरीते विपर्यासो मिश्रे मिश्रं प्रकीर्तितम् ।
 जन्मकालग्रहस्थित्या गोचरस्थग्रहैरपि ॥
 विचारितं प्रवक्तव्यं तत्तद्वाशिदशाफलम् । इति ।
 यश्च राशिः शुभाक्रान्तो यस्य पश्चाच्छुभग्रहः ।
 तद्दशा शुभदा प्रोक्ता विपरीते विपर्ययः ॥
 त्रिकोणरन्ध्ररिष्कस्थैः शुभपापैः शुभाशुभम् ।
 फलमन्यत्तु नक्षत्रदशामागणं कीर्तयेत् ॥ इति ।
 मेपकर्कतुलानरराशीनां च यथारुमम् ।
 वाधास्थानानि संप्रोक्ताः कुम्भगोसिंहवृश्चिकाः ॥
 पाकेश्वरान्तराशेश्च वाधास्थाने शुभेतरैः ।
 स्थिते सति महाशोको यन्धनं द्रव्यनाशनम् ॥
 उच्चस्वर्क्षग्रहे तस्मिच्छुभे सौख्यं धनागमः ।
 तच्छून्यं चेदसौख्यं स्यात्तद्दशा न फलप्रदा ॥ (इति)
 वाधकव्ययपष्ठाष्टराहुभुक्तौ महद्भयम् ।

१ 'अष्टोत्तरीविंशोत्तर्यादिरित्येत्थं' इति स्वामी ॥ २ 'चराणां राशीनामेकादशो राशिर्वाधास्थानसंज्ञको भवतीति यावत्' इति स्वामी ॥ ३ 'पाकेश्वरो राशिर्वशा-परिपाकहेतुत्वेन दशेश्वरत्वसंभवात्' यद्वा पाकेश्वरः पाकप्रदराशीश्वरः स्वामिगुणतोऽपि राशेर्विलक्षणफलदत्तसंभवात्' अथवा पाकेश्वरो दशानाथखेट एव कारकदशायां प्रहाणामेव दशाप्रदत्वस्वीकारात्, प्रकृते ग्रन्थेऽष्टोत्तरीविंशोत्तर्यादिगतस्याप्यभ्यनुज्ञा-तत्वेन प्रहाणामपि दशेश्वरत्वे विरोधाभावात् । एवं च पाकेश्वरद्वादशद्वितीयराशयोः चकारात्पाकेश्वराच्च वाधास्थाने प्रोक्ते पापग्रहे सति महाशोकादिकलं भवतीति । वाधास्थान एवोच्चस्वर्क्षदिस्थितखेटेन येन केनापि शुभग्रहेण वा युक्ते सौख्यादि भवतीति । नीचादिशुभग्रहादियुक्तत्वेऽपि दुःखमेव भवतीति । वाधा स्थानं क्षून्यं ग्रहे-क्षेत्रं सौख्यं न फलान्तरं भवतीति चेत्सादि विवेचनीयम्' इति स्वामी ॥

प्रस्थानं वन्धनं चैव व्याधिपीडार्थनाशनम् ॥ (इति)
 पाकेश्वरत्रिकोणे तु राहुकेतू स्थितो यदि ।
 तत्पाके वन्धनप्राप्तिराहुः पीडा रिपोर्भयम् ॥
 रव्यारराहुशनयो भुक्तिराशौ स्थिता यदि ।
 तद्राशिभुक्तौ पतनं राजकोपो महद्भयम् ॥
 भुक्तिराशित्रिकोणे तु नीचखेटः स्थितो यदि ।
 तद्राशौ वा नीचयुतेऽप्यपमृत्युभयं भवेत् ॥
 भुक्तिराशौ स्वतुङ्गस्थे त्रिकोणे वा स्वतुङ्गने ।
 यदा भुक्तिदशा प्राप्ता तदा सौख्यं लभेन्नरः ॥
 नगरग्रामनाथत्वं पुत्रलाभं धनागमम् ।
 कल्याणं भोगभाग्यं च सेनापत्यं महोन्नतम् ॥
 पाकेश्वरो जीवदृष्टः शुभराशिस्थितो यदि ।
 तद्दशायां धनप्राप्तिर्मङ्गलं पुत्रसंभवः ॥ (इति)
 सितासिताश्च युग्माश्च सूर्यस्य रिपुराशयः ।
 कौर्पितौलिघटाश्चेन्दोर्भौमस्य रिपुराशयः ॥
 घटमीननृयुक्तौलिकन्या ज्ञस्य ततः परम् ।
 कर्कमीनालिकुम्भाश्च राशयो रिपवः स्मृताः ॥
 मेर्षसिंहधनुःकौर्पिकर्कटाः शनिशत्रवः ।
 वृषतौलिनृयुक्तन्याराशयो रिपवो गुरोः ॥
 सिंहालिकर्कचापाश्च शुक्रस्य रिपुराशयः । (इति)
 भुक्तिनवानां तुल्यास्याद्विभाज्या नवधा दशा ।

१ 'कलादेशाय प्रहाणा शत्रुराशयोऽपि शृद्धैरुदाहृता.' इति स्वामी ॥ २ 'अ-
 यमर्थे.—नवाना प्रहाणा शास्त्रेषु महादशा समाग्राता । एव विंशोत्तर्यादयः ।
 अस्मिन्नपि प्र-थे कारकादिदशा प्रहाणामेवोक्ता । तत्रान्तर्दशाविभागेन किञ्चिदपि वैषम्य
 संपादनीयम् । सममेव नवधा विभज्य नवाना प्रहाणामन्तर्दशा कल्पनीयाः । अन्त-
 र्दशामपि नवधा विभज्योपदशा । तामप्युपदशा नवधा विभज्य विदशाः । तदप्ये-
 सूक्ष्मदशा । एव षटीपर्यन्तं दशा कल्पनीया । नवाना प्रहाणामष्टोत्तर्यादिप्रकारवि-
 द्दशास्वपि महान्दा एव केवल शास्त्रान्तरसिद्धा इह परिग्राह्यत्वेनोक्ता । विभागदशा-
 क्रमकल्पनाप्रकाराल्लु विलक्षणा एव न शास्त्रान्तरानुगुणा इति वेदितव्यम् । तत्रान्तर्द-
 शादौ प्रथम दशेशस्यान्तर्दशा, तदनन्तरं दशेशात्रितराशीशस्यान्तर्दशा, तदनन्तरं दशे-
 शाभितराशिकेन्द्रस्थाना, तदुत्तरं पणफरस्थाना, तदनन्तरं चापोकृमिस्थानां, तत्रापि
 केन्द्रस्थानां मध्ये यो बलवान् ग्रह इत्यादिन्यायेन तस्य पूर्वं पश्चादितरस्य बलवान्पेक्षि-
 क्वर्षदस्य पूर्वमितरस्य पश्चादित्यादिन्यायेन विवेकव्यम् ।' इति स्वामी ॥

दशेशस्थितराशीशं तत्केन्द्रादिस्थितांस्ततः ॥
 विद्यात्क्रमेण भुक्तांशांस्तद्वत्सूक्ष्मदशादिकम् । (इति)
 ये राजयोगदा ये च शुभमध्यगता ग्रहाः ।
 यस्माद्वा द्वित्रितुर्याः स्युः शुभाशुभफलग्रहाः ॥
 तद्दशासु शुभं ब्रूयाद्वाजयोगादिसम्बन्धम् ।
 गताऽशुभदशामध्यं दशा सौम्यस्य शोभना ॥
 शुभो यस्य त्रिकोणस्यस्तद्दशापि शुभप्रदा ।
 आरम्भान्तौ मित्रशुभराश्योर्वदि परं शुभम् ॥
 आरम्भान्तत्रिकोणे तु सौम्येऽपि शुभमावहेत् ।
 शुभराशौ शुभारम्भे दशाः स्युरतिशोभनाः ॥
 राहोः केतोश्च कुम्भादि वृश्चिक्कादिचतुष्टयम् ।
 शुभं तत्र समारम्भे तद्दशायां शुभं भवेत् ॥
 यद्दशायां शुभं ब्रूयात्स चेन्मकरसंस्थितः ।
 यस्मिन्राशौ दशान्तः स्यात्तस्मिन्दृष्टे युतेऽपि वा ॥
 राहोर्दशान्ते सर्वस्वनाशो मरणबन्धने ।
 देशान्निर्वासनं वा स्यात्ऋष्टं वा महदश्रुते ॥
 तत्रिकोणगते पापे निश्चयादुःखमादिशत् ।
 एवं शुभाशुभं सर्वं निश्चित्य प्रवृद्धेऽपि ॥ इति ।
 दशारम्भो दशान्तो वा मकरे चैव शोभनः ।
 तस्मिन्नेव च राहुश्चेन्निरोधां द्रव्यनाशनम् ॥
 यत्र कापि च भे राहौ दशारम्भोऽवसानकम् ।
 गृहभ्रंशः समुद्दिष्टो धने राहुर्धनार्तिकृत् ॥
 चन्द्रशुक्रौ द्वादशे चेद् राजकोपो भवेद् ध्रुवम् ।
 भौमकेतू तत्र यदि बाधाभ्रंशहती भवेत् ॥
 चन्द्रशुक्रौ धने स्यातां यदि राजा प्रसीदति । (इति)
 यस्य पापः शुभो वापि ग्रहस्तिष्ठेच्छुभार्गले ।
 तेन द्रष्टृक्षितं लग्नं प्रावल्यायोपकल्प्यते ॥
 यदि पश्येद्ग्रहस्तं न विपरीतार्गलस्थितः । इति ।
 निशार्धाच्च दिनार्धाच्च परं सार्धद्विनाडिका ।
 शुभा तदुद्भवो राजा धनी वा तत्समोऽपि वा ॥ इति ।
 सप्तमेशाद् द्वितीयस्थे राहौ मूकः खले स्थिते ।
 शनावधिकदन्तो वा दंष्ट्रायुक्तोऽपि वा भवेत् ॥
 पवनव्याधिमान् केतौ यद्वा स्यादस्फुटोक्तिमान् ।
 तत्र नानाप्रहैर्योगे मिश्रं फलमुदाहृतम् ॥ इति ।
 इति जैमिनीयप्रथमाध्यायविद्युन्तर्गता वृद्धकारिकाः ।

१ खामिटीकायाः प्रथमाध्यायस्य तृतीयपादे एतावन्वो वृद्धकारिकाः ॥ २ खामि-
 टीकायाः प्रथमाध्यायस्य चतुर्थपादे तु वृद्धकारिकाद्वयमेवेति नमो वृद्धेभ्यः ॥
 १४ अ० प०

लग्नेशरन्ध्रपत्योश्च लग्नेन्द्रोर्लग्नहोरयोः ।
 सूत्राप्येवं प्रयुञ्जीयात्संवादादायुषां त्रये ॥ (इति.)
 चरे चरस्थिरद्वन्द्वाः स्थिरे द्वन्द्वचरस्थिराः ।
 द्वन्द्वे स्थिरोभयचरा दीर्घमध्याल्पकायुषः ॥ (इति.)
 पूर्णमादौ हानिरन्तेऽनुपातो मध्यतो भवेत् ।
 राशिद्वयस्य योगार्धं वर्षाणां स्पष्टमुच्यते ॥
 एवं द्विकानां संचिन्त्यं त्रयाणां सूत्रघर्त्मना । इति.
 होरौलग्नादिमांशे तु पूर्णमन्ते न किंचन ।
 स्पष्टीकरणमेतत्स्याद्दीर्घमध्याल्पकायुषाम् ॥ इति.
 पट्टत्रिंशत्पूर्वमल्पायुर्मध्यमायुस्ततो भवेत् ।
 द्वासप्तत्याः पुरस्तात्तु ततो दीर्घमुदाहृतम् ॥ इति.
 (द्वात्रिंशत्पूर्वमल्पायुर्मध्यमायुस्ततो भवेत् ।
 चतुःपष्ट्याः पुरस्तात्तु ततो दीर्घमुदाहृतम् ॥)
 धर्मे मोक्षे चिरायुष्यं धर्मे कामे च मध्यमम् ।
 धर्मे धर्मे च स्वल्पायुर्धर्मे धर्मे गतायुषः ॥ इति.
 चन्द्रांशकं समारभ्य घटिकाभिस्तु पञ्चभिः ।
 उदयादिविनाडीभिरायुर्लग्नं प्रकल्पयेत् ॥ इति च.
 लग्नलग्नेशतद्वाशिनाथमानां त्रिकोणके ।
 अल्पमध्यचिरायुष्यं रूपवर्षप्रमाणतः ॥ इति.

१ 'लग्नेन्द्रोरित्येतदुपलक्षणं शनिचन्द्रयोरपि' इति स्वामी ॥ २ अन्ये तु होरा-
 लग्नमात्रवलम्बनेनैवान्तिमखण्डस्योष्ठीकरणमङ्गीचक्रुः, इति स्वामी ॥ ३ द्वात्रिंशदि-
 त्यादिपाठमेषो नैलकण्ठीये ॥ ४ चन्द्रांशकमिति । उदयादिकनाडीभिरायुर्लग्नं घटीभिः
 पञ्चभिः कल्पयेत् । भावलमानयनवदुदयादिघटीषु पञ्चशः पञ्चशो विभागांस्त्रिंशद्विंश-
 दयप्रवृत्तखण्डमारभ्य वाराधिपान् गणयेत् तत्र यथन्द्रखण्ड आयाति तमारभ्यामिन्द्र-
 षडसंख्या पञ्चघटीनां पूर्तो पञ्चघटीनां त्रिंशद्शाब्देदिष्टघटीनां किमिति त्रैराशिकं विधाप
 तत्र प्राप्तांशादीनपि जन्मलग्नस्पष्टे योजयेत्तदेवायुर्लग्नस्पष्टमिति, इति स्वामी ॥
 ५ 'एवं वृद्धैरन्यैरपि मार्गान्तरमायुषि दर्शितम्', इति स्वामी ॥ 'यद्वा सूत्रैः सिद्धे
 त्रिविधेषु आयुष्यु अन्त्यकस्यास्पष्टीकरणपरमिदं पद्यम् । अष्टमेशादिलग्नत्रिकोणे चेर-
 न्यायुषि शास्त्रसिद्धे सति द्वादशान्दवृद्ध्या पदत्रिंशदन्तः, मध्यायुषि शास्त्रसिद्धे सति
 तु पदत्रिंशदूर्ध्वं, लग्नेशत्रिकोणेऽष्टमेशादिष्वेद् द्वादशवृद्ध्या द्वासप्तत्यन्तं, रीर्षायुषि शास्त्र-
 सिद्धे तु लग्नेशाश्रितराशीशत्रिकोणेऽष्टमेशादिष्वेद् द्वादशवृद्ध्या अष्टोत्तरशतान्तम्, मन्वे
 चानुपात इति । रूपवर्षप्रमाणतः द्वादशवर्षप्रमाणत इत्यर्थः । श्लोकार्थः कुण एव
 इति स्वामी ॥

तुलामेपविलम्बे तु प्रायः शुक्रो भवेद्दली ।
 सा दशादौ सरूपा स्यादन्ते च स्वात्स्वभावतः ॥ (इति.)
 एकोऽष्टमेशः स्वोच्चस्थः पर्यायार्थं प्रयच्छति ।
 नीचस्थो नाशयेत्पर्यायार्थमायुषि निश्चिते ॥
 नीचरन्ध्रेशसंयुक्ताः पर्यायार्थं पृथक् पृथक् ।
 प्रहा विनाशयन्त्येवं निर्णति परमायुषि ॥
 उच्चरन्ध्रेशसंयुक्तग्रहैः प्रत्येकमुञ्चयेत् ।
 एकैकमर्थपर्यायं परमायुषि निश्चिते ॥

१ 'पूर्वार्धं स्पष्टम् । सा दशा मेपस्य तुलाया वा दशा नाथान्ता इति रीत्या समानीता अब्दमयीरूपेण द्वादशभिर्नदै सहिता कर्तव्या अधिका द्वादशाब्दा-पूर्वमागते नाथान्तान्दसमूहे मेलनीया इत्यर्थः । तत्र चायं विभाग—लमे आवौ आरम्भे प्रथमाशारम्भ एव सति द्वादशाब्दा मेलनीया । अन्ते त्रिंशत्तमाशसमाप्तौ लमे स्पष्टे सति स्वभावतः स्यात् शून्यमेव स्यात् । द्वादशाब्दा न देया इति यावत् । मध्ये लनुपातं विधाय यदागतं तद्योजनीयमिति । स्वभावत इति नाथान्तान्दा स्वभावतो भवन्ति नाधिकेनाब्देन शुक्रलक्ष्मणाभावापत्तेन युक्ता इति द्वादशतष्टे शून्यावशेषा शून्येन युक्ता इति वार्थः । इति स्वामी ॥ २ 'आयुः पितृदिनेशान्म्यामित्यादिना योगायु कर्तृत्वेन परिगृहीतोऽष्टमेश उच्चस्थेदधिकं पर्यायार्थं ददाति । अष्टमेशो नाथान्ता इति रीत्या यावदायुर्ददाति तस्मिन्नायुषि पुनरपि तदधार्शो योजनीय इति यावत् । एवं नाथान्तमर्यादातिरिक्तमर्यादायपि यद्यदायुरष्टमेशेन वीयते तत्सर्वमर्याधिकं विधेयमेव । अयमेवाष्टमेशो नीचराशिगन्धेदीयमानायुष्यर्थं नाशयेत् । एवमेव नीचाष्टमेशयुक्ता अपि प्रहा. स्वेन स्वेन वीयमानायुष्यर्थमर्थं विनाशयेयु । एवमुच्चाष्टमेशसंयुक्ता अपि प्रहा. स्वेन वीयमान यद्यदायुस्त्वत्स्वस्वार्धवर्धितमेव दद्यु । परमायुषि निश्चित इत्युक्त्या आयुः पितृदिनेत्यादिनोपात्तयोगायुर्दार्थादिष्वय सत्कार इति ज्ञाप्यते । एवमेव लम्बे-शादयोऽपि तत्तद्योगघटकास्तस्ययुक्ताश्च प्रहा उच्चनीचादिगुणतो वृद्धिहासायुक्तीत्या कुर्वुरिति सप्रदाय । रज्यादयो प्रहा मरणविषये क्रमेणोत्तरोत्तरं घटिनो भवन्ति । रवेः कुज कुजाच्छनिकेत् सनिकेतुभ्या राहु प्रचल इति । यदि द्वित्रा मृत्युयोगप्रदास्त्र निसर्गबलत उत्तरग्रहस्यैव दशाया मृतिं ववेदिति भावः । रज्यादिभिः पठितैर्ग्रहैरष्टमेशेन सनिराह्वयतरयुक्तग्रहैर्वा शुभावीक्षितैर्मृतिं विनिर्दिशेत् । एतेषु य प्रचल तस्त्वामि-कराशिदशाया प्रहाभितराशिदशाया वा मरण चिन्तनीयमिति यावत् । एतेषा मध्ये एकं पर्यायकस्य किञ्चिद्दश राश्यादिदशा मृतिस्थानं निर्दिशेदिति योजना । मृतिस्थानभू-ताया महादशामा सिद्धाया तत्रापि क्रमेणान्तर्दशाप्रदेयु राशिषु मारकत्वेनागतस्य बल-घतः शूलाद्यधिष्ठानुर्ग्रहस्यान्तर्दशाधिकरणे राशां मृतिं ज्ञयादित्यर्थः । तयोरिति शनि-राहो शुभग्रहसन्धे सति तस्त्वामिकराशौ तदाध्वराशौ वा मरण निर्दिशेत् । भोगेति । यथा मुञ्चदु ष्यादिप्रदेशकराशौ भोगे प्रहान्तरस्य बलत्त्वदीर्घत्वादिभि फलवैषम्यं न तथा मरणविचार इति भावः । केतोरिति । केतोर्द्वादशे दशमे वा पापग्रहदृष्टे सति वेदुदशासमा-प्तावेव मृतिः । शुभग्रहेण द्वादशदशमयोदृष्टयोः सतोर्नाय नियम इति भावः ।' इति स्वामी ।

त्रिकोणाख्यदशायां च पाकभोगप्रकल्पनम् ॥ इति.
 पाके भोगे च पापाढये देहपीडा मनोव्यथा । इति.
 बौलिनः शुक्र (१) शशिनोः (७) केन्द्राख्यां तु दशां नयेत् ।
 पुरुषश्चेत्ततो नेया स्त्री चेद्दर्पणतो नयेत् ॥
 शुक्रादि (१) प्रथमं नीत्वा द्वितीयं सूर्यतो (५) नयेत् ।
 कुजादि (९) च नयेत्पश्चात्प्राकारं सर्वतो नयेत् ।
 क्रमव्युत्क्रमभेदेन शुक्रसूर्यकुजाग्रयेत् ।
 एवं ज्ञात्वा फलं सर्वं ब्रूयादवतिथं भवेत् ॥ इति.
 (भागाधिकः कारकः स्यादल्पभागोऽन्त्यकारकः ।
 मध्यांशो मध्यखेटस्तु उपखेटः स उच्यते ॥)
 लग्नात्कारकपर्यन्तं सप्तमाद्वा दशां नयेत् ।
 उभयोरधिका संख्या कारकस्य दशासमाः ॥
 तद्युक्तानां च तत्तुल्यं प्रत्येकं स्युर्दशाः क्रमात् ।
 ग्रहात्कारकपर्यन्तं संख्यान्वस्य दशा भवेत् ॥
 कारकस्तद्युतश्चादौ तत्केन्द्रादिस्यितास्ततः ।
 दशाः क्रमेण विज्ञेयाः शुभाशुभफलप्रदाः ॥ (इति.)
 प्रतिभं नव वर्षाणि कारकाश्रयराशितः ।
 उन्नसंपद्विपरक्षेमः प्रत्यरिः साधको चघः ॥

व्यवस्थेयं समस्तापि कारकादिदशास्वपि ।
 बलिनः शुक्रशशिनोर्ग्राह्यं पष्ठाष्टमादिकर्म ॥ इति ।
 चरे चरस्थिरद्वन्द्व इति यो राशिरागतः ।
 स एव मारको राशिर्भवतीति विनिर्णयः ॥
 बहुराशिसमावेशे बलवान्मारकः स्मृतः । इति ।
 चर इत्यादिनायुर्यत्तत्समासूचितो भवेत् ।
 यो राशिः स तु विज्ञेयो मारकः सूत्रसंमतः ॥ इति ।
 औजराशिगते खेटे क्रमादन्तर्दशां नयेत् ।
 तत्तद्राशिनवांशाद्यां युग्मे तु विपरीततः ॥ इति ।
 चरेऽनुज्झितमार्गः स्वात्पष्टपष्ठादिकाः स्थिरे ।
 उभये कण्टकाज्जेया लग्नपञ्चमभाग्यतः ॥
 चरस्थिरद्विस्वमावेशेष्वोजेषु प्राक् क्रमो मतः ।
 तेष्वेव त्रिषु युग्मेषु ग्राह्यं व्युत्क्रमतोऽखिलम् ॥
 एवमुल्लिखितो राशिः पाकराशिरिति स्मृतः ।
 स एव भोगराशिश्च पर्याये प्रथमे स्मृतः ॥
 लग्नाद्यावतिथः पाकः पर्याये यत्र दृश्यते ।
 तस्मात्तावतिथो भोगः पर्याये तत्र गृह्यताम् ॥
 तदिदं चरपर्यायस्थिरपर्याययोर्द्वयोः ।

१ अयमर्थः—‘अत्र पष्ठादिराशिपरिग्रहः’ लग्नसप्तमयोर्षो बलवत्तस्माद्देवित्वः ।
 तत्र पष्ठाष्टमेशाविति द्वादशेशयोरभ्युपलक्षणम् । पष्ठेशादयो मारका भवन्ति तेषु
 प्रायेणाष्टमेशो मारकः । पष्ठे पापबाहुल्ये तु पष्ठेश एव प्रधानमारकः । मध्यायुषि सति
 पष्ठस्याष्टमस्य पष्ठेशाश्रयस्याष्टमेशाश्रयस्य वा राशेर्दशायां मृतिः । पष्ठात् पष्ठेशाद्वा
 त्रिकोणगोऽपि मारकः । वीर्षायुर्विषये पष्ठतदीशत्रिकोणगमद्वाभितराशेखद्ब्रह्मस्वामिक-
 राशेर्वा दशायां मृतिः । पष्ठे बलवति पष्ठत्रिकोणस्य पष्ठेशे बलिनि तत्रिकोणस्य च
 वीर्षायुषि निरुक्ता मृतिर्भवतीति, इति स्वामी ॥ २ ‘अन्ये तु’ इति स्वामी ॥
 ३ अर्थ भावः—‘पितृदिनेशादिद्विकानामाश्रयीभूतो यो राशिः स मारकः । ते राशयो
 यदि बहवस्तर्हि ‘अग्रहाद्-’ इत्यादि न्यायेन यो राशिर्बलवान् स मारकः । तद्राशिद-
 शायां तदीशाश्रयराशिदशायां वा मृतिरिति, इति स्वामी ॥ ४ ‘अपरे तु,’ इति
 स्वामी ॥ ५ ‘चरे’—इत्यादिश्लोकेन वीर्षायुः समागतं ‘पूर्ण-’ इत्यादिना स्पष्टी-
 कृतं तदायुर्धराशी समाप्तं तद्राशिरेव मारक इत्यर्थः’ इति स्वामी ॥ स्वामिटीकाया
 द्वितीयाध्यायस्य प्रथमपादे एतावत्यः कारिकाः । द्वितीयपादे तु नैकापि कारिका
 सञ्चास्माभिरिति ॥ ६ ‘अन्ये तु’ इति स्वामी ॥ ७ स्वामिटीकाया द्वितीयाध्यायस्य
 तृतीयपादे एता कारिका लब्धा ॥

त्रिकोणाख्यदशायां च पाकभोगप्रकल्पनम् ॥ इति.
 पाके भोगे च पापाढये देहपीडा मनोव्यथा । इति.
 र्गलिनः शुक्र (१) शशिनोः (७) केन्द्राख्यां तु दशां नयेत् ।
 पुरुषश्चेत्ततो नेया स्त्री चेद्दर्पणतो नयेत् ॥
 शुक्रादि (१) प्रथमं नीत्वा द्वितीयं सूर्यतो (५) नयेत् ।
 कुजादि (९) च नयेत्पश्चात्प्राकारं सर्वतो नयेत् ।
 क्रमव्युत्क्रमभेदेन शुक्रसूर्यकुजाग्रयेत् ।
 पयं ज्ञात्वा फलं सर्वं ब्रूयादवतिथं भवेत् ॥ इति.
 (भागाधिकः कारकः स्यादल्पभागोऽन्त्यकारकः ।
 मध्यांशो मध्यखेटस्तु उपपेटः स उच्यते ॥)
 लग्नात्कारकपर्यन्तं सप्तमाद्वा दशां नयेत् ।
 उभयोरधिका संख्या कारकस्य दशासमाः ॥
 तद्युक्तानां च तत्तुल्यं प्रत्येकं स्युर्दशाः क्रमात् ।
 ग्रहात्कारकपर्यन्तं संख्यान्वस्य दशा भवेत् ॥
 कारकस्तद्युतश्चादौ तत्केन्द्रादिस्थितास्ततः ।
 दशाः क्रमेण विज्ञेयाः शुभाशुभफलप्रदाः ॥ (इति.)
 प्रतिभं न च वर्षाणि कारकाश्रयराशितः ।
 जन्मसंपद्विपत्क्षेमः प्रत्यरिः साधको वधः ॥
 मैत्रं परममैत्रं चेत्येवमन्तर्दशां नयेत् । इति.
 लग्नाच्च सप्तमात्पद्सु यो ग्रहोऽधिकराशिनः ।
 सोऽन्त्यग्रहो द्वयोस्तौल्ये ग्रहयुक्तस्तदा भवेत् ॥
 ग्रहयोगेऽपि तुल्ये स्यादधिकग्रहयोगतः ।
 अनाधिके तु विज्ञेयो निसर्गवलवान् ग्रहः ॥
 प्रत्येकयोश्च साम्येऽपि निसर्गवलवान् ग्रहः ।
 कारकादिव तस्माच्च भवेयुर्ग्रहजा दशाः ॥ (इति.)

१ 'तत्स्त्वावतिथं वाङ्म २।३।४॥,' इति सूत्रार्थो 'लगावावतिथः—', इति
 श्लोकेन सप्रहीतो विज्ञेयः । 'दशाश्रयो द्वारम् २।४।२॥,' इति सूत्रार्थान्तर्गततत्तद्वाग्ना-
 श्रितदशानयनप्रकारतत्क्रमादिभेदाः 'प्रथमे प्राक्—२।४।८॥,' इत्यादिभिर्भ्रंशुभिः सूत्र-
 र्भक्ष्यमाणाः 'चरेऽनुज्झित—,' इत्यादिश्लोकेन सप्रहीता वेदितव्याः, इति स्वामी ॥
 २ 'पृथक् क्रमेण—२।४।१०॥,' इत्यादिसूत्रमिदं वृद्धरन्वैरप्युपयुहितम्, इति स्वामी ॥
 ३ 'इयं च नवग्रहदशा वृद्धैरुपनिषदा । तथाहि' इति स्वामी ॥ ४ 'इयं जन्मादिदशेति
 व्यवहियमाणा । तदुक्तं वृद्धैः,' इति स्वामी ॥ ५ 'इदं वाग्लकारकद्वैविध्यं कारका-
 दन्दादानयनं च वृद्धैरुक्तं तथाहि,' इति स्वामी ॥

(भागाधिकः कारकः स्यादल्पभागोऽन्त्यकारकः ।
 मध्यांशो मध्यखेटः स्यादुपखेटः स एव हि ॥
 लग्नात्कारकपर्यन्तं सप्तमाद्वा दशां नयेत् ।)
 दशान्त्यग्रहपर्यन्तं परा स्यात् खेटजा दशा ॥
 प्रहात्कारकपर्यन्तं कारकाद्वा विलोमतः ।
 (वर्षद्वादशकं तत्र न चेदेकं विनिर्दिशेत् ॥)
 ग्रहयुक्ते तु तद्राशावोजे युग्मे यथाक्रमम् ।
 तत्केन्द्रं तु ततः पश्चात्तस्मात्पणफरं तथा ॥
 आपोक्लिमक्रमेण स्युर्दशाः सर्वग्रहोद्भवाः ।
 तत्रापि पर्यायदशाभेदैः पर्यायमुन्नयेत् ॥
 तत्रापि च दशाच्छिद्रं मृतिवर्षं विनिर्दिशेत् ।
 (रविः कुजः शनी राहुर्मरणे बलिनः क्रमात् ॥
 विरोधे दुर्बलं हित्वा गृह्णीयाद्बलिनं सुधीः ।)
 गुरुध्वन्द्रो भृगुः सौम्यो विरोधे बलवाञ्छुभः ॥
 मेपाद्यसव्यमार्गेण राहुकेतू न कारकौ । इति ।
 धात्मनस्तु दशा नेया जन्मसंपदुदीरिता ।
 क्रमप्राकारमार्गेण कुज(९)वर्षप्रमाणतः ॥
 जन्मसंपद्विपन्मुख्यक्रमाद् ग्राह्यास्तदात्मनः ।
 दैवचित्तु फलं ब्रूयाद्विपदादि विचार्य तु ॥ (इति.)
 जातग्रहेषु यः खेटः केवलो योगदोऽपि वा ।
 सुप्रसिद्धामुडुदशां तस्माच्चन्द्रादिवोचयेत् ॥
 तत्र ग्रहेषु यः कोऽपि यदि लग्नं न पश्यति ।
 लग्नत्रिकोणद्रष्टारं तर्ह्यालम्ब्य दशां नयेत् ॥ इति ।
 धोजराशिगते खेटे क्रमादन्तर्दशां नयेत् ।
 तत्तद्राशिनघांशादि युग्मे तु विपरीततः ॥ इति ।
 बलिनः शुक्र (१) शशिनो (७) ज्ञेया मण्डूकदा दशा ।
 शुक्रस्यौजपदात्प्राणः शशिनो युग्मतः स्मृतः ॥ इति ।
 (बलिनः शुक्रशशिनोर्ज्ञेया मण्डूकदा दशा) ।
 पुरुषश्चेत्ततो नेया स्त्री चेद्दर्पणतो नयेत् ॥ इति ।
 लग्नत्रिकोणे यो राशिर्बलवानुक्तहेतुभिः ।

१ 'अपरे वृद्धा जन्मादिदशाक्रमं केन्द्रस्थकममपहायानुज्जितक्रमेण कारकाधरारा-
 धितो वर्णितवन्तः,' इति स्वामी ॥ २ 'योगदग्रहस्य केवलग्रहस्य च प्राग् राजयोग-
 प्रकरणे समाप्नातस्य यथायोगं दशाप्रवर्तकत्वं वृद्धैरुक्तम्, इति स्वामी ॥ ३ 'जन्मतारं
 द्वादशधा—' इति रीत्या वा योगदकेवलयोर्दशा नेया अस्या च राशिदशायां तारात्म-
 प्रवृत्तार्या वृद्धैरन्तर्दशानमनप्रकारो निरुक्तः,' इति स्वामी ॥ ४ 'अत्र प्रसिद्धत्रिकोण-
 दशानदेव दशाक्रमो वृद्धैर्निरुक्तः' इति स्वामी ॥

तमारभ्योन्नयेद्धीमाञ्चरपर्यायवद्दशाम् ॥
 युग्मराशिभुवां पुंसामोजं गृहीत संमुखम् ।
 ओजराशिभुवां स्त्रीणां युग्मं गृहीत संमुखम् ॥
 ओजराशिभुवां पुंसां गृहीयादोजमेव तु ।
 युग्मराशिभुवां स्त्रीणां युग्ममेव समाश्रयेत् ॥
 क्रमोत्क्रमाभ्यां गणयेदोजयुग्मेषु राशिषु । इति ।
 ओजे लग्नं तदेव स्याद् युग्मे तत्सप्तमं भवेत् ।
 दशौजे क्रमतो ज्ञेया युग्मे व्युत्क्रमतो मता ॥ (इति.)
 योगार्थां प्रथमा प्रोक्ता द्वितीया दृष्टिदृश्यते ।
 चलाचलविमिश्रार्थां दशा योगार्थका मतां ॥
 बलिनस्तु दशा नेया राशोर्हि शशिशुक्रयोः ।
 स्त्री चैर्हर्षणतो नेया पुरुषश्चेत्ततो नयेत् ॥
 सा दशा त्रिविधा प्रोक्ता द्रेष्काणांशक्षेमदतः ।
 दृष्टियोगपदाद्यस्तु फलं ब्रूयाद्विचक्षणः ॥ इति ।
 (अग्रहात्सप्तहो ज्यायान् सप्तहोश्चधिकग्रहः ।
 साम्ये चरस्विरद्वन्द्याः क्रमात्स्युर्बलशालिनः ॥)
 (लग्नत्रिकोणे यो राशिर्बलधानुक्तहेतुभिः ।
 तमारभ्योन्नयेद्धीमाञ्चरपर्यायवद्दशाम् ॥)
 (क्रमादृषे वृश्चिके च व्युत्क्रमात्कुम्भसिंहयोः) ।
 पृष्ठपष्ठादिका प्राह्या इत्येतावद्विशिष्यते ॥ इति ।
 यद्वीजयोः क्रमेणैव युग्मयोर्व्युत्क्रमेण वै ।
 पृष्ठपष्ठादिका प्राह्या नैव किञ्चिद्विशिष्यते ॥ इति ।
 जन्मतारं द्वादशधा विभक्ते यत्र चन्द्रमाः ।
 लग्नात्तावतिथे राशौ न्यसेदादौ दशाधिपम् ॥
 स यद्युच्चेऽथवा नीचे तदा स्याद्राजसेवकौ ।
 स्वमिग्रहो मुखी शत्रुराशौ निःस्वः समे समः ॥ इति ।
 (समाप्तध्यायं सपरिकरो ग्रन्थः)

१ 'स्पृहादशैपम्यामय-२।४।१५॥' इत्येतद्दूरपरथापि योजितम्, इति स्वामी ॥
 २ 'एवं वृद्धा दशाधिपये प्रकारविशेषमपि कंचनाधिकं कथितवन्तः' तथाहि, इति
 स्वामी ॥ ३ 'केचित्तु महादशाबालनेऽपि वृषादिषु क्रमबलव्ययमसहमानाः 'क्रमाद्—'
 इत्यादिपदं प्रोक्तं पठन्तः पद्यान्तरे स्वयं पेद्दुः—यद्वीजयोरिति । अयमर्थः—यद्वेति
 वृद्धान्वयोपप्रलाह्वानाय क्लृप्तान्तरारम्भः, इति स्वामी ॥ ४ स्वामिटीकाया द्वितीया-
 भायस चतुर्पदादे एतावतो वृद्धकारिका इति विवम् ॥